

**ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ
ΣΤΗΝ ΨΥΧΟ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ**

Σπουδάστριες:

Διαμαντακέρη Χρυσή

Παναγιωτέα Σοφία

Υπεύθυνος Εκπαιδευτικός:

Παπαδημητρίου Θάνος

**Πτυχιακή Εργασία για τη λήψη του πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία από το
τμήμα της Κοινωνικής Εργασίας, της Σχολής Επαγγελμαίων Υγείας και
Πρόνοιας του Ανώτατου Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Α.Τ.Ε.Ι)
Πάτρα**

ΠΑΤΡΑ, 2004

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελίδα

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

vi

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

vii

Κεφάλαιο

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το πρόβλημα	1
Σκοπός μελέτης	2
Ορισμοί όρων	3

II. ΤΟ ΠΑΙΔΙ **5**

2.1 Οι έννοιες παιδικότητα και παιδί **6**

2.1.1 Ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο παιδικής ηλικίας **6**

2.1.2 Το παιδί και η φύση του μέσα από διάφορες θεωρίες **9**

2.1.3 Λίγα λόγια για την εξέλιξη **12**

2.2 Η θέση του παιδιού και τα τρία πρότυπα ζωής **13**

2.3 Για να καταλάβουμε το παιδί **16**

2.4 Προβληματικά παιδιά **20**

III. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ **22**

3.1 Απαιτήσεις ανάπτυξης **22**

3.2 Η ψυχική ανάπτυξη	25
3.3 Πρώτες σχέσεις	31
3.4 Από την βρεφική στην παιδική ηλικία	34
3.5 Ανάπτυξη του παιδιού & γονεϊκή αποστέρηση	39

IV. Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ **41**

4.1 Η παιδική ηλικία ως κοινωνικό φαινόμενο	41
4.2 Ο θεσμός της παιδικής ηλικίας	44
4.3 Η χρησιμότητα της παιδικής ηλικίας	47

V. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ **48**

5.1 Ο ρόλος της οικογένειας	49
5.2 Η οικογένεια ως δυναμικός οργανισμός	51
5.3 Η γοητεία της οικογένειας	53
5.4 Η οικογένεια και η λειτουργία της	56
5.5 Θεωρίες για οικογενειακή ζωή	58
5.6 Σχέσεις στην οικογένεια	60
5.7 Ρόλοι στην οικογένεια	62
5.8 Διαλυμένες οικογένειες	64

VI. ΟΙ ΓΟΝΕΙΣ **66**

6.1 Ανάγκες των γονέων	67
6.1.1 Λόγοι απόκτησης παιδιών	68
6.2 Ο ρόλος των γονιών	69
6.2.1 Η θέση της μητέρας	70
6.2.2 Η θέση του πατέρα	71
6.2.3 Η μητριά και ο πατριός	72
6.2.4 Η θέση του παππού και της γιαγιάς	73

6.3 Προσκόλληση μεταξύ γονέα και παιδιού (δημιουργία συναισθηματικού δεσμού)	74
6.3.1 Δημιουργία συναισθηματικού δεσμού με μητέρα	75
6.3.2 Δημιουργία συναισθηματικού δεσμού με πατέρα	76
6.4 Μορφές συμπεριφοράς των γονέων	77
6.5 Τα πιο συνηθισμένα λάθη στην εκπαίδευση του παιδιού	78
6.6 Προβληματικοί γονείς	81
6.6.1 Γονική δυσλειτουργικότητα	83
6.6.2 Προβληματική γονεϊκή συμπεριφορά	85
6.6.3 Η επίδραση των προβλημάτων των γονιών στο ασυνείδητο του παιδιού	86
6.7 Οι «περίοδοι κρίσης»	88
6.7.1 Ψυχικές διαταραχές των γονέων	89
VII. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	91
7.1 Τι εννοούμε με τον όρο κοινωνικοποίηση	91
7.2 Η κοινωνικοποίηση του ατόμου	96
7.3 Πως κοινωνικοποιούνται τα παιδιά	98
7.4 Θεσμοί & μέσα κοινωνικοποίησης	101
7.4.1. Η Οικογένεια	101
7.4.2. Το Σχολείο	104
7.4.3. Το παιχνίδι	107
7.4.4. Οι ομάδες συνομηλίκων	109
7.5 Θεωρητικές προσεγγίσεις	111
7.5.1. Ψυχολογικές-ψυχαναλυτικές θεωρίες	111
7.5.2. Κοινωνιολογικές θεωρίες	117

7.6 Η κοινωνικοποίηση ως διαδικασία μάθησης	123
7.7 Κοινωνικοποίηση & προσωπικότητα	126
7.8 Η κοινωνικοποίηση ως εκμάθηση στρατηγικών	129
VIII. ΙΔΡΥΜΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ	137
8.1 Αποχωρισμός των παιδιών από την οικογένεια	137
8.1.1 Ο αποχωρισμός	137
8.1.2 Κριτήρια για την απομάκρυνση του παιδιού από το «σπίτι» του	143
8.2 Ιδρυματική περίθαλψη	145
8.2.1. Στρατηγικές της πρόνοιας για το παιδί	145
8.2.2. Κοινωνική προστασία του παιδιού στην Ελλάδα	148
8.3 Γενικά χαρακτηριστικά ιδρυματικής περίθαλψης	153
8.4 Θεωρητικές τοποθετήσεις για την ιδρυματική περίθαλψη	162
8.5 Εισαγωγή του παιδιού στο ίδρυμα	166
8.6 Ο κόσμος του τροφίμου	168
8.7 Το προσωπικό των ιδρυμάτων	173
8.7.1 Ο κόσμος του προσωπικού	175
8.8 Η ομαδική συμβίωση και η σημασία της μικρο-ομάδας στο ίδρυμα	179
8.8.1 Οι επιπτώσεις της ομαδικής ζωής στην ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού	182
8.9 Δραστηριότητες κοινωνικοποίησης στο ίδρυμα	188
8.10 Τα παιδιά μιλούν για το ίδρυμα	191
8.11 Θέματα ταυτότητας στα παιδιά που μεγαλώνουν χωριστά από τους φυσικούς τους γονείς	194
8.12 Επιδράσεις στην νοηματική ανάπτυξη και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού	197

8.13 Οι συνέπειες στην κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών από την μακρόχρονη παραμονή τους σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης	199
8.14 Το θεραπευτικό περιβάλλον σε ιδρύματα	200
8.15 Βελτιώσεις στην ιδρυματική ζωή για την μείωση των αρνητικών επιπτώσεων στην ανάπτυξη του παιδιού	202
8.16 Κοινωνική Εργασία στα ιδρυματικά πλαίσια	208

IX.

9.1. Συμπεράσματα	212
9.2. Προτάσεις	215

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Η μελέτη αυτή έγινε στα πλαίσια της πτυχιακής εργασίας, του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας, του Α.Τ.Ε.Ι. Πατρών για την λήψη πτυχίου.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά τον συντονιστή της επικείμενης εργασίας, κο. Παπαδημητρίου Θάνο, για την αμέριστη βοήθεια και υποστήριξή του, ηθική και πρακτική, καθώς και για την εμπιστοσύνη που μας κατέδειξε καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής αυτής της εργασίας.

Ακόμα θέλουμε να ευχαριστήσουμε τις οικογένειές μας, για την δύναμη και το κουράγιο, όπως και άτομα του φιλικού μας περιβάλλοντος για την βοήθεια, υποστήριξη και συμπαράσταση, με τα οποία μας ενίσχυαν για την εκπόνηση και διεκπαιρέωση αυτής της εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία αναφέρεται την επίδραση της οικογένειας αλλά και του ιδρύματος στην ψυχο-κοινωνική ανάπτυξη και κοινωνικοποίηση του παιδιού.

Η εργασία αυτή είναι μια βιβλιογραφική μελέτη στηριγμένη σε επιστημονικά συγγράμματα και άρθρα περιοδικών της κοινωνικής εργασίας και στοχεύει στην παρουσίαση της υπάρχουσας κατάστασης στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού και στην επισήμανση της σημαντικότητας της οικογένειας σ' αυτό.

Στόχο έχει να επισημανθεί η διαφοροποίηση της ανάπτυξης και κοινωνικοποίησης του παιδιού στην οικογένεια και στο ίδρυμα κλειστής περίθαλψης αντίστοιχα.

Στην πρώτη ενότητα ο αναγνώστης θα έχει την ευκαιρία να γνωρίσει τις έννοιες παιδικότητα και παιδί, την ανάπτυξη του παιδιού, την παιδική ηλικία, όπως και τον ρόλο της οικογένειας και των γονέων σε σχέση με αυτό.

Στην δεύτερη ενότητα γίνεται μια περιγραφή στην κοινωνικοποίηση του παιδιού μέσα στην οικογένεια, όπως και σε άλλους φορείς κοινωνικοποίησης καθώς και διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις.

Τέλος στην τρίτη ενότητα επιχειρείται μια προσέγγιση στην αποκοπή του παιδιού από το οικογενειακό περιβάλλον και την αναγκαιότητα της εισαγωγής σε ίδρυμα κλειστής περίθαλψης. Καθώς και στον ρόλο του προσωπικού του ιδρύματος στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού. Ακόμη γίνεται αναφορά σε θεωρητικές τοποθετήσεις για την ιδρυματική προστασία, όπως και σε διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις για τον αποχωρισμό. Τέλος αναφέρεται η σημασία της ομαδικής συμβίωσης και οι συνέπειες στη κοινωνική συμπεριφορά του παιδιού από την παραμονή του σε ίδρυμα.

Σημαντικό είναι να τονιστεί, η παρουσία του οικογενειακού περιβάλλοντος στην ανάπτυξη και κοινωνικοποίηση του παιδιού. Σε αντίθετη περίπτωση, όπου κρίνεται αναγκαία η εισαγωγή του παιδιού σε ίδρυμα αναδύεται η ανάγκη ύπαρξης του

κοινωνικού λειτουργού, ο οποίος έχει την δυνατότητα παράλληλης εργασίας με το παιδί, την οικογένεια και το κοινωνικό περίγυρο.

Κλείνοντας την εργασία αυτή, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της συνολικής μελέτης, καθώς και προτάσεις για την βελτίωση συνθηκών στην ιδρυματική ζωή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Αναμφισβήτητα κανένα υποκατάστατο δεν μπορεί να αντικαταστήσει τον ρόλο της οικογένειας στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού.

Σε περιπτώσεις όμως όπου το παιδί στερείται βασικές ανάγκες (βιολογικές, συναισθηματικές, ψυχοσωματικές, κοινωνικές), τότε χρήζει η αναγκαιότητα εισαγωγής του στο ίδρυμα.

Μερικά από τα παιδιά μπορεί να απολαμβάνουν ένα καλύτερο επίπεδο ζωής στο ίδρυμα, από ότι στο σπίτι τους.

Η ιδρυματική προστασία έχει στόχο τη βελτίωση της ζωής του παιδιού. Το ίδρυμα είναι για να σώσουμε τα παιδιά από αντίξοες συνθήκες διαβίωσης και όχι ο κύκλος κακοποίησης ή στέρησης του παιδιού στο οικογενειακό περιβάλλον, να διαιωνίζεται στα ιδρύματα.

Ακόμα και αν τα ιδρύματα που έχουν καλές συνθήκες διαβίωσης, που έχουν εκσυγχρονίσει τα προγράμματά τους, που δίνουν δυνατότητα καλής εκπαίδευσης, δεν μπορούν να προσφέρουν την αγάπη, την ασφάλεια, την εξατομικευμένη βοήθεια, την τριβή με την καθημερινότητα που η οικογένεια μπορεί να προσφέρει.

Επομένως πρέπει να ενθαρρυνθούν οι οικογένειες που δεν μπορούν να αναλάβουν το βάρος (συναισθηματικό ή οικονομικό) που συνεπάγεται η συνεχής φροντίδα.

ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Βασικός σκοπός της μελέτης αυτής είναι η σημαντικότητα της οικογένειας στην κοινωνικοποίηση και ανάπτυξη του παιδιού.

Επίσης, η μελέτη αυτή σκοπεύει στην περιγραφή των επιπτώσεων της ιδρυματικής περίθαλψης στην επίδραση της προσωπικότητας των παιδιών.

Επιπλέον, βασικό σκοπό αποτελεί και η επισήμανση της απαραίτητης δημιουργίας καλύτερων συνθηκών διαβίωσης στα ιδρυματικά πλαίσια.

Η επιμέρους στόχοι της εργασίας είναι:

- Η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης και των αρμόδιων φορέων για την αντιμετώπιση του προβλήματος (π.χ. εξειδικευμένο προσωπικό, εθελοντισμός, παρουσία Κ.Α.)
- Η ελπίδα ώστε η εργασία αυτή να αποτελέσει το έναυσμα για μια περαιτέρω ολοκληρωμένη έρευνα στις επιπτώσεις της ιδρυματικής περίθαλψης στην κοινωνικοποίηση του παιδιού.

ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ

ΑΝΑΠΤΥΞΗ:

«Ο όρος ανάπτυξη αναφέρεται στις αλλαγές που περνάει ένας οργανισμός με το πέρασμα του χρόνου. Όλες οι αλλαγές δεν είναι όμως αναπτυξιακές. Αντίθετα οι αλλαγές σε συγκεκριμένους τομείς της ανάπτυξης ακολουθούν μια προκαθορισμένη σειρά, είναι οργανικά συνδεδεμένες μεταξύ τους. Η αναπτυξιακή αλλαγή ορίζεται από 3 κυρίως χαρακτηριστικά:

Κανονικότητα: αλλαγές που ακολουθούν μια προκαθορισμένη σειρά

Οργάνωση: αλλαγές που σχετίζονται αναμεταξύ τους. Κάθε αλλαγή βασίζεται στα αποτελέσματα προηγούμενων αλλαγών

Σταθερότητα: αλλαγές που διαρκούν μεγάλα χρονικά διαστήματα.»

(Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, 1989)

ΚΛΕΙΣΤΟ ΙΔΡΥΜΑ:

«είναι ειδική χρήση του όρου ίδρυμα. Αναφέρεται σε μέρη περιορισμού (μερικού ή ολικού) όπου ο τρόπος ζωής είναι αυστηρά περιορισμένος, οργανωμένος με κανόνες, οι οποίοι ελέγχονται από ειδικό προσωπικό.»

(Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, 1989)

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ:

«είναι η διαδικασία με την οποία οι άνθρωποι μαθαίνουν να συμμορφώνονται στους κοινωνικούς κανόνες, μια διαδικασία καθιστά εφικτή την ύπαρξη μιας μακρόζωης κοινωνίας και τη μετάδοση της κουλτούρας από γενιά σε γενιά.»

(Λεξικό Κοινωνιολογίας, 1987)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ:

«Είναι το σύνολο των ατόμων που συνδέονται μεταξύ τους με φυσικούς δεσμούς και ζουν κάτω από την ίδια στέγη». (Διαμαντόπουλος, 1994, σελ. 268)

ΠΑΙΔΙ: Η έννοια «παιδί» αναφέρεται ταυτόχρονα σε μια ηλικιακή περίοδο και σε μια κοινωνική κατηγορία. Το παιδί χαρακτηρίζεται από ορισμένα φυσικά και

ψυχολογικά χαρακτηριστικά, που συνδέουν αυτή την περίοδο ανάπτυξης στη ζωή του και σε αντίθεση με τον ενήλικο, αποκλείεται από ορισμένους κοινωνικούς ρόλους. (Χουντουμάδη, 1994)

ΕΝΟΤΗΤΑ Ι

ΠΑΙΔΙ – ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ - ΓΟΝΕΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ: ΤΟ ΠΑΙΔΙ

Το παιδί είναι πιο ευαίσθητο από τον ενήλικο, δέχεται τις επιδράσεις του περιβάλλοντος εντονότερα. Οι βάσεις για την ψυχική και σωματική του υγεία θεμελιώνονται μέσα από το περιβάλλον όπου ανατρέφεται. Για το παιδί της προσχολικής ηλικίας το σπίτι του, οι γονείς του (ή τα υποκατάστατά τους), τα αδέρφια του, τυχόν συγγενείς που μένουν μαζί ή κοντά, η γειτονιά του, αποτελούν ολόκληρο τον κόσμο του. Το παιδί εξαρτάται δηλαδή για την υλική και συναισθηματική του τροφή από τους ``δικούς του``.

Παράλληλα με την τροφή, την περιποίηση, την καθαριότητα, έχει άμεση ανάγκη αγάπης, ζεστασιάς και ενδιαφέροντος για να αισθανθεί ασφάλεια, εμπιστοσύνη, αυτοπεποίθηση και επιθυμία να ``μεγαλώσει``, να αφήσει με άλλα λόγια τη γνώριμη σχέση της εξάρτησης για την ικανοποίηση της σταδιακής ανεξαρτητοποίησης. Αυτό όμως προϋποθέτει ικανοποίηση από τις μέχρι τότε εμπειρίες ώστε να επιθυμεί να τολμά με αυτοπεποίθηση να εγκαταλείψει γνωστούς, ασφαλείς τρόπους συμπεριφοράς για κάτι νέο και άγνωστο. (Παπαιωάννου, 2000)

2.1 ΟΙ ΕΝΝΟΙΕΣ ΠΑΙΔΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙ

2.1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

Ενώ η παιδική ηλικία αρχίζει με τη γέννηση, είναι πολύ πιο δύσκολο να καθορίσουμε πότε παύει να είναι κανείς παιδί.

Στην Ελλάδα, το όριο για πλήρη ποινική ανηλικότητα ήταν, μέχρι το 1951, η ηλικία των 10 ετών. Ο ποινικός νόμος θεωρούσε ότι τα παιδιά που δεν είχαν συμπληρώσει το 10ο έτος της ηλικίας ανάκανα προς καταλογοισμό, ένεκα μειωμένης λειτουργίας της βούλησης. Ο πρώτος ποινικός κώδικας του 1824 ανέφερε ότι το παιδί μέχρι τα 7 χρόνια συγχωρείται ο φόνος, ενώ από τον 8^ο χρόνο αναγνώριζε πλήρη ποινική ευθύνη στο παιδί εξομοιώνοντας το με τους ενήλικους (Ληξουριώτης, 1986).

Τα παιδιά ανήκουν στην κοινωνία. Ο ορισμός όμως των παιδιών είναι «όχι ακόμη ενήλικου». Σ' έναν κόσμο που κυριαρχείται από τα ενδιαφέροντα των ενηλίκων και οι ενήλικοι έχουν την εξουσία να ορίζουν, τα παιδιά καλούνται να γίνουν αυτόνομα άτομα, εφόσον δεν είναι.

Στην προσπάθεια να διερευνηθεί η ιστορία της παιδικής ηλικίας έχει δοθεί βάρος στη σχολική ηλικία, όπου παρατηρούνται οι σημαντικότερες εξελίξεις σε σχέση με το παρελθόν με την επιβολή της υποχρεωτικής φοίτησης, τον αποκλεισμό από δραστηριότητες που θεωρούνται επιβλαβείς και την προστασία από αρνητικές εμπειρίες.

Κατά τον Μεσαίωνα, στη Δυτική Ευρώπη δεν γινόταν διαχωρισμός ανάμεσα στους μικρούς και τους μεγάλους. Έτσι τα παιδιά άρχιζαν να

δουλεύουν μόλις ήταν σε θέση και συμμετείχαν πλήρως στη ζωή των μεγάλων. Από το 1500 μέχρι το 1700 δεν παρατηρούνται μεγάλες διαφορές. Τα παιδιά θεωρούνταν αθώα αλλά κυρίως αφελή και ατελή όντα, με περιορισμένες βιολογικές και νοητικές λειτουργίες, οι οποίες τα εμπόδιζαν να ενταχθούν πλήρως στην κοινωνία. Τα μισά πέθαιναν πριν συμπληρώσουν τα 10 χρόνια και δεν αποτελούσαν αντικείμενο ιδιαίτερης συναισθηματικής έκφρασης και τρυφερών εκδηλώσεων εκ μέρους των μεγάλων.

Το 1700 σηματοδοτεί μια εποχή βαθιάς αλλαγής στην Ευρώπη με την επικράτηση του Διαφωτισμού, που συνοδεύτηκε από την άνθηση της αστικής τάξης, η οποία άρχισε να επιδεικνύει μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τα παιδιά. Το πνεύμα της εποχής επηρεάζεται από τη φιλοσοφία του John Locke, σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος γεννιέται σαν άγραφο χαρτί αλλά με άπειρες δυνατότητες ως αποτέλεσμα των κατάλληλων εμπειριών, τις οποίες οι γονείς και οι παιδαγωγοί οφείλουν να του παράσχουν.

Παρόλο που τον 18^ο αιώνα ιδρύθηκαν πολλά σχολεία, οι συνθήκες ζωής για τα παιδιά ήταν κακές, ενώ ελάχιστη σημασία δίνονταν στα κορίτσια. Τα φτωχά κι εξώγαμα παιδιά στέλνονταν σε άσυλα. Μέχρι το 1800 τα παιδιά χρησιμοποιούνταν ως φτηνή εργατική δύναμη σε εργοστάσια και χωράφια. Η παιδική ηλικία αποτελεί κοινωνικό προϊόν του 19^{ου} αιώνα, επακόλουθο της βιομηχανικής επανάστασης και των οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών που επέφερε. Οι αλλαγές αυτές βασίζονταν σε μια ιδεολογία, που υποστήριζε και πρόσβαλλε χαρακτηριστικά του παιδιού, όπως η ηθική απειρία και το εύπλαστο του χαρακτήρα του διαχωρίζοντας έτσι οριστικά τη θέση του από εκείνη των μεγάλων. (Μακρυγιώτη, 1986).

Η κοινωνικοποίηση απόκτησε εξέχουσα θέση τον 19^ο αιώνα. Η έννοια της κοινωνικοποίησης βασίζεται στο αξίωμα ότι ο ύστατος στόχος οποιουδήποτε εκπαιδευτικού προγράμματος οφείλει να είναι ο ενήλικος.

Στην Ελλάδα (Ληξουριώτης, 1986) τον 1^ο αιώνα της νεοελληνικής ιστορίας, τα παιδιά δεν υπήρχαν ως αυτεξούσια άτομα. Η νομική προστασία του παιδιού δεν είχε ως στόχο την παιδική ηλικία, αλλά την προστασία άλλων εννόμων αγαθών, όπως η πατρική εξουσία, η οικογενειακή τάξη και τα ήθη.

Στις μέρες μας η παιδική ηλικία βιώνεται διαφορετικά από ό,τι σε προηγούμενες εποχές, εφόσον τα σημερινά παιδιά μεγαλώνουν σε ένα διαφορετικό κόσμο. Ορισμένοι φθάνουν μάλιστα στο σημείο να ισχυριστούν ότι η «ξένοιαστη» και «αθώα» παιδική ηλικία έχει χαθεί για πάντα.

Τα παιδιά εξακολουθούν να παίζουν ουσιαστικό ρόλο στην οικογένεια τόσο στη δημιουργία όσο και στη διατήρησή της. Ο χαρακτήρας όμως αυτής της οικογένειας έχει αρχίσει να αλλάζει. Ο προστατευόμενος και ασφαλής μικρόκοσμος, όπου οι γονείς φύλασσαν με ιδιαίτερη φροντίδα τα αγαπημένα τους παιδιά έχει πλέον εξαφανιστεί. Η εξουσία που είχαν οι γονείς να αποφασίζουν τι θα βλέπουν ή τι θα ακούν τα παιδιά για τον κόσμο τους έχει αφαιρεθεί. Η κυρίαρχη κηδεμονία της οικογένειας έχει περιοριστεί.
(Χουντουμάδη, 1994)

2.1.2 ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

Στη χρονική πορεία δυο βασικές ερμηνείες έχουν προταθεί. Η πρώτη αποδίδει τις ατομικές διαφορές στα εγγενή χαρακτηριστικά τα οποία είναι παρόντα κατά τη γέννηση και που συχνά υποτίθεται ότι κληρονομούνται.

Η περιβαλλοντική άποψη, από την άλλη μεριά, αποδίδει τις ατομικές διαφορές στην επιρροή του περιβάλλοντος και των εμπειριών.

Πολλές μορφές μη φυσιολογικής συμπεριφοράς εξακολουθούν να αποδίδονται σε εγγενείς αδυναμίες. Πρόκειται για μια μοιρολατρική θεώρηση της συμπεριφοράς, όπου ο προκαθορισμένος χαρακτήρας ενός παιδιού πιστεύεται ότι καθοδηγεί τη μετέπειτα εξέλιξή του. Οι γονείς και η κοινωνία πρέπει να προσπαθήσουν να δαμάσουν τα αρνητικά χαρακτηριστικά του παιδιού και παράλληλα να ενθαρρύνουν τα θετικά του, με ηθική διαπαιδαγώγηση και πειθαρχία. Αλλά, σε γενικές γραμμές, σύμφωνα με αυτή την άποψη, το περιβάλλον θεωρείται ότι ασκεί περιορισμένη επιρροή στην εξέλιξη του ατόμου.

Στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, ο Watson τόνισε τη σημασία του ρόλου των μηχανισμών μάθησης στην ανάπτυξη. Ως ιδρυτής της σχολής του συμπεριφορισμού πίστευε ότι η προγραμματισμένη άσκηση μπορούσε να διαμορφώσει το παιδί σε οποιαδήποτε επιθυμητή κατεύθυνση.

Η προσέγγιση του Ρώσου φυσιολόγου Ρανλον βασίζεται επίσης στη μάθηση. Υποστήριζε ότι οι άνθρωποι αναπτύσσουν καινούργια ανακλαστικά ως αποτέλεσμα των εμπειριών τους. Πίστευε ότι αυτά τα «συντελεστικά ανακλαστικά», που αναπτύσσονται στη διάρκεια εξέλιξης του ατόμου, ήταν η βάση για περίπλοκες συνήθειες και σχέδια συμπεριφοράς. (Χουντουμάδη, 1994)

Ο Arnold Gessel τόνισε τα γενικά χαρακτηριστικά της ανάπτυξης, που είναι κοινά σε όλα τα παιδιά και κατέληξε ότι τα παιδιά συμπεριφέρονται με χαρακτηριστικό τρόπο σε κάθε στάδιο. Παρατήρησε επίσης ότι η συμπεριφορά αλλάζει από το ένα στάδιο στο άλλο, ακολουθώντας μια φαινομενικά καλά καθορισμένη πορεία. Με βάση τις μελέτες του κατέληξε ότι η οργανική ανάπτυξη και η ανάπτυξη της συμπεριφοράς προχωρεί με έναν ορισμένο ρυθμό και ότι η συμπεριφορά σε οποιαδήποτε ηλικία είναι έκφραση της κατάστασης ωριμότητας του παιδιού και της προσαρμογής του στο περιβάλλον. Για τον Gessel, το παιδί είναι καλό από την φύση του και προικισμένο με αυτοπροοθούμενη ωρίμανση. Δεν επηρεάζεται ιδιαίτερα από τις λεπτομέρειες της γονικής φροντίδας, εφόσον δεν υπάρχει σε βάρος του κακοποίηση ή ουσιαστική παραμέληση. Ο Gessel αναγνώρισε και σεβάστηκε τις ατομικές διαφορές. Τα παιδιά διαθέτουν, διαφορετικούς ρυθμούς και τρόπους εξελίξεις, που αξίζουν τον σεβασμό των γονιών και του περιβάλλοντος τους.

Έμφαση στα γενικά αναπτυξιακά χαρακτηριστικά δίνετε στην εργασία του Ελβετού Jean Piaget για την ανάπτυξη των γνωστικών διαδικασιών στα παιδιά. Ο Piaget παρατηρώντας τα παιδιά να μεγαλώνουν, διαπίστωσε ότι οι νοητικές λειτουργίες αναπτύσσονται σταδιακά.

Η θεωρητική τοποθέτηση του Freud για την συναισθηματική ανάπτυξη βασίζεται στην υπόθεση ότι τα παιδιά γεννιούνται με βιολογικά ένστικτα που απαιτούν ικανοποίηση. Ο Freud περιέγραψε τη βιολογική βάση της αναζήτησης (αισθητηρια ηδονή) ως ένα είδος φυσικής ενέργειας που ονόμασε “λίμπιντο”. Σύμφωνα με τον Freud, οι δραστηριότητες, οι άνθρωποι και τα αντικείμενα, στα οποία τα παιδιά επενδύουν λιβιδινική ενέργεια, αλλάζουν με προβλεπόμενους τρόπους. Γενικά όμως το παιδί, κατά τον Freud, είναι γεμάτο επιθυμίες που πρέπει να ελεγχθούν. Δεν πρόκειται ούτε για ένα αξιόπιστο, καλά προικισμένο

ον που ωριμάζει ούτε για μια άμορφη μάζα, που απαιτεί πλάσιμο. Βιώνει διπλή πίεση. Από την μια πλευρά τη “φύση” και από την άλλη τον “πολιτισμό” και τις απαιτήσεις που του επιβάλλει. Οι ασυνείδητες ορμές και παρορμήσεις, τα συναισθήματα και οι φαντασιώσεις συγκρούονται με το αποκαλούμενο υπερεγώ, το οποίο αποτελείται από απαγορεύσεις και εντολές, ιδανικά και ενοχές που διαμορφώνονται με την διαπαιδαγώγηση, φορέα των κοινωνικών προτύπων.

Ο Erik Erikson, υποστηρίζει ότι το κρίσιμο εξελικτικό γεγονός, κατά την διάρκεια της βρεφικής ηλικίας, είναι η δημιουργία μιας αίσθησης εμπιστοσύνης που αναπτύσσεται ως αποτέλεσμα της ικανοποιητικής στοργικής φροντίδας που απολαμβάνει το βρέφος. Σύμφωνα με τον Erikson, τα παιδιά, κατά τον δεύτερο χρόνο της ζωής τους προσπαθούν να καλλιεργήσουν και να αναπτύξουν μια αίσθηση αυτονομίας από τους γονείς, ενώ είναι ευαίσθητα σε συναισθήματα ντροπής και αμφιβολίας για τις ικανότητες τους να λειτουργούν ανεξάρτητα.

Τέλος, ο Stern αμφισβητεί την ιδέα να χαρακτηρίζονται διάφορες φάσεις της εξέλιξης από ορισμένα γνωρίσματα όπως η προσκόλληση, η αυτονομία, η ανεξαρτησία και άλλα. Πιστεύει ότι τα γνωρίσματα αυτά μας απασχολούν σε όλο τον κύκλο της ζωής και δεν περιορίζονται σε ορισμένες εξελικτικές περιόδους, όπως η βρεφική ή η παιδική ηλικία. (Χουντουμάδη, 1994)

2.1.3 ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ

Η εξέλιξη αποτελεί μια διαδικασία που σταματάει μόνο με το τέλος της ζωής. Η παιδική ηλικία είναι αποφασιστικής σημασίας, χωρίς να σημαίνει ότι αν κάτι πάει στραβά, δεν μπορεί να γίνει τίποτε πια αργότερα.

Η εξέλιξη περνάει από πολλά στάδια. Κάθε στάδιο αποτελεί την απαραίτητη συνέχεια του προηγούμενου και ταυτόχρονα μια διεύρυνση των δυνατοτήτων για πληρέστερη κατανόηση του κόσμου. Το παιδί ερμηνεύει πάντοτε την πραγματικότητα ξεκινώντας από το στάδιο εξέλιξης στο οποίο βρίσκεται, ενώ ταυτόχρονα η ερμηνεία αυτή αποτελεί ένα βήμα προς το επόμενο στάδιο. Η αντιπαράθεσή του με την πραγματικότητα το ωθεί να δοκιμάζει και να βελτιώνει τις ερμηνείες για την πραγματικότητα διακρίνοντας νέους συσχετισμούς και αλληλεπιδράσεις.

Οι σχέσεις με τον γύρο κόσμο φέρνει αναπόφευκτα συγκρούσεις ανάμεσα στην προσωπική ερμηνεία του παιδιού και την πραγματικότητα. Από την προσπάθειά του να επιλύσει αυτές τις συγκρούσεις το παιδί εξελίσσεται. Για να καταλάβουμε την συμπεριφορά του, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας αφενός το στάδιο ανάπτυξης-εξέλιξής του και αφετέρου τις αλληλεπιδράσεις των οποίων αποτελεί τμήμα.

Ο ρόλος των μεγάλων στην εξέλιξή του είναι σημαντικός. Συντηρούν άμεση σχέση αλληλεπίδρασης μαζί του και είναι τα άτομα με τα οποία ταυτίζεται. Δημιουργούν επίσης τις προϋποθέσεις ανάπτυξής του, διαμορφώνοντας το άμεσο περιβάλλον του και του παρέχουν δυνατότητες για ποικίλες κοινωνικές επαφές. (Χουντουμάδη, 1994)

2.2 Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΤΑ 3 ΠΡΟΤΥΠΑ ΖΩΗΣ

α. Το παιδί στον παραδοσιακό χώρο: λειτουργικό μέλος της κοινότητας

Η Δουμάνη (1983) που μελέτησε τη συναλλαγή μητέρας-βρέφους στον παραδοσιακό χώρο και τη σύγκρινε με την ανάλογη στον αστικό, μας δίνει πολύ χρήσιμες πληροφορίες για το διαφορετικό τρόπο που μεγαλώνουν τα παιδιά στο χωριό και στην πόλη.

Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις της, το παιδί, τα 2 πρώτα χρόνια της ζωής του, αποτελεί το επίκεντρο της προσοχής όλης της οικογένειας. Με κεντρικό άξονα τη μητέρα, όλα τα μέλη της οικογένειας κάνουν ότι μπορούν για να ικανοποιήσουν όλες τις ανάγκες του. Ανάμεσα στους μεγάλους γύρω του επικρατεί η αντίληψη ότι το καλύτερο που μπορούν να κάνουν για το μέλλον του είναι να ικανοποιούν όλες τις ανάγκες του, αφού το ίδιο δεν μπορεί ακόμα να φροντίσει τον εαυτό του.

Το παιδί αντιμετωπίζεται σαν υπεύθυνο μέλος της κοινότητας με σαφείς και συγκεκριμένες υποχρεώσεις. Συμμετέχει ενεργά στον καθημερινό αγώνα για την επιβίωση .

Στον παραδοσιακό χώρο η διαπαιδαγώγηση συνδεόταν απόλυτα με τις άμεσες καθημερινές ανάγκες. Μέσα στη σιγουριά της κλειστής μικρής κοινωνίας, ούτε ο γονιός ούτε το παιδί βασανίζονταν από φόβους για το απροσδόκητο και το αστάθμητο.

Οι ενήλικες δε χρειαζόταν να επινοήσουν τιμωρίες, ούτε να ζητήσουν βοήθεια από τα παιδιά να κάνουν ορισμένες δουλειές με σκοπό να τα διαπαιδαγωγήσουν, όπως κάνει ο γονιός της πόλης.

Η Τοδούλου (1981) μελέτησε σε μια παραδοσιακή κοινότητα, τη συναλλαγή των παιδιών με τα μέλη της οικογένειάς τους και με συνομηλίκους τους στο σχολείο. Παρατήρησε παντελή έλλειψη ανταγωνισμού τόσο στις οικογενειακές σχέσεις των παιδιών, όσο και στις σχέσεις τους με τους συνομηλίκους. (Κατάκη, 1998)

β. Το παιδί στην πυρηνική οικογένεια: ο θρυμματισμός του ονείρου

Η Δραγώνα βρήκε ότι για τα παιδιά της πόλης η έννοια του (ιδανικού εαυτού) δεν περιείχε τα χαρακτηριστικά από την εικόνα που είχαν για τον πραγματικό τους εαυτό. Όσο μεγαλύτερη είναι η απόσταση ανάμεσα στον πραγματικό και στον ιδανικό εαυτό, τόσο αυξάνεται το άγχος και η απόπελμάτωση.

Τη σχέση γονιού - παιδιού, τα παιδιά της πόλης την παρουσίαζαν δύσκολη. Μιλούσαν συχνά για διαφωνία και ρήξη. Ο ένας δεν κατάφερνε να αντλήσει από τον άλλο συμπάρασταση και κατανόηση.

Τα παιδιά της πόλης δίνουν ιδιαίτερη έμφαση σε ότι αφορά τον επαγγελματικό τομέα.

Χωρίς προσανατολισμό ζωής, χωρίς την στοιχειώδη καθοδήγηση, χωρίς πραγματική επικοινωνία με κανέναν, αναζητούν κάποια φυγή.

Κάτω από τις επιφανειακές εκδηλώσεις φυγής και εκτόνωσης υπάρχει η απελπισία και η απόγνωση, που εκδηλώνονται είτε με αντικοινωνική

συμπεριφορά, με καταστρεπτικές διαθέσεις των παιδιών, είτε με αυτόκαταστρεπτικές τάσεις. (Κατάκη, 1998)

γ. Η ασφαλιστική δικλείδα

Τόσο τα παιδιά που ζουν σε αγροτικό παραδοσιακό πλαίσιο, όσο και τα παιδιά που ζουν σε άμεση επαφή με επαρχιακά αστικά κέντρα, εκφράζουν την πίστη τους στην αξία της συλλογικής προσπάθειας και τονίζουν πως η αλληλεξάρτηση, η συνεργασία και το συμφέρον του συνόλου πρέπει να διατηρούν, γιατί τα βλέπουν σαν απαραίτητες προϋποθέσεις μιας δημιουργικής ζωής μέσα στην κοινότητα.

Τα παιδιά αισθάνονται πως ούτε ο ένας ούτε ο άλλος τρόπος ζωής μπορεί να ικανοποιήσει από μόνος του τις ανάγκες του σημερινού ανθρώπου. Αντίθετα από τα παιδιά της πόλης, που δεν μπορούν πια να συλλάβουν τη δυνατότητα του συνδυασμού της αυτεκπλήρωσης με την συλλογικότητα, τα παιδιά της επαρχίας εκφράζουν την πίστη τους και την δυνατότητα μιας καινούργιας σύνθεσης.

Η δημιουργικότητα των παιδιών της επαρχίας, δεν πηγάζει από τη συσσώρευση ξερών γνώσεων, δηλαδή από διεργασίες καθαρά νοητικές, αλλά από βιωματικές εμπειρίες, με συγκινησιακή δηλαδή συμμετοχή. Οι άνθρωποι της μεγαλούπολης αναγκάζονται απομονώνουν λοιπόν τα συναισθήματά τους και προσπαθούν να καταλάβουν ότι τους αφορά και να ενεργήσουν μόνο με την λογική. (Κατάκη, 1998)

2.3 ΓΙΑ ΝΑ ΚΑΤΑΛΑΒΟΥΜΕ ΤΟ ΠΑΙΔΙ

Κάθε ανθρώπινη συμπεριφορά έχει κάποια πρόθεση, αποτελεί μια κίνηση προς ένα σκοπό. Ορισμένες φορές ξέρουμε ποιος είναι ο σκοπός μιας πράξης και άλλοτε όχι. Ενεργούμε από κάποια αιτία που δεν μας είναι συνειδητή. Το ίδιο ισχύει και για τα παιδιά. Αν θέλουμε να βοηθήσουμε το παιδί να αλλάξει κατεύθυνση, πρέπει να καταλάβουμε τι το κάνει να κινείται. Αν δεν καταλάβουμε τι υπάρχει πίσω από την συμπεριφορά του, δεν έχουμε μεγάλες πιθανότητες να το αλλάξουμε. Ορισμένες φορές μπορούμε να ανακαλύψουμε το σκοπό της συμπεριφοράς του παιδιού εξετάζοντας τα αποτελέσματα που επιτυγχάνει.

α. Η επιθυμία να «είσαι κάτι»

Αφού το παιδί είναι κοινωνικό πλάσμα, το πιο ισχυρό του κίνητρο είναι η ανάγκη να είναι κάτι. Το αίσθημα της ασφάλειας ή η έλλειψη του εξαρτώνται από το αίσθημα ότι είναι ή δεν είναι μέσα στην ομάδα. Αυτή είναι η βασική του απαίτηση. Ο σκοπός του, μέσα από ότι κάνει, είναι να βρει την θέση του. Η επιθυμία να είναι κάτι είναι ο βασικός σκοπός του, ενώ η μέθοδος που διαλέγει για να φτάσει αυτόν τον βασικό σκοπό γίνεται ο άμεσος σκοπός του. Έτσι μπορούμε να πούμε πως η συμπεριφορά του είναι στραμμένη σε κάποιο σκοπό. Ένα παιδί δεν έχει ποτέ συνείδηση του κινήτρου που υπάρχει πίσω από την συμπεριφορά του. (Ντράικωρς, 1989)

β. Οι παρατηρήσεις του παιδιού

Τα παιδιά είναι πεπειραμένοι παρατηρητές, κάνουν όμως πολλά λάθη όταν προσπαθούν να εξηγήσουν αυτά που παρατηρούν. Συχνά καταλήγουν σε λανθασμένα συμπεράσματα και διαλέγουν λανθασμένους τρόπους για να αποκτήσουν τη θέση τους μέσα στην ομάδα.

γ. Το περιβάλλον του παιδιού

Ένα παιδί παρατηρεί ότι γίνεται γύρω του. Καταλήγει, από ότι βλέπει, στα δικά του συμπεράσματα και ψάχνει να βρει μια κατευθυντήρια γραμμή για την συμπεριφορά του. Στα πρώτα παιδικά χρόνια πρέπει να προσαρμοστεί και να μάθει πώς να χειρίζεται το εσωτερικό και το εξωτερικό του περιβάλλον. Η κληρονομικότητα του παιδιού είναι το εσωτερικό του περιβάλλον.

Ανακαλύπτει τις ικανότητες και τις ελλείψεις του. Αν συναντήσει δυσκολίες ή ένα σοβαρό εμπόδιο, τότε το παιδί ή θα εγκαταλείψει τον αγώνα ή θα βρει ένα αντιστάθμισμα. Καμιά φορά το παιδί μπορεί να αναπτύξει ακόμα μια ιδιαίτερη επιδεξιότητα, αν έχει να αντιμετωπίσει μια αδυναμία.

Την ίδια εποχή που το παιδί μαθαίνει να ζει με εσωτερικό του περιβάλλον έχει τις πρώτες του επαφές με το περιβάλλον του το εξωτερικό.

Υπάρχουν στο περιβάλλον του παιδιού τρεις παράγοντες που επιδρούν στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Ο πρώτος είναι η οικογενειακή ατμόσφαιρα. Στη σχέσεις του με τους γονείς του το παιδί κάνει την γνωριμία του με την κοινωνία. Οι γονείς καθιερώνουν μίαν ορισμένη οικογενειακή

ατμόσφαιρα. Από εδώ θα αντλήσει το παιδί τις οικονομικές φυλετικές, θρησκευτικές και κοινωνικές πεποιθήσεις του και προσπαθεί να ταυτιστεί με πρότυπα που έχουν θέσει οι γονείς.

Οι σχέσεις ανάμεσα στους γονείς γίνονται το πρότυπο όλων των σχέσεων μέσα στην οικογένεια.

Η σχέση ανάμεσα στους γονείς δίνει στα παιδιά μια κατευθυντήρια γραμμή, από όπου μπορούν να διαλέξουν τους προσωπικούς τους ρόλους. Ότι κοινό γνώρισμα έχουν τα παιδιά της ίδιας οικογένειας μεταξύ τους είναι η έκφραση της οικογενειακής ατμόσφαιρας που έχει καθιερωθεί από τους γονείς. Ωστόσο, όλα τα παιδιά μιας οικογένειας δεν είναι τα ίδια, αλλά συχνά αρκετά διαφορετικά.

δ. Η θέση του παιδιού στην οικογένεια

Ο δεύτερος παράγοντας στο εξωτερικό περιβάλλον του παιδιού είναι ο οικογενειακός αστερισμός. Ο όρος αυτός προσδιορίζει τη χαρακτηριστική σχέση κάθε μέλους της οικογένειας απέναντι στα άλλα. Κάθε οικογένεια έχει το δικό της ξεχωριστό συνδυασμό. Η θέση του ατόμου μέσα στον αστερισμό, ο ρόλος που παίζει, θα έχει ως ένα σημείο μια επίδραση στα πρότυπα ολόκληρης της οικογένειας και στην προσωπικότητα του κάθε παιδιού. (Ντράικωρς, 1989)

ε. Η αντίδραση του παιδιού

Το παιδί αποτελεί μια ενεργητική και δυναμική ενότητα. Συμμετέχει και αυτό ισότιμα στην αποκατάσταση των σχέσεων ανάμεσα στον εαυτό του και σε κάθε άλλο άτομο του περιβάλλοντός του. Κάθε σχέση είναι μοναδική και εξαρτάται απόλυτα από τι προσφέρει σε αυτήν το κάθε μέλος. Κάθε σχέση περιστρέφεται γύρω από τη δράση και την αντίδραση που δημιουργείται ανάμεσα στα άτομα.

Η ερμηνεία που δίνει το παιδί ως προς την θέση του μέσα στον οικογενειακό αστερισμό και η αντίδρασή του σε αυτή μπορεί να είναι απεριόριστη όσο και ανθρώπινη δημιουργικότητα.

Ο τρίτος παράγοντας στο εξωτερικό περιβάλλον του παιδιού είναι ο τρόπος της αγωγής. (Ντράικωρς, 1989)

2.4 ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΑ ΠΑΙΔΙΑ

Η ευχαρίστηση των γονέων για τα παιδιά τους είναι πιθανό να μειωθεί γρήγορα και να παραχωρήσει τη θέση της στην ανησυχία και ίσως στον θυμό και την πίκρα, όταν αυτά εμφανίσουν σημάδια διαταραγμένης ή αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Αρχίζουν τότε να διερωτώνται και να ανησυχούν μήπως η δύσκολη αυτή συμπεριφορά υποδηλώνει ότι το παιδί τους είναι προβληματικό.

Τα παιδιά διανύουν μια σειρά αναπτυξιακών φάσεων κατά τις οποίες πρέπει να αντιμετωπίσουν μια σειρά προβλήματα σύμφυτα με τη φάση ανάπτυξης στην οποία βρίσκονται. Η συμπεριφορά των παιδιών είναι το διαρκώς μεταβαλλόμενο προϊόν μυριάδων γενετικών και περιβαλλοντικών επιδράσεων, οι περισσότερες από τις οποίες δεν είναι εμφανείς και ανιχνεύσιμες με την πρώτη ματιά. Φαίνεται λοιπόν ότι στην πράξη είναι αρκετά δύσκολο να καθοριστεί εάν ένα παιδί είναι προβληματικό από την έκδηλη συμπεριφορά του. Υπάρχουν ωστόσο ορισμένες ενδείξεις τέτοιας συμπεριφοράς που προκαλούν συνήθως ανησυχία σε γονείς και δασκάλους:

α. Η συμπεριφορά του παιδιού είναι μη κατανοητή. Οι διαθέσεις, οι στάσεις και οι ενέργειες του παιδιού δεν επιδέχονται λογική ερμηνεία και αιτιολόγηση και είναι κενές περιεχομένου.

β. Η συμπεριφορά του παιδιού είναι απρόβλεπτη. Το παιδί συμπεριφέρεται τη μία στιγμή ως «άγγελος» και την άλλη ως «δαίμονας», έχει ανησυχητικές μεταπτώσεις στη διάθεση, στη φιλικότητα και στη συνεργασία του.

γ. Η συμπεριφορά του παιδιού είναι αντικοινωνική και ανεξέλεγκτη, με την ένια ότι οι ενήλικοι δεν είναι σε θέση να επιβάλουν την εξουσία τους και το παιδί δείχνει απρόθυμο ή ανίκανο να ελέγξει την δική του συμπεριφορά.

(Herbert, 1997)

Κάθε στάδιο της ζωής σχετίζεται με συγκεκριμένα αναπτυξιακά επιτεύγματα και με συγκεκριμένες ψυχολογικές και κοινωνικές δεξιότητες και προκλήσεις τις οποίες ο άνθρωπος πρέπει να κατακτήσει.

Το νεογέννητο παιδί, αναπτύσσει αισθήματα εξάρτησης και αναζητά την εμπιστοσύνη ενώ αργότερα επιδιώκει την αυτονομία του. Τα αισθήματα εμπιστοσύνης, ασφάλειας, αυτοπεποίθησης ή αισιοδοξίας (σε αντίθεση με την δυσπιστία, ανασφάλεια, ανεπάρκεια ή απαισιοδοξία) που μπορεί να αναπτύξει ένα παιδί συνδέονται με την στοργή, τη συνεχή παροχή φροντίδας και την έγκαιρη ικανοποίηση των αναγκών του από τους ανθρώπους που το φροντίζουν.

Ορισμένοι γονείς είναι υπερβολικά ανώριμοι ή πολύ απασχολημένοι με τα προσωπικά τους προβλήματα για να το πράξουν αυτό. Η παραμέληση, η κακομεταχείριση και η αδιαφορία εμποδίζουν τα παιδιά να αντιληφθούν τον κόσμο ως καλό, αξιόπιστο και προβλέψιμο, στον οποίο μπορούν να αναπτύξουν την ανεξαρτησία τους και να αντιληφθούν ότι οι δικές τους πράξεις έχουν λογικά αποτελέσματα. Η υπερβολική ασυνέπεια των γονέων και η δυσμενής συνθήκες ζωής – κοινωνικές και σωματικές μειονεξίες – εμπλέκονται με την αίσθηση του παιδιού για την προσωπική του επάρκεια και παρακωλύουν την απόκτηση των δεξιοτήτων ζωής. Τέτοιες επεμβάσεις είναι πιθανό να γεννήσουν σε ένα παιδί προβληματική συμπεριφορά. (Herbert, 1997)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ: Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

3.1 ΟΙ ΑΠΑΙΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ένα μεγάλο μέρος της γνώσης του παιδιού για τον κόσμο θα του μεταδοθεί από άλλους ανθρώπους. Το περιβάλλον του νηπίου μπορεί να είναι μια πλούσια πηγή μηνυμάτων.

Το νήπιο βιώνει μόνο ένα μικρό μέρος απ' τον κόσμο των ενηλίκων, που το περιτριγυρίζει. Το παιδί δε μπορεί να ξέρει πολλά απ' αυτά που οι μεγάλοι απλά γνωρίζουν.

Μέσα από τις διαδικασίες της μάθησης και σε διάστημα αρκετών χρόνων, το παιδί θα προχωρήσει προς τον τρόπο ζωής, τους ρόλους και τα παιχνίδια που συνθέτουν την ενήλικη κοινωνία.

Κατά την πρώτη σχολική ηλικία τα παιδιά γοητεύονται, συχνά, με την αναζήτηση της θέσης τους μέσα στον κόσμο και επαναλαμβάνουν συνέχεια μια σειρά συλλογισμών.

Ένα εννοιολογικό σχήμα είναι ένα σύστημα ιδεών που οργανώνει τα βιώματα μας. Το παιδί πρέπει να μάθει τα κοινωνικά σχήματα, που είναι συστήματα οργανωμένης συνεργατικής δραστηριότητας.

Μικρά λάθη για κοινωνικά σχήματα δίνουν στο παιχνίδι των παιδιών την ιδιότυπη ποιότητά του. Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας δοκιμάζουν επίτηδες κατά κάποιο τρόπο τους παραλογισμούς. Το απίθανο στο παιχνίδι των παιδιών αντανακλά τη σύγχυση των εννοιών τους γύρω από το συμβατικό και το συνηθισμένο.

Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας δεν ξέρουν ακόμα για το συμβατικό και για το συνηθισμένο, γιατί, βέβαια, δεν έχουν ακόμα περιδιαβάσει τον

κόσμο. Για να μπορέσουν να μπουν στον κόσμο των ενηλίκων, τα παιδιά πρέπει να μάθουν τους πιο απλούς κοινωνικούς χώρους του κοντινού περιβάλλοντος.

Καθώς το νήπιο βγαίνει από το σπίτι και την οικογένειά του, μπαίνει σε μια κοινότητα ατόμων, που είναι δεμένα μεταξύ τους, όχι τόσο από οικειότητα και αγάπη, αλλά από κοινωνικούς θεσμούς, που διέπονται επίσημα από νόμους και κανονισμούς και ανεπίσημα από έθιμα, συνήθειες και τύπους.

Για να μπορέσει το παιδί να περάσει στον κόσμο των ενηλίκων, θα πρέπει βαθμιαία ν' ανταποκριθεί στις προσδοκίες του ενηλίκου που περιμένει απ' αυτό να μπορέσει να δεχτεί την υπευθυνότητα, να ζητά, αλλά και να τηρεί υποχρεώσεις και να επιβάλλει πειθαρχία στον εαυτό του.

Μεταξύ 6 και 12 χρόνων, το παιδί ζει μέσα σε 3 τουλάχιστον διαφορετικές ομάδες. Περνά λίγο ή αρκετό χρόνο στο σπίτι του με την οικογένειά του, στο σχολείο και με λίγους φίλους που καθορίζουν ως ένα σημείο τον τρόπο και τα πολιτιστικά στοιχεία της ζωής του. Όλες αυτές οι ομάδες είναι απαραίτητες για το παιδί. Οι κώδικες της συμπεριφοράς, ο τρόπος ζωής και οι απόψεις που αυτές οι 3 ομάδες απαιτούν από το παιδί μπορεί να είναι παρόμοιοι, μπορεί όμως να είναι και αρκετά διαφορετικοί, ώστε να δημιουργούν πρόβλημα.

Οι άνθρωποι μιλούν για την ανάπτυξη της «κοινωνικής επάρκειας» σαν να πρόκειται για μια μοναδική δυσκολία. Αλλά το παιδί μπορεί να έχει σημαντική δυσκολία να εναρμονίσει τα 3 πρόσωπα, που καλείται να παραστήσει από τις 3 ομάδες και τα διαφορετικά ιδανικά και τις αξίες που συνυπάρχουν στην εξελισσόμενη προσωπικότητά του. Αυτές οι δυσαρμονίες δεν έχουν ξεπεράσει ως τα 12, καμιά φορά ούτε και ως την ενηλικίωση. Μερικά παιδιά, αλλά και ενήλικοι, βιώνουν αυτό που περιέγραψε ο Έρικσον σαν προβλήματα ταυτότητας.

Αλλά όλοι οι τρόποι απαιτούν πολλή μάθηση, πολλή γνώση και μεγάλη προσωπική ανάπτυξη. Η πρόκληση που προσφέρει η ανάπτυξη για ένα παιδί σε

μια σύγχρονη κοινωνία, είναι: ότι πρέπει ν' αναπτύξει τις ικανότητές του με σύμβολα και συστήματα επικοινωνίας, πρέπει να μάθει τα εννοιολογικά σχήματα που χρησιμοποιούν οι μεγάλοι και τα κοινωνικά σχήματα των ενηλίκων, να αναλαβαίνει ευθύνες, υποχρεώσεις, προγράμματα, εκτιμήσεις, πρέπει να βρίσκει θέσεις και ενώ μαθαίνει να παίζει διαφορετικούς ρόλους και τελικά, πρέπει να βρει μια προσωπική ενότητα. (Χουάιτ, 1981)

3.2 ΨΥΧΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

α. Ψυχική ανάπτυξη και δραστηριότητα

Όταν λέμε ότι το παιδί με την καθοδήγηση των μεγάλων αφομοιώνει την κοινωνική πείρα, τις επιτεύξεις του ανθρώπινου πολιτισμού, εννοούμε όχι μόνο την ικανότητα της σωστής χρήσης των αντικειμένων που κατασκεύασε ο άνθρωπος, την ικανότητα επικοινωνίας με τους άλλους με την βοήθεια της γλώσσας τη συμπεριφορά με βάση τους κανόνες της κοινωνικής ηθικής, αλλά και τους τρόπους σκέψης, απομνημόνευσης κ.ά. Ακριβώς στη διαδικασία της απόκτησης της ικανότητας να ενεργεί και να συμπεριφέρεται σαν άνθρωπος, το παιδί αποκτά τις αναγκαίες ψυχικές ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του.

Εσωτερικές κι εξωτερικές ενέργειες. Στην πορεία της ανατροφής του, το παιδί αφομοιώνει διάφορα είδη ενεργειών. Μαζί μ' αυτές τις πρακτικές ενέργειες που δημιουργούνται στο παιδί και οι εσωτερικές ενέργειες, που με τη βοήθειά τους το παιδί εξετάζει τα αντικείμενα, εντοπίζει τις ιδιότητες τους, εξακριβώνει πώς είναι συσχετισμένα μεταξύ τους.

Η δημιουργία τέτοιων εσωτερικών ενεργειών αποτελεί το βασικό περιεχόμενο της ψυχικής ανάπτυξης του παιδιού. Είναι οι ενέργειες της αντίληψης, της νόησης, της φαντασίας, της μνήμης και άλλες ψυχικές ενέργειες. Όλα αυτά εξασφαλίζουν τον προσανατολισμό του παιδιού στο γύρω κόσμο, τη γνωριμία του με τις συνθήκες στις οποίες πρέπει να ενεργεί, γι' αυτό ονομάζονται επίσης και ενέργειες προσανατολισμού.

Αφομοίωση της ενέργειας. Όταν το παιδί αρχίζει ν' αφομοιώνει τον τρόπο μιας καινούριας γι' αυτό προσανατολιστικής ενέργειας, αυτή επιτυγχάνεται με μια σειρά δοκιμαστικές κινήσεις, με τη σύγκριση των αντικειμένων μεταξύ τους, τη μετατόπιση τους κ.ά. (Μουχίνα, 1990)

Εσωτερίκευση. Οι εσωτερικές ενέργειες δεν εμφανίζονται από μόνες τους. Είναι αποτέλεσμα του περάσματος στο εσωτερικό των εξωτερικών εκείνων μορφών της προσανατολιστικής ενέργειας, που με τη βοήθειά τους τα παιδιά έλυναν τα προβλήματα στα προηγούμενα στάδια ανάπτυξης τους. Αυτή η διαδικασία του περάσματος των εξωτερικών ενεργειών στο εσωτερικό ονομάζεται στην ψυχολογία εσωτερίκευση.

Χάρη στη διαδικασία της εσωτερίκευσης, η αφομοίωση των εξωτερικών ενεργειών, που γίνεται με τη βοήθεια των μεγάλων, οδηγεί στην εμφάνιση και αρτίωση των εσωτερικών ψυχικών ενεργειών και στην πρόοδο της ψυχικής ανάπτυξης του παιδιού.

Κυρίαρχες δραστηριότητες. Στην αρχή αφομοιώνονται οι πιο απλές ενέργειες και κατόπιν οι πιο σύνθετες, και η αφομοίωση ανώτερης βαθμίδας πολύπλοκων ενεργειών εξαρτάται πάντα από το τι είχε προηγούμενα επιτευχθεί. Για να μπορέσει το παιδί να μάθει μια νέα ενέργεια, πρέπει αυτή ν' αντιστοιχεί στις ανάγκες και στα ενδιαφέροντα του, να τραβηχτεί το παιδί σε μια ελκυστική γι' αυτό δραστηριότητα.

Στη διάρκεια των πρώτων 7 χρόνων της ζωής του, το παιδί αφομοιώνει συνεχώς αρκετά είδη δραστηριότητας. Ανάμεσα τους ξεχωρίζουν 3 βασικά κυρίαρχα είδη δραστηριότητας: η επικοινωνία, η εμπράγματη δραστηριότητα (με τα αντικείμενα) και το παιχνίδι.

Η συναισθηματική επικοινωνία του παιδιού με το μεγάλο εμφανίζεται πριν ακόμα το παιδί μάθει να κάνει και τους πιο απλούς χειρισμούς των αντικειμένων.

Η αφομοίωση καινούριων ενεργειών αυξάνει τις δυνατότητες του παιδιού και αποτελεί προϋπόθεση για την εμφάνιση νέων ειδών κυρίαρχης δραστηριότητας. Όμως, αυτή καθαυτή η αφομοίωση νέων ενεργειών δεν οδηγεί σε νέο είδος δραστηριότητας. Έτσι, μπορούμε να μάθουμε στο παιδί να εκτελεί

τη μια ή την άλλη ενέργεια με τα παιχνίδια. Οι ενέργειες όμως αυτές Δε θα οδηγήσουν στην εμφάνιση του θεματικού παιχνιδιού (με ρόλους), αν δεν έχει δημιουργηθεί στο παιδί ενδιαφέρον για τα φαινόμενα της ζωής των ενηλίκων που το περιβάλλουν και η τάση να εκτελεί με προσιτές σ' αυτό μορφές τις λειτουργίες του ενήλικου. (Μουχίνα, 1990)

β. Ηλικιακά στάδια και περιοδολόγηση της ψυχικής ανάπτυξης

Σταθερές περίοδοι και κρίσεις. Η ψυχική ανάπτυξη των παιδιών δεν γίνεται ισόμερα. Υπάρχουν περίοδοι σχετικά αργών βαθμιαίων αλλαγών και οι περίοδοι πολύ πιο απότομων αλματωδών αλλαγών. Αυτά τα αλματώδη περάσματα ονομάζονται κρίσεις ανάπτυξης. Οι κρίσεις αυτές εμφανίζονται σε όλα τα παιδιά που ζουν σε όμοιες συνθήκες κι έχουν την ίδια περίπου ηλικία, και επιτρέπουν να χωριστεί η περίοδος της παιδικής ηλικίας σε μερικά ηλικιακά στάδια.

Στην περίοδο από την γέννηση μέχρι την είσοδο του στο σχολείο, το παιδί περνά 3 κρίσιμες στιγμές: στον πρώτο χρόνο, στα 3 χρόνια και τέλος στα 7 χρόνια. Αντίστοιχα, σ' αυτή την περίοδο ξεχωρίζουν 3 ηλικιακά στάδια: η βρεφική ηλικία (μέχρι τον 1 χρόνο), η νηπιακή (από 1-3 χρόνια) και η προσχολική ηλικία (από τα 3-7 χρόνια).

Τα βασικά ψυχικά χαρακτηριστικά που ενώνουν τα παιδιά ενός ηλικιακού σταδίου ψυχικής ανάπτυξης είναι η σχέση τους με το περιβάλλον, οι ανάγκες, τα ενδιαφέροντά τους και τα είδη της παιδικής δραστηριότητας που πηγάζουν από αυτά.

Κοινωνικές συνθήκες ανάπτυξης και ηλικία. Τα ηλικιακά στάδια της ψυχικής ανάπτυξης του ανθρώπου δεν ταυτίζονται με τη βιολογική ανάπτυξη.

Η σημασία της περιόδου βρίσκεται στην απόκτηση των πιο γενικών, των πρωταρχικών ανθρώπινων γνώσεων και ικανοτήτων, στη διαμόρφωση των ψυχικών ιδιοτήτων και χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, που είναι αναγκαία σε κάθε άνθρωπο για τη ζωή του στην κοινωνία. Σ' αυτά περιλαμβάνονται η κατάκτηση της ομιλίας, ο χειρισμός των αντικειμένων καθημερινής χρήσης, η ανάπτυξη του αισθήματος προσανατολισμού στο χώρο και το χρόνο, η ανάπτυξη των ανθρώπινων μορφών αντίληψης, σκέψης, φαντασίας κ.ά., η διαμόρφωση των βάσεων των σχέσεων με τους άλλους.

Η σχέση του παιδιού με το περιβάλλον του, ο κύκλος των ενδιαφερόντων και των αναγκών του καθορίζονται με τη σειρά τους, από τη θέση που κατέχει ανάμεσα στους άλλους ανθρώπους, από το σύστημα των απαιτήσεων, προσδοκιών κι επιδράσεων από την πλευρά των ενηλίκων.

Η ανάγκη που εμφανίζεται στη νηπιακή ηλικία, για συνεργασία με τον ενήλικο, το ενδιαφέρον για τα γύρω αντικείμενα είναι αποτέλεσμα του ότι οι ενήλικοι, παίρνοντας υπόψη τις αναπτυσσόμενες δυνατότητες του παιδιού, αλλάζουν το χαρακτήρα της επικοινωνίας τους μ' αυτό, περνούν στην επικοινωνία μέσω του ενός ή του άλλου αντικειμένου ή ενέργειας. Οι ενήλικοι δημιουργούν για το παιδί έναν κόσμο ειδικά προσαρμοσμένων αντικειμένων. Από τα παιδιά αρχίζουν να ζητούν μια ορισμένη αυτοτέλεια στην αυτοεξυπηρέτησή τους, κι αυτό δεν είναι δυνατό χωρίς την αφομοίωση του τρόπου χρήσης των αντικειμένων.

Η ανάγκη συμμετοχής στις ενέργειες και τις σχέσεις των ενηλίκων, η εξάπλωση των ενδιαφερόντων έξω απ' τα πλαίσια του άμεσου περιβάλλοντος και ταυτόχρονα η κατεύθυνση των ενδιαφερόντων, στην ίδια τη διαδικασία δραστηριότητας είναι τα χαρακτηριστικά που ξεχωρίζουν το παιδί της προσχολικής ηλικίας και βρίσκουν την έκφραση τους στο θεματικό παιχνίδι.

Εξωτερικοί και εσωτερικοί παράγοντες της θέσης του παιδιού. Η εξάρτηση των ψυχικών ιδιοτήτων, που χαρακτηρίζουν κάθε ηλικιακό στάδιο

ανάπτυξης από τη θέση που έχει το παιδί στην κοινωνία, δεν μπορεί αυτή καθαυτή να εξηγήσει το πέρασμά του από το ένα στάδιο στο άλλο. Πριν από αυτό το πέρασμα, προηγείται η εμφάνιση του ανικανοποίητου του παιδιού από τη θέση που κατέχει ανάμεσα στους άλλους και η προσπάθεια του να την αλλάξει. Έρχεται μια στιγμή που η ανάπτυξη που συντελείται μέσα στο συγκεκριμένο στάδιο οδηγεί τις αυξημένες δυνατότητες του παιδιού σε αντίθεση με τον παλιό τρόπο ζωής, με τα παλιά είδη δραστηριότητας και σχέσεων με τους άλλους.

Το παιδί συναισθάνεται τις νέες δυνατότητες του και χάνει το ενδιαφέρον για τη δραστηριότητα που μέχρι πριν του ήταν ελκυστική. Αρχίζει ν' απαιτεί νέες σχέσεις με τους μεγάλους.

Σ' αυτό το διάστημα εμφανίζονται ορισμένες δυσκολίες στη αγωγή του παιδιού: το παιδί αντιδράει αρνητικά στις απαιτήσεις των μεγάλων. Το μέγεθος και η διάρκεια που θα 'χουν αυτές οι δυσκολίες, σε σημαντικό βαθμό εξαρτώνται απ' τους ενήλικους. Πρέπει αυτοί έγκαιρα ν' ανακαλύψουν και να υπολογίσουν την ανάγκη του παιδιού για καινούριο είδος δραστηριότητας και αμοιβαίων σχέσεων και να το βοηθήσουν. Πριν απ' όλα, οι ενήλικοι πρέπει ν' αλλάξουν οι ίδιοι τη στάση τους προς το παιδί: να του δώσουν μεγαλύτερη αυτοτέλεια, ν' αναγνωρίσουν τις αυξημένες του δυνατότητες και να του μάθουν νέα είδη δραστηριότητας στα οποία θα μπορούν να υλοποιούνται αυτές του οι δυνατότητες.

Οι αντιφάσεις, που εμφανίζονται στην πορεία της ψυχικής ανάπτυξης αποτελούν τις κινητήριες δυνάμεις της ψυχικής ανάπτυξης.

Αν δεν εμφανίζονται αυτές οι αντιφάσεις, θα ήταν αδύνατο το πέρασμα από το ένα στάδιο της ψυχικής ανάπτυξης στο άλλο, και το παιδί θα έπρεπε να μείνει στο ίδιο επίπεδο ανάπτυξης, γιατί δε θα υπήρχε κίνητρο να προχωρήσει παραπέρα, ν' αφομοιώσει αυτά που του μαθαίνουν οι μεγάλοι.

Νομοτέλειες της ανάπτυξης. Τα στάδια της ψυχικής ανάπτυξης του παιδιού δεν μένουν σταθερά. Τα στάδια που απαριθμήσαμε αντανακλούν τις συνθήκες ζωής των παιδιών στη σημερινή κοινωνία. Όλα τα παιδιά των πολιτισμένων λαών περνούν, με τη μια ή την άλλη μορφή, αυτά τα στάδια. Όπως, τα ηλικιακά όρια κάθε σταδίου και ο χρόνος των περιόδων μπορούν να κυμαίνονται ουσιαστικά σ' εξάρτηση με τις συνήθειες, τις παραδόσεις αγωγής των παιδιών, τις ιδιομορφίες του συστήματος εκπαίδευσης κάθε χώρας.

Τα βασικά ψυχολογικά χαρακτηριστικά που ενώνουν τα παιδιά ενός ηλικιακού σταδίου ψυχικής ανάπτυξης, μέχρι ένα σημείο, καθορίζουν και τις συχνότερες ψυχολογικές ιδιομορφίες των παιδιών. Αυτό επιτρέπει να μιλάμε για τις τυπικές ιδιομορφίες των νηπίων και των παιδιών προσχολικής ηλικίας.
(Μουχίνα, 1990)

3.3 ΠΡΩΤΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Από τη στιγμή της σύλληψης του το παιδί αρχίζει μια πορεία προς την ολοκλήρωση μιας ατομικής ζωής. Ακριβώς όπως μέσα στη μήτρα το σώμα του ετοιμάζεται για μια ύπαρξη ξεχωριστή και αυτόνομη, έτσι και μέσα από τις απαραίτητες ταυτίσεις των παιδικών του χρόνων η ψυχή του ετοιμάζεται για μια ξεχωριστή και αυτόνομη ζωή.

Σε ορισμένα παιδιά παρουσιάζεται ένα ξέσπασμα παιδικών και παράλογων πράξεων ή μια επιστροφή σε κάποια ξεπερασμένη παιδική συνήθεια που του δίνει μιαν αίσθηση βρεφικής προστασίας και ασφάλειας. Μέσα στο ασυνείδητο του καθενός μας κρύβεται μια εικόνα της παιδικής ηλικίας σαν μιας προστατευμένης κι ανέμελης εποχής, της εποχής που η ζωή δεν πρόβαλλε δύσκολες απαιτήσεις. Η εικόνα αυτής μπορεί σε πολλές ατομικές περιπτώσεις να είναι απόλυτα λανθασμένη κι ωστόσο παραμένει μέσα στο ασυνείδητο μας και μπορεί να λειτουργήσει παλινδρομικά.

Όταν το παιδί αποτύχει στην προσαρμογή του σε κάποια νέα κατάσταση μπορεί να καταληφθεί από άγρια ξεσπάσματα αυτοεπιβεβαίωσης. Με τα ξεσπάσματα αυτά προσπαθεί να πετύχει αυτό που δεν μπορεί να έχει αλλιώς, αλλά και να αναπληρώσει την αίσθηση της αποτυχίας. Οι κρίσεις αυτές συνήθως μοιάζουν εντελώς δυσανάλογες με το μέγεθος της αντικειμενικής αιτίας. Αυτά τα ξεσπάσματα δεν προκαλούνται στην πραγματικότητα από κάποια εξωτερική αιτία, προκαλούνται από κάποια αντίδραση του ασυνειδήτου. Κάποιο ασήμαντο συμβάν ξυπνάει το αίσθημα της κατωτερότητας και το ξέσπασμα του παιδιού είναι μια μορφή παλινδρόμησης.

Όταν ένα παιδί δεν είναι διατεθειμένο ν' αντιμετωπίσει το πραγματικό του πρόβλημα ή καθήκον, μπορεί να αναπληρώσει την ήττα του αυτή, με παλινδρόμηση σε παιδικούς τρόπους επιβολής. (Γουίικς, 1982)

Μια παλινδρομική τάση που απορρέει από την αποτυχία δε βρίσκει πάντα την αναπλήρωση της στην επιβολή. Μπορεί αντίθετα να οδηγήσει σε μια απόσυρση των δυνάμεων. Μιλάμε βασικά για τη συνήθεια, σαν κάτι που συνδέεται με τη συμπεριφορά ή τη σκέψη, χωρίς να λογαριάζουμε το βαθύτερο συγκινησιακό της περιεχόμενο.

Ένας άλλος τύπος παιδιού καταφεύγει σε μια παιδική στάση απέναντι στην υπευθυνότητα. Περιμένει να κάνουν άλλοι τα πράγματα και ζητάει ειδική μεταχείριση σαν αναπλήρωση.

Οι αποτυχίες, διανοητικές ή συναισθηματικές, δεν οφείλονται πάντοτε σε έμφυτη ανικανότητα. Τα υπόγεια ρεύματα που κινούνται ανάμεσα στο ασυνείδητο ευθύνονται για πολλές απ' αυτές τις ανικανότητες. Όταν υπάρχει αγάπη κι εμπιστοσύνη τέτοια εμπόδια δεν υπάρχουν. Το συνειδητό και ασυνείδητο συνεργάζονται.

Η κατανόηση πρέπει κι αυτή να έρχεται στην κατάλληλη στιγμή. Όταν λέμε κάποιο πράγμα πρόωρα καταστρέφουμε μια πιθανή ατομική δημιουργία και αντικαθιστούμε μια ζωντανή διαδικασία με μια νεκρή φόρμα.

Η αγάπη, όταν χρησιμοποιείται σωστά, είναι ένα τρομερό προωθητικό. Όταν το παιδί νιώθει πως πίσω απ' την αγάπη των γονιών του βρίσκεται η παραδοχή κάποιας υψηλότερης καθοδηγητικής αρχής και η επιθυμία τους να το βοηθήσουν να φανεί αντάξιο αυτού του υψηλότερου νόμου, όλες οι δυνάμεις της πιθανότητας και της αλήθειας στρατεύονται στο πλευρό της υπακοής ή της θυσίας. Είναι ένας πειρασμός κοινός και στο γονιό και στο δάσκαλο να χρησιμοποιήσουν την αγάπη του παιδιού σαν μέσο για να πετύχουν το σκοπό της.

Σ' ένα εξωστρεφικό παιδί, σ' αυτό δηλαδή που βρίσκει τις κυριότερες σχέσεις του στον εξωτερικό κόσμο των πραγμάτων και των ανθρώπων, αυτός ο τύπος της αναφοράς στα καλά του αισθήματα κάνει τη ζωή του να στηρίζεται αποκλειστικά και μόνο σε προσωπολατρικά κίνητρα. Καταστρέφει τη

δυνατότητα να προσφέρει ειλικρινή υποστήριξη σ' ένα αφηρημένο ιδανικό ή σε μια απρόσωπη υπόθεση.

Με το εσωστρεφικό παιδί, το παιδί δηλαδή που ο εσωτερικός του κόσμος είναι η μεγαλύτερη πραγματικότητα, οι συνέπειες είναι διαφορετικές, αλλά όχι λιγότερο καταστροφικές. Ζώντας μέσα στο δικό του εσωστρεφικό κόσμο, φοβάται περισσότερο το εξωτερικό αντικείμενο.

Σε συνδυασμό το θέμα της αγάπης ή της επιθυμίας για επιβολή εκ μέρους του γονιού, εμφανίζεται και το σοβαρό πρόβλημα της υπακοής ή της ελεύθερης εκλογής και αυτεξουσιότητας.

Όταν το παιδί νιώθει την ανάγκη για μια στενότερη σχέση απ' αυτήν που έχει πραγματικά με το γονιό του, τότε μπορεί να φτιάξει μια δική του εικόνα του πατέρα ή της μητέρας και να βάλει αυτό το πλάσμα της φαντασίας του ανάμεσα σ' αυτόν και τον πραγματικό γονιό. Αυτός ο φανταστικός γονιός ή η εικόνα των γονιών, είναι η μάγικο. (Γουίλκς, 1982)

3.4 ΑΠΟ ΤΗΝ ΒΡΕΦΙΚΗ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Το βρέφος, όπως και το νήπιο, έχουν ψυχή, που όχι μόνον απορροφά τα διάφορα συμβάντα γύρω του, αλλά και τα καταγράφει σαν εμπειρίες-που μπορεί να πονάει και να αισθάνεται.

Το μικρό παιδί, που ζει χωρίς νοητική και αντιληπτική διαύγεια και φυσικά χωρίς εμπειρία, δέχεται ισχυρότερα τα διάφορα στιγμιαία βιώματα, που το συγκινούν περισσότερο και το σοκάρουν εύκολα. Έτσι κάνει από νωρίς την εμπειρία, ότι κάθε στιγμή μπορεί να συμβεί κάτι το φοβερό και το επικίνδυνο, ότι δεν υπάρχει θαλπωρή και ασφάλεια, ότι η ζωή είναι κάτι το αινιγματικό και απροσδιόριστο, που κανείς δεν μπορεί να της έχει εμπιστοσύνη, αλλά ότι πρέπει να φοβάται. Τέτοιες εμπειρίες της παιδικής ψυχής διαμορφώνουν συχνά το υπόστρωμα για τη μετέπειτα άρνηση της ζωής και το φόβο και μπορούν να οδηγήσουν στην παράλυση των ζωτικών παρορμήσεων, στην αβεβαιότητα και στη μελαγχολία.

α. Βιώματα και εμπειρίες

Εκείνος που βλέπει το παιδί σαν ψυχική οντότητα, δεν αποφασίζει εύκολα να δώσει το μωρό για λίγο ή πολύ σε ένα ξένο περιβάλλον χωρίς κάποιο μεταβατικό στάδιο ή χωρίς εξοικείωση. Όταν παιδιά αυτής της ηλικίας χωρίζονται αναγκαστικά από τη μητέρα και την οικογένεια, τότε αυτό το γεγονός είναι για πολλά παιδιά ένα εξαιρετικά τραγικό βίωμα και καταλήγει σε μια βασικής σημασίας αρνητική εμπειρία-ακόμη και τότε, όταν η θετή μητέρα εκπληρώνει τα καθήκοντά της άψογα και μπορεί να αντικαταστήσει τη μητέρα.

Η κατεργασία ενός τέτοιου συγκλονιστικού βιώματος στη ψυχή του μικρού παιδιού ποικίλει εξαιτίας της διαφορετικής ιδιοσυγκρασίας, ζωτικότητας και ευαισθησίας, από περίπτωση σε περίπτωση.

Γι' αυτό πρέπει κανείς να αποφεύγει, όσο μπορεί, κάθε μη αναγκαία αλλαγή του περιβάλλοντος και των προσώπων, που φροντίζουν το παιδί, επειδή για την ανάπτυξη του αισθήματος γενικά και για την ικανότητα του παιδιού να αγαπάει είναι αποφασιστικής σημασίας οι ψυχικές σχέσεις να προωθούνται και να μη διακόπτονται κάθε τόσο ή να παρεμποδίζονται.

β. Η ανάγκη της θαλπωρής

Στην τραγική μοίρα μερικών παιδιών, που ζουν σε ιδρύματα, μπορεί κανείς να διαπιστώσει αβίαστα, πως η έλλειψη εντελώς προσωπικών σχέσεων μεγάλης διάρκειας οδηγεί στην ανικανότητα, να βρουν την επαφή με άλλους ανθρώπους. Αυτό σημαίνει, ότι σ' αυτά τα παιδιά θα είναι αργότερα αδύνατο πράγμα να ενταχθούν στη ζωή μιας κοινότητας ή να ικανοποιήσουν, χωρίς δυσκολίες, την ανάγκη για ανθρώπινες σχέσεις.

Το να βρίσκει η μικρή ύπαρξη θαλπωρή στη σταθερή αγάπη άλλων ανθρώπων είναι για αυτήν ένα γεγονός αποφασιστικής σημασίας, διότι ικανοποιεί μια ήδη πρώιμα υπάρχουσα ανάγκη: την επιθυμία να έχεις γύρω σου ανθρώπους, που να μπορείς να τους δείχνεις μια απεριόριστη συμπάθεια, χωρίς να σε φοβίζονται με την αστάθμητη αλλαγή της συμπεριφοράς τους ή με ανησυχαστικές συναισθηματικές διακυμάνσεις. (Καρλ, 1984).

γ. Απειλές και τιμωρίες

Με μια τέτοια θεώρηση, συνειδητοποιεί κανείς, πόσο καταστροφικές μπορούν να γίνουν κάποιες επιπόλαιες ή απερίσκεπτες εκφράσεις των γονέων. Σε αυτή την περίπτωση ανήκει η απειλή. Ένα τέτοιο παιδί ζει συνεχώς με τον φόβο ότι θα χάσει την αγάπη, που μόνο υπό όρους του χαρίζεται.

Τα παιδιά με την περιορισμένη εμπειρία τους και τις πολύ λίγες γνώσεις τους δεν μπορούν καθόλου να καταλάβουν τι γίνεται. Στη φαντασία ενός παιδιού είναι πολλά πράγματα περισσότερο δυνατά από ότι νομίζει ο ενήλικος.

Όσο γρήγορες και οξύθυμες είναι οι αντιδράσεις και οι τιμωρίες των μεγάλων, τόσο περισσότερο τις αισθάνεται το παιδί. Άνθρωποι με γρήγορες, ξαφνικές κινήσεις, που τους λείπει η ηρεμία και η σταθερότητα, επενεργούν ανησυχητικά στο παιδί.

Στα πρώτα χρόνια της ηλικίας μας υπερτερεί ο καθόλα φυσιολογικός αυθορμητισμός. Η άμεσα βιωμένη ανάγκη για διασκέδαση και δράση, ο επηρεασμός από τις καταστάσεις, ακόμη και ο πειρασμός των αντικειμένων βιώνονται γνήσια και ισχυρά.

δ. Η συνεργασία με το παιδί

Παιδιά, που μεγαλώνουν και αναπτύσσονται, ακολουθώντας το δικό τους νόμο εξέλιξης και δεν χρειάζεται να προσαρμοστούν στις προσδοκίες του περιβάλλοντος τους, αυτά τα παιδιά διαθέτουν τις καλύτερες προϋποθέσεις για την ζωή. (Καρλ, 1984).

ε. Περιορισμοί και απαγορεύσεις

Επειδή στην πρώιμη παιδική ηλικία η εξωτερικεύσεις μέσω της φωνής και της κίνησης αποτελούν αμεσότερη και περισσότερο αθέλητη έκφραση του βιώματος και είναι κάτι το πηγαίο και στοιχειώδες, θα έπρεπε να αποφευκτούν στην περίπτωση αυτή οι επεμβάσεις όσο γίνεται, διότι είναι άμεσες επεμβάσεις στο ψυχικό γίνεσθαι του παιδιού. Εξίσου σημαντικό είναι να υπομένουμε εκδηλώσεις χαράς, πόνου και φόβου. Όταν ένα παιδί πράγματι χτύπησε ή τρόμαξε, τότε πρέπει και να κλάψει και να δώσει διέξοδο στα συναισθήματά του.

στ. Υπερβολικές απαιτήσεις

Πολλοί γονείς αρχίζουν χρόνια πριν, να απαιτούν από τα παιδιά τους γενναιότητα, αποφασιστικότητα, αυτοκυριαρχία και άλλες επιδώσεις πειθαρχίας. Αυτό οδηγεί σε πρόωρη απώθηση του συναισθήματος.

Αυτό δεν σημαίνει όμως, ότι πρέπει να κρατήσουμε μια άλλη, άκρος αντίθετη στάση, δηλαδή να το καλομάθουμε και να το παραχαϊδέψουμε.

Αναμφίβολα θέλουν και πρέπει τα παιδιά να συλλέξουν και αρνητικές εμπειρίες, μια αρχή, που ισχύει μέχρι τα βαθιά γεράματα. Φυσικά πρέπει να τα προφυλάξουμε από σκληρά και τρομακτικά βιώματα, μια που τα βιώματα αυτά θα έρθουν από μόνα τους σε αρκετά μεγάλο βαθμό. (Καρλ, 1984).

ζ. Ηρεμία και περιβάλλον

Στα νήπια για την ψυχική τους υγεία, είναι η ανάγκη, που έχουν, παράλληλα με μια ορισμένη κανονική πορεία της ημέρας, για ησυχία και

ηρεμία. Και στα πολύ μικρά παιδιά, που ζουν χωρίς πολύ νόηση και συνείδηση, η αφθονία εντυπώσεων και ερεθισμών απαιτεί την ανάλωση πολύ μεγάλης ψυχικής ενέργειας. Εκτός τούτου υπάρχει ο κίνδυνος να συνηθίσουν τέτοια παιδιά σε μια διαρκή αλλαγή και να τους δημιουργείται η ανάγκη ανάλογου ερεθίσματος. Σε διαρκώς εναλλασσόμενες εντυπώσεις, δεν μπορεί πλέον να ακολουθήσει καμιά εντατική επεξεργασία του, πράγμα που οδηγεί αναγκαστικά στο να βιώνει το παιδί επιφανειακά και να ελαττώνεται το βάθος του βιώματος. (Καρλ, 1984).

3.5 Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ Η ΓΟΝΕΪΚΗ ΑΠΟΣΤΕΡΗΣΗ

Υποστηρίζεται κατά κανόνα πώς μόνη η μητέρα μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες ανάπτυξης (πνευματικής, συναισθηματικής, κινητικής κλπ) ενός μικρού παιδιού. Τη θεωρία αυτή υποστήριξε ο Σπίτζ.

Οι Σκηλς & Ντάι επισημαίνουν τη σημασία του κλίματος στοργής το οποίο έχει ανάγκη το παιδί, προκειμένου να αναπτύξει τις ικανότητες του και την κοινωνική του προσαρμοστικότητα. Ο εγκλεισμός σε ίδρυμα είναι καθεαυτόν επιζήμιος για το παιδί αλλά, μάλλον, πως κάθε πλαίσιο ζωής (ορφανοτροφείο, νοσοκομείο, οικογένεια κλπ) στο οποίο το παιδί στερείται στοργής, προκαλεί την καθυστέρηση και την έλλειψη κοινωνικής προσαρμογής. Δεν σημαίνει όμως ότι και η απαραίτητη στο μικρό παιδί στοργή πρέπει να είναι μονοπώλιο της μητέρας: μητρικά υποκατάστατα όπως ο πατέρας, έφηβοι ή νεαροί ενήλικες μπορούν θαυμάσια να δημιουργήσουν αυτό το κλίμα στοργής.

Η απόρριψη των παιδιών από τους γονείς τους δημιουργεί μεγάλη εξάρτηση από τους ενήλικες. Παρατηρήθηκε πώς η απόρριψη των παιδιών από τους γονείς και η άρνηση τους να ανταποκριθούν στις ανάγκες του για εξάρτηση κατά την πρώτη παιδική ηλικία, συνδέονται με τη δημιουργία έντονου άγχους ως προς την έκφραση της φυσιολογικής στοργής και την αναζήτηση βοήθειας από τους συνομηλίκους, με μια έντονη επιθετικότητα, καμιά φορά και με την εγκληματικότητα. Όλα αυτά οδηγούν στο συμπέρασμα ότι, μεταξύ των στάσεων των γονιών προς τα παιδιά, η συναισθηματική απόρριψη αποτελεί έναν ουσιαστικό παράγοντα κακής προσαρμογής, έντονης εξάρτησης από τους ενήλικες και δημιουργίας άγχους ως προς τις διαπροσωπικές σχέσεις.

Η ανεπάρκεια ή η απουσία μιας συγκεκριμένης ιδιότητας (ή ατόμου) μπορεί να έχει διαφορετικές επιπτώσεις ανάλογα με το πόσο υφίστανται άλλες

μεταβλητές ή όχι. Από την άλλη μεριά, η αναφορά σε πατρική ή μητρική αποστέρηση υπονοεί πως η εξήγηση μιας συγκεκριμένης συμπεριφοράς βρίσκεται περισσότερο σε ότι απουσιάζει και λιγότερο σε ότι είναι παρόν.

Σύμφωνα με τον Ούρι Μπρονφενμπρέννερ, οποιοδήποτε υποκατάστατο δεν μπορεί να αντικαταστήσει το ρόλο της οικογένειας στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού. Πιστεύει πως το κενό που αφήνει η απουσία των γονέων και των ενηλίκων από τη ζωή των παιδιών καλύπτεται από το καμιά φορά λίγο επιθυμητό (δηλαδή ανεπιθύμητο) από τα παιδιά υποκατάστατο που είναι η ομάδα των ομηλίκων. (Μισελ, 1993)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV: Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

4.1 Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

Η κοινωνιολογική μελέτη της σύγχρονης παιδικής ηλικίας χαρακτηρίζεται από έντονες βιολογικού τύπου αναφορές και εξαρτήσεις, με αποτέλεσμα συχνά να παραγνωρίζεται η κοινωνική της διάσταση. Πιο συγκεκριμένα, η παιδική ηλικία εξετάζεται κατά κύριο λόγο ως ένα βιολογικό στάδιο, μια φυσιολογική, αναμενόμενη και ηλικιακά προσδιορισμένη περίοδος που χαρακτηρίζεται όμως, εφόσον είναι δεδομένη η μεταβατικότητα της, από την πορεία προς την ωριμότητα, όπως αυτή νοείται και αποδίδεται συνήθως με τον όρο ενηλικίωση.

Η βεβαιότητα της μελλοντικής ωριμότητας προσδιορίζει την παιδική ηλικία ως κατεξοχήν προπαρασκευαστικό στάδιο: στο διάστημα αυτό το νεαρό άτομο οφείλει να προετοιμαστεί με ανώδυνο τρόπο τόσο για το εαυτό του, όσο και για την κοινωνία, για την ομαλή ένταξή του στην κοινωνία των ενηλίκων.

Θεωρητικά, η αποδοχή αυτών των αντιλήψεων υποστηρίζεται και εκφράζεται με τις θεωρίες της κοινωνικοποίησης και της κοινωνικής μάθησης. Τα σχήματα αυτά προσφέρονται καταρχήν για να καταγράψουν και να ερμηνεύσουν την πορεία προς την ωριμότητα και στην συνέχεια να αξιολογήσουν το «φυσιολογικό» αυτής της εξελικτικής πορείας.

Η παιδική ηλικία αποτελεί δομικό στοιχείο της σύγχρονης κοινωνίας, χωρίς βέβαια αυτό να αναιρεί το γεγονός ότι συγχρόνως αποτελεί ένα βιολογικό στάδιο, κατά την διάρκεια του οποίου το άτομο είναι ευάλωτο και έχει ανάγκη προστασίας. Πράγμα που σημαίνει ότι:

- Ο όρος παιδί διαχωρίζεται από αυτόν της παιδικής ηλικίας,
- Η έννοια παιδική ηλικία δεν αναφέρεται αποκλειστικά και μόνο σε ηλικιακά όρια, αλλά ταυτόχρονα δηλώνει και μια σχέση εξουσίας,

- Η παιδική ηλικία εξετάζεται σε συνάρτηση με τις επικρατούσες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές συνθήκες. Ως εκ τούτου δεν είναι στατική και πανομοιότυπη, αλλά μεταβάλλεται κοινωνικά και ιστορικά

Η μεταβλητή ηλικία εκφράζει το πέρασμα από το ένα βιολογικό στάδιο στο επόμενο, στηρίζει μια ιεραρχική δομή που σε μεγάλο βαθμό, ευθύνεται για την μορφή και το περιεχόμενο των διαπροσωπικών σχέσεων ανάμεσα σε άτομα διαφορετικής ηλικίας, δικαιολογεί την θέση που αυτά καταλαμβάνουν στην κοινωνική δομή.

Η διαφορά ηλικίας ανάμεσα στα παιδιά και τους ενήλικους οδηγεί στην ταύτιση της παιδικής ηλικίας με ευρύ φάσμα αρνητικών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων, όπως: απειρία, ανωριμότητα, έλλειψη ευθύνης, αδυναμία διάκρισης του καλού από το κακό, αδεξιότητα κ.λ.π. Τα γνωρίσματα αυτά νοούνται ως φυσική συνέπεια του ευάλωτου, της ανάγκης προστασίας και φροντίδας και δικαιολογούν αφενός την εξάρτηση από τους ενήλικους και αφετέρου τον αποκλεισμό της παιδικής ηλικίας από την κοινωνική ζωή.

Πιο συγκεκριμένα, ο προσδιορισμός και η αποδοχή των αναγκών της παιδικής ηλικίας εξαρτώνται απολύτως από τους ενήλικους.

Τα ίδια τα παιδιά στερούνται επίσημου λόγου, το δικαίωμα της άμεσης εκπροσώπησης και της συμμετοχής σε αποφάσεις που τα αφορούν. Οι ενήλικοι, ως εκ τούτου, καλούνται να παίξουν έναν ενδιάμεσο ρόλο, καθοριστικό στον προσδιορισμό των αναγκών των παιδιών όσο και στον τρόπο ικανοποίησής τους.

Η κοινωνική πολιτική προς την παιδική ηλικία αποβλέπει λοιπόν στην εξασφάλιση ενός κατώτατου ορίου ευημερίας της και στον έλεγχο της διαδικασίας κοινωνικοποίησης. (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 1993)

Σε κάθε λοιπόν μορφή κοινωνικής πολιτικής, πέρα από το ανθρωπιστικό στοιχείο, ενυπάρχει και το στοιχείο του κοινωνικού ελέγχου. Σε ότι αφορά την

παιδική ηλικία αυτοί οι στόχοι οφείλουν να εναρμονίζονται με την κυρίαρχη ερμηνεία που η κοινωνία αποδίδει στην παιδική ηλικία και στην ευημερία της.

Η παραγωγή άμεσης γνώσης για την παιδική ηλικία και η διατύπωση των συγκεκριμένων αναγκών της, σύμφωνα με αυτή τη γνώση, είναι δυνατές με την επιμέρους μελέτη θεματικών ενοτήτων, όπως :

α. η δημογραφική θέση της παιδικής ηλικίας (αναλογία στο σύνολο του πληθυσμού, γεωγραφική κατανομή, διαμορφούμενες ηλικιακές σχέσεις),

β. το υπάρχον νομικό πλαίσιο γύρω από την παιδική ηλικία (ο παράγοντας ηλικία και ο συσχετισμός του με τον αποκλεισμό των παιδιών από ένα σύνολο δραστηριοτήτων, η εκπροσώπηση, συμμετοχή, αυτονομία, ανάληψη ευθύνης, διαχείριση περιουσίας, απασχόληση),

γ. συνθήκες διαβίωσης των παιδιών (τύποι οικογενειών και παιδιά, παιδιά και φτώχεια, παιδιά και μετανάστευση)

δ. ασχολίες των παιδιών (εκπαίδευση, απασχόληση, ελεύθερος χρόνος) και

ε. παιδική ηλικία και κοινωνική δικαιοσύνη. (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 1993)

4.2 Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

Κατά κάποιο τρόπο, η παιδική ηλικία δεν είναι θεσμός αλλά μια πραγματικότητα της ανθρώπινης ζωής. Όταν γεννιόμαστε εξαρτόμαστε για την ζωή μας από τους άλλους, για να μας φροντίσουν, να μας θρέψουν να μας διατηρήσουν ζεστούς και καθαρούς και να μας προστατέψουν από κάθε κακό.

Μπορούμε ν' αντιληφθούμε την ανθρώπινη ζωή σαν μια καμπύλη γραμμή, που αρχίζει με τη γέννησή μας, φτάνει σ' ορισμένα ορόσημα σωματικής, πνευματικής και κοινωνικής δύναμης, συνεχίζει για κάμποσο καιρό σ' ένα ορισμένο επίπεδο, κι ύστερα σιγά-σιγά αρχίζει να κατεβαίνει προς τα γηρατειά και το θάνατο. Αυτή η καμπύλη της ζωής είναι διαφορετική για το κάθε ανθρώπινο ον. Ορισμένες φορές κόβεται απότομα με το θάνατο. Ωστόσο, για το κάθε ανθρώπινο αυτή η καμπύλη είναι μοναδική, αποτελεί μια ενιαία ολότητα. Και οπωσδήποτε είναι μια καμπύλη συνεχούς ανάπτυξης και αλλαγής. Κατά κάποιο τρόπο, κάθε μέρα που περνάει είμαστε διαφορετικοί από τη προηγούμενη. Αλλά αυτή η ανάπτυξη και αλλαγή είναι συνεχείς. Δεν υπάρχουν διαλείμματα ή χάσματα. Δεν μεταφερόμαστε ξαφνικά, όπως γίνεται με ορισμένα έντομα, από μια μορφή ζωής σε μια άλλη που είναι πολύ διαφορετική.

Εδώ ακριβώς τελειώνει η πραγματικότητα της παιδικής ηλικίας και αρχίζει ο θεσμός της παιδικής ηλικίας. Η παιδική ηλικία όπως ξέρουμε τώρα πια έχει χωρίσει αυτήν την καμπύλη της ζωής, αυτήν την ολότητα σε δύο μέρη-το ένα ονομάζεται Παιδική ηλικία, και το άλλο «Ενήλικος Ζωή ή Ωριμότητα».

Με λίγα λόγια, με τον θεσμό της παιδικής ηλικίας αναφερόμαστε στην νοοτροπία και τα συναισθήματα, καθώς και τα έθιμα και τους νόμους, που δημιουργούν ένα μεγάλο χάσμα ή τοποθετούν κάποιο διαχωριστικό όριο ανάμεσα στους νέους και τους μεγαλύτερους. (Χολτ, 1989)

Οι περισσότεροι άνθρωποι που πιστεύουν στο θεσμό της παιδικής ηλικίας, τον αντιλαμβάνονται σαν ένα κήπο με τοίχους όπου τα παιδιά, όντας

μικρά και αδύναμα, προστατεύονται ενάντια στην σκληρότητα του εξωτερικού κόσμου μέχρι να γίνουν δυνατά και αρκετά έξυπνα για να μπορέσουν να τον αντιμετωπίσουν. Μερικά παιδιά βιώνουν την παιδική τους ηλικία με αυτόν ακριβώς τον τρόπο. Οι περισσότεροι νέοι άνθρωποι και μάλιστα σε ολόενα και μικρότερη ηλικία, αρχίζουν να βιώνουν την παιδική τους ηλικία όχι σαν κήπο αλλά σαν φυλακή. Αυτό που πρέπει να δημιουργηθεί είναι κάποια διέξοδος, κάποια πύλη, στα τοιχώματα αυτού του κήπου, ώστε όσοι νοιώθουν ότι δεν προσφέρει πια προστασία ή βοήθεια, αλλά απεναντίας τους περιορίζει και τους ταπεινώνει, να μπορέσουν να ξεφύγουν και να προσπαθήσουν για λίγο να ζήσουν στον ανοιχτό χώρο. Αν αυτό αποδεικτεί κάτι πέρα από τις δυνάμεις τους, τότε μπορούν να επιστρέψουν στον κήπο.

Μερικά παιδιά δεν έχουν οικογένεια. Οι γονείς τους έχουν πεθάνει ή τα έχουν εγκαταλείψει. Ή ενδέχεται να χωρίστηκαν από τους γονείς τους βάσει κάποιων προβλεπόμενων από τον νόμο ενεργειών των αρχών, ίσως επειδή τα παραμελούσαν ή τους φέρονταν άσχημα οι γονείς τους, ίσως επειδή το κράτος δεν επιδοκίμαζε τις πολιτικές πεποιθήσεις, την ηθική ή τον τρόπο ζωής των γονέων τους. Τα περισσότερα παιδιά που δεν έχουν οικογένεια παραμένουν κηδεμονευόμενα από το κράτος

Πολλά παιδιά ζουν φαινομενικά κανονική ζωή σε φαινομενικά κανονικές οικογένειες. Η παιδική τους ηλικία, όμως, μολονότι είναι ασφαλής από ορισμένες απόψεις, δεν είναι καθόλου ευτυχισμένη, προστατευμένη ή αθώα. Απεναντίας, ενδέχεται να τους επιβάλλεται με πολλούς τρόπους από την οικογένειά τους η εκμετάλλευση, ο εξαναγκασμός, η ταπείνωση και η κακή διαχείριση. Αλλά ακόμα και σε μια τέτοια οικογένεια η ζωή μπορεί να μην είναι τόσο οδυνηρή και καταστροφική για τους νέους αν μπορούν κάπου – κάπου να ξεφεύγουν από τους γονείς ή τα ανταγωνιστικά αδέρφια τους.

Για πολλά παιδιά, η παιδική ηλικία όσο ευτυχισμένη και ιδανική μπορεί να είναι, απλώς κρατάει πάρα πολύ καιρό. Σε πολλές οικογένειες, πολλά παιδιά

που για χρόνια έζησαν ευτυχισμένα με τους γονείς τους εντελώς ξαφνικά άρχισαν να τους θεωρούν ανυπόφορους και έγιναν και αυτά με την σειρά τους ανυπόφορα για τους μεγάλους. Όσο πιο ευτυχισμένη υπήρξε η προηγούμενη κοινή ζωή τους, τόσο οδυνηρότερη θα γίνει για τους γονείς, ίσως μάλιστα και για αυτόν τον ίδιο τον νέο άνθρωπο. Το τέλος της παιδικής ηλικίας φαίνεται συχνά πιο οδυνηρό για εκείνους που έζησαν ευτυχισμένη παιδική ηλικία.

Κρατάει πάρα πολύ καιρό και σπάνια υπάρχει κάποιος τρόπος για να ξεφύγει κανείς σταδιακά και ανώδυνα και να αρχίσει να ζει διαφορετικά, να θεμελιώσει διαφορετική σχέση με τους γονείς. Όταν το παιδί δεν μπορεί να βρει κανέναν τρόπο για να λύσει το δεσμό με τους γονείς του τότε το μόνο που του μένει είναι να τον διακόψει. Όσο ισχυρότερος είναι αυτός ο δεσμός, τόσο μεγαλύτερη και πιο απελπισμένη προσπάθεια χρειάζεται για να τον διακόψει. Πράγμα που μπορεί να προκαλέσει τρομερά, σχεδόν αλησμόνητα κακά συναισθήματα, τραύματα και πόνο

Τα πιο ευτυχισμένα σπίτια προσφέρουν συνήθως στα παιδιά εκείνη την ιδιαίτερη αυτοπεποίθηση, την περιέργεια και την ενεργητικότητα που τα παρακινεί να δοκιμάσουν την δύναμη και τις ικανότητές τους στον εξωτερικό κόσμο. Αν δεν τους επιτρέπει να δοκιμάσουν – τότε ακριβώς αρχίζει η δυστυχία. (Χολτ, 1989)

4.3 Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

Τα παιδιά και ο θεσμός της παιδικής ηλικίας έχουν πραγματικά κάποια σημαντική χρησιμότητα. Τα παιδιά ενδέχεται να μην μπορούν πια να προσφέρουν την εργασιακή τους δύναμη στην οικογένεια ή να επαυξήσουν το εισόδημά της. Για κάμποσο διάστημα όμως, προσφέρουν στους ενήλικους της οικογένειας κάτι που περισσότεροι ενήλικοι το χρειάζονται πολύ-γίνονται αντικείμενα διεύθυνσης, «βοήθειας», αγάπης.

Τα περισσότερα παιδιά, κάποια στιγμή στη διάρκεια της ανάπτυξής τους, συνειδητοποιούν ότι τις περισσότερες φορές οι γονείς τους μιλούν με τρόπο που δεν θα τολμούσαν να μιλήσουν σε κανέναν άλλο άνθρωπο στον κόσμο. Βέβαια, δικαιολογούνται γι' αυτό που κάνουν, όπως για κάθε φορά που ασκούν εξουσία πάνω στους νέους, λέγοντας ότι έχουνε τις καλύτερες προθέσεις, ότι το κάνουν μόνο και μόνο επειδή τους αγαπάνε.

Έτσι λοιπόν, το οικογενειακό σπίτι, που συχνά ακούμε να το περιγράφουν σαν το μέρος όπου είμαστε ελεύθεροι και τολμάμε να είμαστε καλύτεροι κι ευγενικότεροι απ' οπουδήποτε αλλού, καταλήγει να είναι τις περισσότερες φορές το μέρος όπου τουλάχιστον απέναντι στα παιδιά μας μπορούμε να είμαστε σκληρότεροι, περιφρονητικότεροι και προσβλητικότεροι απ' οπουδήποτε αλλού. Αυτό το υποτιθέμενο καταφύγιο της νεότητας γίνεται η μεγαλύτερη φωλιά κινδύνων, το μέρος όπου μπορούν οι νέοι ν' αποκτήσουν τα περισσότερα προβλήματα και μάλιστα με ανθρώπους από τους οποίους εξαρτώνται για υποστήριξη και προστασία. (Χολτ, 1989)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V: Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Η οικογένεια αποτελεί αναμφισβήτητα πρωταρχικό παράγοντα στην αγωγή και ανάπτυξη του ανθρώπου. Όλες γενικά οι σύγχρονες ψυχολογικές και παιδαγωγικές θεωρίες προσδίδουν στην οικογένεια ιδιαίτερη παιδαγωγική και μορφοποιό δύναμη, γιατί θεωρούν το οικογενειακό περιβάλλον ως τον σημαντικότερο καθοριστικό παράγοντα στην αγωγή, την ανάπτυξη και την διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού.

Η τεράστια παιδαγωγική και μορφοποιός δύναμη της οικογένειας για την ανάπτυξη του παιδιού φαίνεται ότι προέρχεται από το γεγονός ότι το άτομο παραμένει και ζει υπό την άμεση και αποκλειστική σχεδόν επίδραση της οικογένειας για μεγάλο χρονικό διάστημα, περίπου για ένα τέταρτο της συνολικής ζωής του και μάλιστα στα πρώτα χρόνια της ατομικής ζωής, κατά τα οποία ο ψυχισμός του αναπτυσσόμενου ανθρώπου είναι εύπλαστος.

Επιπλέον, μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον αναπτύσσονται μεγάλες δυνάμεις αλληλεξάρτησης μεταξύ των μελών της οικογένειας και δημιουργούνται ισχυροί συναισθηματικοί δεσμοί, με αποτέλεσμα οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των γονέων και των παιδιών, αλλά και μεταξύ των αδερφών, να έχουν ένταση, διάρκεια και παιδαγωγική σημασία. (Κρασανάκης, 1991)

5.1 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Η οικογένεια, σε σχέση με το παιδί, έχει αναλάβει και επιτελεί τις εξής τέσσερις βασικές λειτουργίες:

α. Τη φροντίδα για την ικανοποίηση βιολογικών αναγκών, δηλαδή ικανοποίηση αναγκών που έχουν σχέση με τη διατροφή, τη σωματική ακεραιότητα και την υγεία του παιδιού.

β. Την φροντίδα για την αγωγή, την ανάπτυξη και την κοινωνικοποίηση του παιδιού, δηλαδή την εκμάθηση εκ' μέρους του παιδιού μορφών συμπεριφοράς, που τις απαιτεί η κοινωνική ομάδα από κάθε μέλος της, το οποίο υποχρεούται να τις έχει αποκτήσει, για να γίνει αποδεκτό μέσα σε αυτή.

γ. Την φροντίδα για τη διαμόρφωση υγιούς προσωπικότητας, δηλαδή την ενίσχυση και την διατήρηση της κοινωνικής προσαρμογής, της συναισθηματικής ισορροπίας και γενικά της ψυχικής υγείας.

δ. Τη φροντίδα για την ανάπτυξη και την ενίσχυση των γνωστικών ικανοτήτων και της νόησης γενικότερα, δηλαδή την εξασφάλιση ενός πλούσιου περιβάλλοντος σε μορφωτικά ερεθίσματα, τα οποία θεωρούνται κατάλληλα για την ενεργοποίηση και την αξιοποίηση των νοητικών και πνευματικών δυνάμεων του παιδιού.

Από τις παραπάνω τέσσερις λειτουργίες που επιτελεί η οικογένεια για το καλό του παιδιού οι δύο πρώτες, δηλαδή η φροντίδα για την ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών του παιδιού και η προστασία και μέριμνα για αγωγή, μόρφωση και κοινωνικοποίησή του συμβάλουν βασικά στη διατήρηση της κοινωνίας. Για το λόγο αυτό η λειτουργίες αυτές έχουν αναγνωριστεί σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες όλων των εποχών ως οι κύριες έφθινες και βασικές φροντίδες της οικογένειας. Οι άλλες δύο λειτουργίες, οι θεμελίωση υγιούς

προσωπικότητας και η ενίσχυση των νοητικών ικανοτήτων, οι οποίες συμβάλουν κυρίως στην ολοκλήρωση και την ευημερία του ατόμου. Οι οικογένεια είναι ένας δυναμικός σχηματισμός αλληλεπιδράσεων μεταξύ γονέων και παιδιών. Η σχέση μητέρας – παιδιού πιστεύουν πολλοί ψυχολόγοι και παιδαγωγοί ότι είναι το «αρχέτυπο» για όλες τις μετέπειτα συναισθηματικές σχέσεις. Ο πατέρας παίζει έναν πρωταρχικό ρόλο στην ψυχοκοινωνική αγωγή και ανάπτυξη του παιδιού. (Κρασανάκης, 1991)

Ορισμένοι βασικοί παράγοντες της οικογένειας διαμορφώνουν το ψυχολογικό και παιδαγωγικό κλίμα του οικογενειακού περιβάλλοντος. Μέσα στο περιβάλλον αυτό το παιδί δέχεται την επίδραση πολλών παραγόντων της οικογένειας στην αγωγή, την ανάπτυξη και την κοινωνικοποίησή του. Οι κυριότεροι από τους παράγοντες αυτού είναι: η σύνθεση της οικογένειας και η σειρά γέννησης του παιδιού, η μόρφωση των γονέων, το επάγγελμα των γονέων και το οικονομικό επίπεδο της οικογένειας, η συμπεριφορά ή ο τύπος των γονέων και οι ενδο-οικογενειακές σχέσεις (Μετοχιανάκης – Χλουβεράκης, 2001)

5.2 Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΩΣ ΔΥΝΑΜΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

Η οικογένεια είναι ένας δυναμικός θεσμός και αυτό σημαίνει ότι επιδέχεται αλλαγές με διάφορους τρόπους. Η οικογένεια είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των μερών της, κάτι περισσότερο από το στατικό σύνολο των ατόμων που την απαρτίζουν. Τα μέλη της οικογένειας επηρεάζουν το ένα το άλλο με διάφορους ανεπαίσθητους τρόπους οι οποίοι δίνουν μια ιδιαίτερη «αίσθηση» ή ατμόσφαιρα στην οικογένεια.

Τα άτομα που την αποτελούν έχουν διαφορετικούς και μεταβλητούς ρόλους, οι οποίοι, με την πάροδο του χρόνου, αλλάζουν την «προσωπικότητα» της οικογένειας. Έχουν τις επιτυχίες τους και τις αποτυχίες τους, οι οποίες έχουν αντίκτυπο στην οικογένεια. Κατά διαστήματα, μέσα στην οικογένεια δημιουργούνται συμμαχίες, οι οποίες διαλύονται και δημιουργούνται ξανά.

Συνεπώς, και η οικογένεια έχει το δικό της κύκλο ζωής, από τη «νηπιακή ηλικία» έως τα «γηρατειά», και αλλάζει ανάλογα με το μέγεθος, το «σχήμα» και τη λειτουργία της. Έχει επίσης ένα δικό της σύνολο δεξιοτήτων.

Η ψυχική και σωματική υγεία, η ευημερία του ατόμου και η συνέχιση του πολιτισμού εξαρτώνται από την ύπαρξη ενός αποτελεσματικού μέσου δια του οποίου η νέα γενιά εμποτίζεται με τα ήθη, τις στάσεις και τις δεξιότητες της κοινωνίας, και μπορεί κι αυτή με τη σειρά της να μεταδώσει τον πολιτισμό στην επόμενη γενιά.

Η οικογένεια παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη διδασκαλία και στην εκπαίδευση του παιδιού για τη ζωή. Έχει επιφορτίσει με το έργο του μετασχηματισμού του βρέφους σε ένα, κατά το μάλλον ή ήττον, αυτοδύναμο άτομο, με αναπτυγμένες νοητικές ικανότητες και υπεύθυνο μέλος της

κοινωνίας. Με λίγα λόγια, η οικογένεια έχει το καθήκον της κοινωνικοποίησης του παιδιού. (Barrett, 1987)

5.3 Η ΓΟΗΤΕΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Η οικογένεια προσφέρει ένα φάσμα συναισθηματικών και βιωματικών ικανοποιήσεων, που δεν υφίστανται πουθενά αλλού στην τωρινή οργάνωση των κοινωνικών σχέσεων. Οι δεσμοί συγγένειας έχουν προκαθορισμένο χαρακτήρα και δεν επιτρέπουν επιλογή των ατόμων με τα οποία θα έχουμε τέτοιου είδους σχέση. Αν και αυτή η εμπειρία μπορεί, αναμφίβολα να βιωθεί ως περιοριστική, προσφέρει ταυτόχρονα και μια ασφάλεια, που δεν βρίσκεται σε άλλες σχέσεις. Το δεδομένο αυτής της ασφάλειας συνιστά μian άποψη της γοητείας της οικογένειας, με μια ευρύτερη έννοια.

Οι σχέσεις ανάμεσα σε συγγενείς διατηρούν μοναδικά στοιχεία δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.

Σχετικό είναι και το απλό γεγονός της απόλαυσης του οικείου. Είναι γνωστό, από πριν, ότι τα ατομικά χαρακτηριστικά των μελών της οικογένειας θα εκδηλωθούν με έναν αναμενόμενο τρόπο, προς αμοιβαία επιβεβαίωση όλων. Οι ιδιότητες αυτών των ατόμων μας είναι οικείες. Ακόμη μεγαλύτερη ικανοποίηση προκύπτει λοιπόν, όταν μπορεί να θεσμοποιηθεί και ένα δεύτερο επίπεδο οικειότητας, όταν αυτές οι ατομικές χαρακτηριστικές συμπεριφορές μπορούν να εκληφθούν ως συμπεριφορές γονέων ή να αναλυθεί η συνέχεια ως στοιχείο της οικογενειακής ιστορίας. Ένα αυτονόητο στοιχείο, που προκύπτει, είναι το ενδιαφέρον που τόσο συχνά επιδεικνύεται για την ομοιότητα μέσα στην οικογένεια. Πρόκειται για μian επιθυμία αναγνώρισης κάποιων εξωτερικών συμβόλων ομοιότητας, οικειότητας και αισθήματος ότι κάπου ανήκεις.

Μια σημαντική πλευρά της έλξης που ασκεί η οικογένεια, πρέπει να οφείλεται σίγουρα στον ισχυρισμό ότι πρόκειται για το μέσο που ενισχύει και επιβραβεύει, περισσότερο από όλα τα άλλα, την απόκτηση και ανατροφή των

παιδιών. Αυτό λειτουργεί σε πολλά και διαφορετικά επίπεδα. Σε πιο υλιστικό επίπεδο, είναι φανερό ότι ένα παντρεμένο ζευγάρι μπορεί να δώσει στα παιδιά του μια ποιότητα ζωής πολύ ψιλότερη από αυτήν που προσφέρεται από τους περισσότερους μεμονωμένους γονείς. Δημιουργούν μια κατάσταση όπου το επίπεδο ζωής γενικά, και η ποιότητα της φροντίδας του παιδιού, θα είναι ψηλότερα για τα άτομα που μεγαλώνουν παιδιά μέσα σε μια πυρηνική οικογένεια, παρά σε αυτά που προσπαθούν να το κάνουν ως μεμονωμένη εργαζόμενοι γονείς ή ως εξαρτώμενοι από το κράτος.

Σε αυτό το ολοφάνερο οικονομικό πλεονέκτημα θα πρέπει να προστεθεί και αθροιστική ισχύς της αίσθησης ότι τα παιδιά «χρειάζονται δυο γονείς». Το κοινωνικό, ιδεολογικό και πολιτιστικό βάρος που του προσδίδεται είναι πελώριο. Τα παιδιά που δεν έχουν δυο γονείς παρόντες μέσα στο σπίτι της οικογένειας είναι αντικείμενα οίκτου και πηγή άγχους. Εκτός από την υλική στέρηση, από τα παιδιά θα λείπει η σταθερότητα, μια οδηγητική παρουσία και μια δυνατότητα για απολαύσεις. Αυτά που δεν έχουν μητέρα, δεν θα έχουν φυσικά τη σωστή φροντίδα. Αλλά η πραγματική ανησυχία που υποβόσκει σε αυτή την κατάσταση είναι η ασαφής πεποίθηση ότι τα παιδιά δεν θα μεγαλώσουν ικανοποιητικά χωρίς την παρουσία του ομόφυλού τους γονιού, με τον οποίο θα ταυτίσουν.

Ένα παιδί, μεγαλωμένο χωρίς το μητρικό και πατρικό πρότυπο θα αδυνατεί να βρει μια ταυτότητα και δεν θα μάθει σωστά τις ιδιότητες του φύλου του ή δεν θα μπορέσει να αναπτύξει μια πλήρη, ώριμη προσωπικότητα. Μερικές φορές αυτό υποτίθεται ότι βασίζεται στην φροϋδική θεωρία ότι η ανάπτυξη της προσωπικότητας συμπεριλαμβάνει την λύτρωση από το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, υπερβαίνοντας τις αντιφατικές θέσεις με τους δυο γονείς, μέσω της ταύτισης με τον γονιό του ίδιου φύλου. Έτσι θεωρείται ότι οι ρόλοι – πρότυπα είναι

απαραίτητοι για την κοινωνικοποίηση του παιδιού και όταν αυτοί λείπουν, αναζητούνται υποκατάστατα. (Barrett, 1987)

5.4 Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ

Ορισμένοι φοβούνται πως η παραχώρηση στα παιδιά του δικαιώματος για μεγαλύτερη ανεξαρτησία θα απειλήσει, θα εξασθενήσει ή θα καταστρέψει το «θεσμό της οικογένειας».

Η οικογένεια δεν δημιουργήθηκε, ούτε και αναπτύχθηκε, για να κάνει ευτυχισμένα τα παιδιά ή για να εξασφαλίσει το σταθερό συναισθηματικό και ψυχολογικό υπόβαθρο όπου θα ανατραφούν. Η ανθρωπότητα δημιούργησε την οικογένεια για να ικανοποιήσει μια πολύ βασική ανάγκη που υπήρχε στις μικρές και επισφαλείς κοινωνίες – για να εξασφαλιστεί ότι θα γεννιούνται όσο γίνετε περισσότερα παιδιά και από την στιγμή που θα γεννηθούν ότι θα υπάρχει κάποιος που θα τα φροντίζει μέχρι να μπορέσουν να φροντίσουν τον εαυτό τους.

Ορισμένοι άλλοι, πιο καλόπιστα, επιμένουν ότι μόνον στην οικογένεια μπορούν τα παιδιά να μεγαλώσουν σωστά. Η Ελίζαμπεθ Τζέηνγουαίη υποστηρίζει τα εξής: «... τα παιδιά έχουν πραγματική ανάγκη να ανατραφούν και μάλιστα να ανατραφούν σε ένα ζεστό και οικείο περιβάλλον. Έχουν ανάγκη από αγάπη, σταθερότητα, συνεπή και σαφή φροντίδα, καθώς και μόνιμες σχέσεις με ανθρώπους που ενδιαφέρονται αρκετά για αυτά για να τα φροντίσουν με ζεστασιά, χαρά και υπομονή».

Η αντίληψη αυτή σύμφωνα με την οποία ένα παιδί δεν μπορεί να μεγαλώσει κανονικά εκτός και αν κάθε στιγμή βρίσκετε κάτω από την άγρυπνη επιτήρηση κάποιου ενήλικου είναι αρκετά σύγχρονη.

Μια άλλη σύγχρονη αντίληψη είναι ότι τα παιδιά αντλούν από την οικογένεια τα πρότυπά τους για την ενήλικη ζωή, τις αντιλήψεις τους για το τι συμβαίνει να είσαι άντρας ή γυναίκα. Η Ε. Τζεηνγουαίη αναφέρει ότι ο

κοινωνιολόγος Τάλκοτ Πάρσονς υποστηρίζει πως «τα παιδιά μαθαίνουν για τον κόσμο και την κουλτούρα στην οποία ζουν με το να μεγαλώσουν στο υποσύνολο αυτής της κουλτούρας που ονομάζουμε οικογένεια – πυρήνας. Αργότερα μαθαίνει ότι τα μέλη της οικογένειας του αντιπροσωπεύουν κοινωνικές σχέσεις που αποτελούν κάτι το κοινό στον υπόλοιπο κόσμο στον οποίο ζει. (Χολτ, 1989)

5.5 ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΖΩΗ

Ορισμένες από τις έννοιες που χαρακτηρίζουν την οικογένεια είναι οι ακόλουθες:

Συνοχή, η οποία σημαίνει τις συναλλαγές – τους συναισθηματικούς δεσμούς των μελών – και την αυτονομία των ατόμων. Συναντάτε στον υπέρτατο βαθμό στις πολύ στενά δεμένες οικογένειες, των οποίων τα μέλη ασχολούνται πολύ το ένα με το άλλο, και στο χαμηλότερο βαθμό στις χαλαρές οικογένειες, των οποίων τα μέλη δεν έχουν στενές σχέσεις μεταξύ τους.

Όρια, τα οποία χαράσσουν τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στα συστατικά στοιχεία που ανήκουν στο σύστημα και σε εκείνα που ανήκουν στο περιβάλλον. Προσδιορίζονται από κανόνες που ρυθμίζουν ποιος είναι ο ρόλος των ατόμων, σε πιο υποσύστημα ανήκει ο καθένας και πια είναι η κατάλληλη συμπεριφορά που συνεπάγεται η συμμετοχή στην οικογένεια. Τα όρια μπορεί να είναι σαφή (οι κανόνες είναι αναγνωρισμένοι και αποδεκτοί), συγκεχυμένα (αμφιλεγόμενα και χαοτικά, γιατί οι κανόνες είναι ασταθής ή εντελώς ανύπαρκτοι) ή άκαμπτα (ανελαστικά και μη προσαρμόσιμα).

Προσαρμοστικότητα, η οποία δείχνει κατά πόσον μια οικογένεια μπορεί να μεταβάλει τους ρόλους και τις σχέσεις της ανταποκρινόμενη στις επιδράσεις που δέχεται για να αλλάξει.

Ομοιοστασία, η οποία σημαίνει τη «σταθερή κατάσταση» ενός οργανισμού (στη συγκεκριμένη περίπτωση της οικογένειας) και δείχνει ότι τα διάφορα υποσυστήματα βρίσκονται σε ισορροπία μεταξύ τους και ολόκληρο το σύστημα βρίσκεται σε αρμονία με το περιβάλλον του. Για την επίτευξη και την διατήρηση της ομοιοστασίας έναντι των αλλαγών και των εντάσεων, ένα σύστημα πρέπει να είναι:

Ανοικτό: Τα μέλη της οικογένειας έχουν υψηλό επίπεδο συναλλαγών με την εξωτερική κοινότητα.

Κλειστό: Τα μέλη της οικογένειας έχουν λίγες συναλλαγές με την κοινότητα έξω από τα όριά τους.

Οι διαδικασίες ανατροφοδότησης θεωρούνται ότι χαρακτηρίζουν τα κοινωνικά συστήματα και αντικατοπτρίζουν την ικανότητα τους να «αναγνωρίζουν» ότι οι εκροές τους γίνονται εισροές σε κάποιο επόμενο στάδιο. Για παράδειγμα, μια οικογένεια που λειτουργεί σωστά είναι σε θέση να παρακολουθεί την πρόοδο που σημειώνει στην επιδίωξη των στόχων της και να διορθώνει (να τροποποιεί), αν είναι απαραίτητο, τις πράξεις της ώστε να επανέλθει στη σωστή πορεία. (Herbert, 1997)

5.6 ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Οι σχέσεις των μελών της οικογένειας επηρεάζονται και από εξωτερικούς παράγοντες που ή βοηθούν τη συνοχή της ή διαταράσσουν την ισορροπία της και συντελούν στη δυσλειτουργικότητά της. Όπως το κάθε άτομο έτσι και η κάθε οικογένεια έχει τη δική προσωπικότητα – φυσιογνωμία για την αντιμετώπιση της καθημερινότητας. Βασίζεται σε προηγούμενες γνωστές εμπειρίες αλλά, και όταν πρόκειται για νέες καταστάσεις, τολμάει νέους τρόπους που ενδεχομένως να μην είναι επιτυχής αλλά, που πιστεύει ότι επιθυμεί και οφείλει να δοκιμάσει, διαθέτοντας σε εφεδρεία μηχανισμούς άμυνας για περίπτωση αποτυχίας.

Για να βρει τη θέση του στην οικογενειακή ομάδα το παιδί έχει ανάγκη να αναπτύσσει σχέσεις με τα άλλα μέλη. Όταν το κλίμα μέσα στην οικογένεια είναι ισότιμο, δίκαιο, στοργικό προς όλα τα παιδιά, τότε ο αδελφικό ανταγωνισμός που μπορεί να υπάρχει, γίνεται αγάπη και ενδιαφέρον για το αδερφό. Επομένως η έννοια κλειδί για την λύση καθημερινών μικροπροβλημάτων μέσα στην οικογένεια είναι η συνεργασία, η διαπραγμάτευση για την επίλυση κάποιου προβλήματος, που ενθαρρύνει την ελευθερία του ατόμου και τις επιλογές του, με την προϋπόθεση πάντοτε ότι υπάρχουν κοινοί και κατανοητοί από όλους στόχοι και τρόποι δράσης.

Η παιδική ηλικία (από την γέννηση του παιδιού), είναι ο «χώρος» και ο «χρόνος» που ξεκινούν οι σχέσεις του ψυχοκοινωνικού ανθρώπου. Είναι γνωστό ότι ένας γονιός μπορεί να δώσει αγάπη και στοργή στο παιδί του μόνο όταν έχει Πάρει αγάπη και κατανόηση, όταν έχει αισθανθεί και βιώσει ο ίδιος ως παιδί ότι το αγαπούν και το νοιώθουν. Σε αντίθετη περίπτωση, ο γονιός νομίζει απλώς ότι δίνει αγάπη στο παιδί του, ίσως και να προσπαθεί αλλά δεν μπορεί, γιατί ο ίδιος δεν γνωρίζει από πρώτο χέρι, δεν έχει νοιώσει το αίσθημα

της αγάπης. Συχνά αναλύεται σε ναρκισσισμό, προσπάθεια δηλαδή να τον προσέξουν και να τον αγαπήσουν.

Ο Briar Scot (1970), θεωρεί την οικογένεια ως «κοινωνικό οργανισμό» που στοχεύει στην επίτευξη συγκεκριμένων στόχων, όπου όλα τα μέλη επικοινωνούν μεταξύ τους μέσω των στόχων αυτών. Στη βάση αυτή η κοινωνία αποδέχεται και εκτιμά την οικογένεια ή την απορρίπτει και την περιθωριοποιεί. Ακριβώς για τον λόγο αυτό η θεραπευτικής της οικογένειας δεν αποτελεί άθροισμα ατομικής θεραπείας αλλά προσπάθεια ανασυγκρότησης τρόπων οργάνωσης της οικογενειακής δομής και στήριξης της δυναμικής και της ιδιαιτερότητάς της με την σύμφωνη γνώμη των μελών της όπως είναι η ουσία και τα όρια επικοινωνίας, η κατανομή της εξουσίας και λοιπά.

Η Κατάκη (1970), αναφέρεται στη συνολική λειτουργία της οικογενειακής ομάδας και παρατηρεί ότι: η επικοινωνία των μελών μεταξύ τους μπορεί να χαρακτηριστεί αποτελεσματική αν και εφόσον καταλήγει σε συγκεκριμένα θετικά αποτελέσματα κατά την αντιμετώπιση των καθημερινών απαιτήσεων της ζωής, μέσα στο χρόνο που είναι μικρότερος από τις μη φυσιολογικές οικογένειες ή όταν παρατηρείται αυθόρμητη συμφωνία των μελών σχετικά με προσωπικές επιθυμίες κάποιου μέλους που όχι μόνο αναγνωρίζονται αλλά η ευόδωσή τους αποτελεί κοινό στόχο για τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας. (Παπαιωάννου, 2000)

5.7 ΟΙ ΡΟΛΟΙ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Η κατανόηση των οικογενειακών σχέσεων είναι σημαντικότερη στη στήριξη και βοήθεια γιατί η φύση των σχέσεων αυτών καθρεφτίζεται σε κάθε μορφή οικογενειακής ζωής: οικονομική διαχείριση, ανατροφή παιδιών, στάση απέναντι στη κοινωνία και την εργασία . Ας μη λησμονούμε ότι η οικογένεια είναι το «εμείς» σε σχέση με το «αυτή» που βρίσκονται έξω από την οικογένεια, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και μέσα στην οικογένεια δεν υπάρχουν υποομάδες (υποσυστήματα), όπως οι σύζυγοι, οι γονείς και τα παιδιά

Σε κάθε οικογένεια παρατηρείται η «διπλή» ζωή. Η ομαδική που είναι «εξατομικευμένη», είναι το εμείς, και η ατομική, το πλέγμα των σχέσεων του ενός με τον εαυτό και με τα άλλα μέλη της οικογένειας. Οι συγκρούσεις είναι φυσικά αναπόφευκτες, δηλαδή είναι φυσιολογικός ο αγώνας του κάθε μέλους να πλησιάσει, να απομακρυνθεί, να εξαρτάται, να ανεξαρτητοποιείται. Όσο πιο αρμονικές είναι οι σχέσεις μέσα στους κόλπους της οικογένειας τόσο η συμμετοχή σε αυτή σε ώρες ανάγκης, γίνεται πρόθυμα και η ανάληψη υπευθυνότητας θεωρείται αποδεκτή. Στην περίπτωση αυτή αν ένα μέλος αδυνατεί κάποια στιγμή να συμβάλει, δεν αγωνιά εξηγεί ήρεμα τους λόγους, γιατί είναι συναισθηματικά ώριμο. (Ωριμότητα δεν είναι η ανυπαρξία προβλημάτων αλλά η γνώση της ύπαρξής τους και η ενεργοποίηση του ατόμου για την αντιμετώπισή τους).

Αντίθετα σε περιπτώσεις εξαρτημένων μελών, τα άτομα αυτά φοβούνται μήπως με την άρνησή τους για συμμετοχή διακινδυνεύσουν την αγάπη των υπολοίπων μελών οπότε σε στιγμές ανάγκης ή αρνούνται παντελώς, ενώ μπορούν να βοηθήσουν, ή θυσιάζονται υπερβαίνοντας τον εαυτό τους. Αν τέλος ο αποχωρισμός από την οικογένεια έχει γίνει απότομα προκαλώντας ρήξη στη βαθμιαία ανεξαρτητοποίηση του μέλους της οικογένειας, εφόσον κληθεί να

βοηθήσει σε περίπτωση κρίσης, η νέα σχέση με την οικογένεια προκαλεί μια οδυνηρή επιστροφή στο παρελθόν, οπότε η πιθανότητα απόλυτης άρνησης να συμβάλει είναι πολύ μεγάλη.

Η οικογένεια δεν αποτελεί μια ουδέτερη δομή αλλά είναι απόρροια της κοινωνικής δομής. Οι γονείς ως μέρος της κοινωνίας, συμμερίζονται τις πεποιθήσεις της αλλά όταν πρόκειται για τα δικά τους παιδιά είναι βαθύτερα εμπλεγμένοι και ευάλωτοι. Η Περλμαν υποστηρίζει ότι «οι γονείς πρέπει να μπορούν να διαθέτουν την θέληση να δώσουν ή μάλλον να δανείσουν τον εαυτό τους στη προστασία των παιδιών τους». Επιπλέον επειδή το παιδί είναι άτομο που ακολουθεί μια συστηματική, διαδοχική σειρά σταδίων ανάπτυξης που αλλάζουν, ο ρόλος του γονιού πρέπει να μπορεί να εξελίσσεται παράλληλα και μαζί με το παιδί του. Ο σωστός γονικός ρόλος περιλαμβάνει πέρα από την φυσική φροντίδα του παιδιού, την ανάπτυξη προσωπικότητας και μεγαλύτερη δυνατή πραγματοποίηση των εσωτερικών δυνατοτήτων του. (Παπαιωάννου, 2000)

5.8 ΔΙΑΛΥΜΕΝΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ

Τα παιδιά που προέρχονται από διαλυμένες οικογένειες έχουν ένα θλιβερό μειονέκτημα στη ζωή και αναπόφευκτα θα παρουσιάσουν ψυχολογικά προβλήματα.

Υποδηλώνει το γεγονός ότι το διαζύγιο συχνά ερμηνεύεται από το παιδί ως απόρριψη ή εγκατάλειψη δική του. Επίσης, η άποψη αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι το παιδί δεν μπορεί ακόμη να κατανοήσει όλες τις δυσμενείς συνέπειες που έχει για τους μεγάλους ένας αποτυχημένος γάμος και έτσι, δεν μπορεί να αντιληφθεί τους πραγματικούς λόγους του διαζυγίου, με αποτέλεσμα να νομίζει ότι ο χωρισμός γίνεται εξαιτίας του.

Από την άλλη όμως πλευρά, υπάρχουν πολλά παιδιά που ξεπερνούν τα πιθανά μειονεκτήματα της διαλυμένης οικογένειας, που συνέρχονται από το σοκ και την οδύνη του χωρισμού των γονέων τους και που μεγαλώνουν και τελικά γίνονται φυσιολογικά, δημιουργικά, μέλη της κοινωνίας.

Φαίνεται ότι αυτό που έχει καταστροφικές συνέπειες για το παιδί είναι η αλλοίωση, η παραμόρφωση των σχέσεων περισσότερο, παρά η διακοπή των συναισθηματικών δεσμών καθαυτών.

Η προσοχή της κοινωνίας πρέπει να επικεντρωθεί στις διάφορες αποστερήσεις της παιδικής ηλικίας-υλικές και ψυχολογικές. Η διαλυμένη οικογένεια είναι μία μόνο από τις πιο συνήθεις μορφές αποστερήσης, είναι ένας αιτιολογικός παράγοντας, μαζί με πολλούς άλλους, όπως ο συνωστισμός σε υπερβολικά πυκνοκατοικημένες φτωχογειτονιές, οι περιορισμένες μορφωτικές ευκαιρίες κ.α.

Τα αρνητικά αποτελέσματα, που έχει για το παιδί ένας αποτυχημένος γάμος, περιορίζονται δραστικά, αν το παιδί συνεχίζει να έχει μια καλή σχέση με

τον έναν γονέα. Τα παιδιά έχουν πολύ περισσότερες πιθανότητες να γίνουν αντικοινωνικά, αν μέσα στην οικογένεια βασιλεύουν οι έριδες και επιπλέον, δεν υπάρχει η ανθρώπινη ζεστασιά.

Η οικονομική κατάσταση της οικογένειας είναι επίσης σημαντικός παράγοντας. (Herbert, 1995)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI: ΟΙ ΓΟΝΕΙΣ

Ο Rutter σημειώνει: και οι δύο γονείς επηρεάζουν την ανάπτυξη του παιδιού. Το ποιος γονέας είναι πιο σημαντικός ποικίλει ανάλογα με την ηλικία του παιδιού, το φύλο του, την ιδιοσυγκρασία του και τις περιβαλλοντικές συνθήκες. Πολλές φορές δεν έχει κανένα νόημα να θεωρούμε ότι οι επιδράσεις του κάθε γονέα συντελούνται χωριστά και ανεξάρτητα. Η ψυχική υγεία του ενός γονέα επηρεάζει την ψυχική υγεία του άλλου, ακόμη μπορεί να επηρεάζει και την όλη συζυγική σχέση. (Herbert, 1995)

Και οι δύο γονείς έχουν την αποστολή να βοηθούν το παιδί στην ανάπτυξη της αρμονικής προσωπικότητας, να κατευθύνουν και διεγείρουν τη σωματική, πνευματική και συγκινησιακή ανάπτυξή του με την βοήθεια της κοινωνικής προσαρμογής του. (Ντραικωρς, 1964)

6.1 ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΩΝ ΓΟΝΙΩΝ

Ανεξάρτητα με το πώς φέρεται το παιδί, ο γονιός το βλέπει με τον τρόπο που του υπαγορεύει η ανάγκη του. Καθώς το παιδί αρχίζει να παραμορφώνεται μέσα στη δίνη της γονικής ανάγκης, αλλάζει και ο τρόπος που έβλεπε τον εαυτό του.

Μόνο όταν ο γονιός γίνει ο εαυτός του, θα σταματήσει να εξαναγκάζει το παιδί του και θα του επιτρέψει να είναι ο εαυτός του. Τα παιδιά φέρονται όπως ακριβώς αισθάνονται.

Αν ο γονιός δει αργότερα φως και θελήσει να επανορθώσει το κακό που έκανε στα παιδιά του, δεν θα καταφέρει τίποτα. Δεν θα μπορέσει να εξαλείψει τα χρόνια της ανέκφραστης έχθρας και πικρίας. Το καλύτερο που μπορεί να κάνει αν αισθάνεται πραγματική αγάπη, είναι να αφήσει το παιδί να αισθανθεί το παλιό μίσος. Αληθινή αγάπη για ένα παιδί που είναι κατεστραμμένο, δεν σημαίνει να του χαρίσουμε τώρα ένα ζεστό σπιτικό, αν και αυτό βοηθάει αρκετά. Σημαίνει να το απελευθερώσουμε από το παρελθόν του. (Τζάνοφ, 1983)

6.1.1 ΛΟΓΟΙ ΑΠΟΚΤΗΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ

Ένας από τους βασικότερους λόγους απόκτησης παιδιών είναι γιατί θέλουν να δημιουργήσουν έναν άνθρωπο που θα τους δίνει αγάπη, έναν άνθρωπο που ο γονιός θα τον έχει όλο δικό του.

Ένας άλλος λόγος απόκτησης παιδιών είναι η διατήρηση ενός αποτυχημένου γάμου. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τα άτομα που θέλουν απεγνωσμένα να κρατήσουν τον σύζυγο τους.

Πολλές εγκυμοσύνες είναι, βέβαια, τυχαίες πράγμα που δημιουργεί δυσφορία στους γονείς για το παιδί τους. Από την στιγμή που το παιδί θα γεννηθεί θα αρχίσει να πληρώνει για τον απροσδόκητο ερχομό του και τις απαιτήσεις που έχει από τους γονείς του.

Οι λόγοι που έχουμε για να αποκτήσουμε παιδιά δεν συμφωνούν συνήθως με τα υποσυνείδητα κίνητρά μας. Τα κίνητρα αυτά είναι ανάγκες και είναι υποσυνείδητα γιατί ακριβώς οι ανάγκες είναι θαμμένες. Οι υποσυνείδητες αυτές ανάγκες θα ενσωματωθούν στο παιδί από την στιγμή που θα γεννηθεί, γιατί οι ανάγκες αυτές υπάρχουν μέσα στο γονιό του από τη μέρα που γεννήθηκε.

Είναι ολοφάνερο ότι η κύρια προϋπόθεση για να κάνουμε υγιή παιδιά είναι να κάνουμε επιθυμητά παιδιά. (Τζάνοφ, 1983)

6.2 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΓΟΝΙΩΝ

Οι ρόλοι είναι αφηρημένες έννοιες. Η προσπάθεια του ατόμου να προσαρμοστεί σε ένα ρόλο σημαίνει να ζει μέσα σε μια συμβολική αφαίρεση.

Οι άνθρωποι που αποτελούν μία αληθινή οικογένεια δεν έχουν ρόλους. Λειτουργούν σύμφωνα με τις ικανότητες τους και οι λειτουργίες αυτές συχνά εναλλάσσονται.

Ο συνηθέστερος ρόλος που υιοθετούν οι ενήλικες είναι αυτός του «μεγάλου». Οι μεγάλοι έχουν συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς. (Τζανοφ, 1983)

Οι γονείς κουβαλούν μαζί τους πολλές αντιλήψεις και πεποιθήσεις που έχουν διδαχθεί και τις οποίες θεωρούν σαν αναμφισβήτητη πραγματικότητα.

Οι αντιλήψεις αυτές ίσως τους βοήθησαν συχνά στη δική τους παιδική ηλικία. Ο γρήγορος όμως ρυθμός της κοινωνικής αλλαγής έκανε αυτές τις αντιλήψεις να μην αποτελούν πια πραγματικότητα για αυτή τη γενιά. Οι γονείς πρέπει να μάθουν να ακούν και να κάνουν ένα θετικό διάλογο με τα παιδιά τους.

α. Καλλιεργείστε μια υγιή ατμόσφαιρα

1. Δεχτείτε το παιδί όπως είναι

2. Σεβασθείτε το παιδί

3. Ακούστε, ξεκαθαρίστε: δείξτε κατανόηση και καταλάβετε

β. Ενθαρρύνεται την ανεξαρτησία

γ. Αποφύγετε τον οίκτο (Ντινκμέγιερ, 1980)

6.2.1 Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ

Εκτός από την επίδραση της προσωπικότητας, κάθε πρόσωπο που παίρνει μέρος στην ανατροφή του παιδιού ασκεί ηθική επίδραση μέσω της ιδικής λειτουργίας που εκτελεί μέσα στην οικογένεια. Το σημαντικότερο πρόσωπο στη ζωή του παιδιού, είναι η μητέρα. Αυτή είναι που, από την στιγμή της γέννησής του ασχολείται πιο άμεσα με το παιδί. Γιατί το παιδί, αγόρι ή κορίτσι, είναι στενότερα συνδεδεμένο με την μητέρα του – εκτός εάν αποτύχει στην αποστολή της.

Το μόνο που χρειάζεται να κάνει είναι να του αποδείξει ότι είναι η πρώτη και πιο μόνιμη σύντροφός του, ότι είναι απολύτως άξια εμπιστοσύνης και αξιοπιστίας σε όλες τις σχέσεις της μαζί του. Το παιδί συγχωρεί τα πάντα στη μητέρα του, εκτός από την έλλειψη αξιοπιστίας. Η ανησυχία, η φροντίδα, η επιείκεια, επαγρύπνηση και άλλα παρόμοια – είναι περιττά και μάλιστα επιβλαβή.

Η μητέρα θα πρέπει να περιορίζει τις φροντίδες της και να μην απασχολείται τόσο πολύ με το παιδί, ιδίως όσο μεγαλώνει. Η θερμότητα που εκείνο χρειάζεται και που περιμένει φυσιολογικά από εκείνη, μπορεί πολύ συχνά να εκφραστεί κατάλληλα με ελάχιστες λέξεις ή πράξεις. Για αυτό, καμιά από τις πράξεις της δεν θα πρέπει να στερείται από την θερμότητα αυτή. Τότε, το παιδί, θα είναι πρόθυμο να κατευθύνεται από την μητέρα.

Έτσι, ακόμα και η εργαζόμενη γυναίκα, μπορεί να προσφέρει στο παιδί της όσα χρειάζεται από τη μητέρα του, ιδίως, καθώς το παιδί γίνεται μεγαλύτερο. Μπορεί να του προσφέρει πάντα το στοιχείο της μονιμότητας και της ασφάλειας «στον αγώνα δρόμου ανθρώπων και πραγμάτων. (Ντραικωρς, 1964)

6.2.2 Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ

Ο πατέρας παίζει έναν ενεργό και καθοριστικό ρόλο στην ανατροφή των παιδιών σε όλες τις πλευρές της. (Herbert,1995)

Η σημασία του πατέρα για το παιδί πηγάζει από τη θέση που του παρέχεται από την κοινωνία στον άντρα.

Ο πατέρας, όμως, έχει να εκτελέσει μια ορισμένη αποστολή στην ανάπτυξη των παιδιών του, ακόμα και στις οικογένειες όπου η μητέρα προσπαθεί να καταλάβει την τυπική θέση του άντρα. Εκείνος εξακολουθεί να χειρίζεται την αντρική εξουσία μέσα στην οικογένεια, την οποία έχει περιβληθεί και εξακολουθεί να είναι εκείνος που κερδίζει κυρίως τα χρήματα και ο κύριος προμηθευτής της οικογένειας.

Ο πατέρας θεωρείται γενικά σαν το πρακτικό και αποδοτικό μέλος της οικογένειας που διαθέτει και κάνει χρήση κάποιας ιδική ικανότητας. Αν η λειτουργία του αμφισβητηθεί, μπορεί να πληγεί σοβαρά ο φυσιολογικό ρόλος του στη διαδικασία της εκπαίδευσης.

Ακόμα και αν ο πατέρας μπορεί να μην παίζει ενεργό ρόλο στην εκπαίδευση των παιδιών του, είναι πάντα πιθανό να θεωρούν τα παιδιά πως αυτός εκπροσωπεί την ισχύ και την δύναμη.

Εάν πολλοί πατέρες ήξεραν πόσο απαραίτητη είναι για τα παιδιά τους, δεν θα εγκατέλειπαν εύκολα το ρόλο τους αυτόν. Η πολύτιμη συμβολή του πατέρα στη ψυχοσωματικοπνευματική ανάπτυξη του παιδιού και την κοινωνικοποίησή του, αποτελεί μια αλήθεια που συχνά αγνοείται ή παραγνωρίζεται. (Παπαϊωάννου,2000)

6.2.3 Η ΜΗΤΡΙΑ ΚΑΙ Ο ΠΑΤΡΙΟΣ

Όταν ο χωρισμένος γονέας ξαναπαντρεύεται, μπορεί να προκύψουν προβλήματα στη προσαρμογή του παιδιού. Το παιδί που οι γονείς του ξαναπαντρεύονται αντιμετωπίζει έναν αυξημένο κίνδυνο να παρουσιάσει ψυχολογικά προβλήματα, ιδίως όταν ο γονέας που ξαναπαντρεύεται είναι του ίδιου φύλου με το παιδί.

Υπάρχουν όμως πολλές περιπτώσεις ξαναπαντρεμένου γονέα που φέρνουν στα παιδιά μεγάλη ανακούφιση και ευτυχία. Οι προστριβές, η ζήλια και η αμφιθυμία, που είναι κοινό χαρακτηριστικό της σχέσης παιδιού και μητριάς ή πατριού είναι δυνατόν να ξεπεραστούν (όπως συμβαίνει και με πολλά άλλα ψυχολογικά προβλήματα), αν χειριστούμε το πρόβλημα με συμπαθητική ενσυναίσθηση. Αυτό σημαίνει να προσπαθήσουμε να δούμε τα πράγματα από τη σκοπιά του παιδιού, κάτι ασφαλώς που, για να επιτευχθεί απαιτεί μεγάλη υπομονή και εφευρετικότητα εκ' μέρους του γονέα.

Επίσης, πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι, ενώ ο δεύτερος γάμος κατά κανόνα δημιουργεί προβλήματα στο παιδί, εντούτοις πιο καταστρεπτικός και από την ανασφάλεια και την ζήλια που προκαλεί ο δεύτερος γάμος, είναι ίσως ο φόβος της εγκατάλειψης που νοιώθει το παιδί, όταν ο χωρισμένος γονέας με το οποίο ζει περνά από το ένα «ειδύλλιο» στο άλλο, από τον ένα ερωτικό σύντροφο στον άλλο, βάζοντας έτσι σε δεύτερη μοίρα τη σχέση του με το παιδί. (Herbert, 1995)

6.2.4 Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΑΠΠΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΙΑΓΙΑΣ

Ο παππούς και η γιαγιά συμβάλουν συχνά πολύ στην ευτυχία του παιδιού, αλλά μπορούν επίσης και να παρεμβάλλονται σοβαρά στην εκπαίδευσή του. Ο ρόλος τους είναι της αγνής αγάπης. Δεν ζητούν τίποτε, αλλά πάντα προσφέρουν. Έχουν έτσι την τάση να παραχαϊδεύουν τα εγγόνια τους και για τον λόγο αυτό πρέπει να περιορίζεται προσεκτικά η επίδρασή τους. Οι αραιές επισκέψεις και η περιστασιακή κάπως μακρύτερη παραμονή τους, προσθέτουν θερμότητα και χαρά στη ζωή του παιδιού. Μπορούν να είναι καλοί και ευγενικοί γιατί, αντίθετα προς τους γονείς, είναι απαλλαγμένη από ευθύνες. Αισθάνονται αγνή χαρά με την ύπαρξη του παιδιού και την ευημερία του.

Πάντως, είναι ριψοκίνδυνο για τους γονείς και τα παιδιά να ζουν μαζί με τους παππούδες και τις γιαγιάδες (Ντράικωρς, 1989)

6.3 ΠΡΟΣΚΟΛΛΗΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΓΟΝΕΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΟΥ (ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΟΥ ΔΕΣΜΟΥ)

Το ζήτημα της ευαίσθητης ή μη ευαίσθητης ανταπόκρισης συνδέεται εν μέρει με την ποιότητα του «συναισθηματικού δεσμού» ή της «προσκόλλησης» που δημιουργείτε ανάμεσα στο γονέα και το βρέφος. Η επιβίωση του νηπίου εξαρτάτε από τη συνεχή και γεμάτη αγάπη αφοσίωση του ενηλίκου που φροντίζει το παιδί.

Προσκόλληση ονομάζεται ο μακροχρόνιος συναισθηματικός δεσμός που δημιουργείται ανάμεσα σε συγκεκριμένα άτομα. Χαρακτηρίζεται από αναζήτηση σωματικής εγγύτητας, παρηγοριάς και ασφάλειας, από άγχος αποχωρισμού το οποίο μπορεί να προκληθεί από μια ενδεχόμενη διακοπή του δεσμού και από αβεβαιότητα από τη πλευρά των προσώπων που αποτελούν το αντικείμενο της προσκόλλησης.

Ο John Bowlby, ο οποίος μελέτησε το φαινόμενο της προσκόλλησης και διαμόρφωσε μια ολοκληρωμένη θεωρία για αυτό, υποστήριξε ότι η προσκόλληση βασίζεται σε έναν αριθμό έμφυτων συμπεριφορών (χαμόγελο, κλάμα κ.λ.π.) οι οποίες εμφανίστηκαν κατά την διάρκεια της εξέλιξης του ανθρώπινου είδους και αυξάνουν τις πιθανότητες του βρέφους για επιβίωση. Οι συνέπειες της προσκόλλησης είναι ιδιαίτερα ζωτικής σημασίας για το παιδί κατά τα πρώτα χρόνια της ανάπτυξής του. Εάν η προσκόλληση δεν είναι ασφαλείς ή εάν αποτύχει να συμβεί το παιδί θα αντιμετωπίσει σοβαρά προβλήματα στο μέλλον. (Herbert, 1997)

6.3.1 ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΔΕΣΜΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ

Υπάρχουν πολλές παραλλαγές του τρόπου με τον οποίο δημιουργούνται και αναπτύσσονται τα μητρικά αισθήματα. Οι μητέρες, γενικά περιμένουν ότι θα νοιώσουν θετικά μητρικά αισθήματα με το παιδί τους αμέσως μόλις εκείνο γεννηθεί. Και, πραγματικά, αρκετές μητέρες αναφέρουν ότι ένοιωσαν αμέσως αγάπη για το νεογέννητο μωρό τους.

Άλλες αναφέρουν ότι δεν ένοιωσαν τίποτα απολύτως. Παρά ταύτα, οι μητέρες δεν χρειάζονται να ανησυχούν αν στην αρχή αισθανθούν αδιαφορία για τα μωρά τους, γιατί είναι κάτι που συμβαίνει πολύ συχνά. Έχει αποδειχτεί ότι ένα ποσοστό μητέρων αρχικά εκδηλώνουν αδιαφορία για το παιδί, η οποία όμως πολύ γρήγορα εξαφανίζεται, καθώς αρχίζουν να εξοικειώνονται με το μωρό. Το φαινόμενο της προσκόλλησης λειτουργεί και για τις δύο πλευρές. Έτσι, και η μητέρα αρχίζει να διαμορφώνει προσκόλληση για το παιδί της.

Λεπτομερής εξέταση υποκειμενικών και αντικειμενικών αναφορών σχετικά με την ανάπτυξη της μητρικής αγάπης καθιστά ολοφάνερο το γεγονός ότι η δημιουργία της προσκόλλησης του παιδιού και της μητέρας είναι συνήθως μια σταδιακή διαδικασία. (Herbert, 1997)

6.3.2 ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΔΕΣΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ

Οι περισσότεροι πατέρες αναπτύσσουν μια πολύ ισχυρή αγάπη για τα παιδιά τους, ακόμη και αν δεν βρίσκονταν κοντά στην αίθουσα του τοκετού κατά την ώρα της γέννησής τους. Μια μελέτη με άνδρες που γίνονταν για πρώτη φορά πατέρες έδειξε ότι άρχισαν να αναπτύσσουν δεσμό με το νεογέννητο της πρώτης κιόλας ημέρες μετά τη γέννησή του ή ακόμα νωρίτερα. Συνήθως εκδήλωναν ένα αίσθημα ανησυχίας, αφοσίωσης και ενδιαφέροντος (πλήρους απορρόφησης).

Δεν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι η άμεση επαφή του πατέρα με το νεογέννητο διευκολύνει αυτή την απορρόφηση. Παρά ταύτα, καλό είναι να δίνεται η ευκαιρία στο πατέρα και στο βρέφος να γνωριστούν μεταξύ τους όσο το δυνατόν νωρίτερα. (Herbert, 1997)

6.4 ΜΟΡΦΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

Ακόμη και η καλύτερη συμπεριφορά δεν πρέπει να εκδηλώνεται με υπερβολή. Υπάρχει ένα σημείο πέρα από το οποίο ο γονικός ρόλος – όταν ασκείται με υπερβολικό ζήλο γίνεται αποπνικτικός για το παιδί. Η στοργή των γονέων είναι αναμφίβολα ζωτικό συστατικό της υγιούς ανάπτυξης του παιδιού, αλλά όπως συμβαίνει με όλα τα πράγματα, το κλειδί είναι το μέτρο.

-Υπερπροστασία

-Κυριαρχία – Περιορισμοί

-Απόρριψη (σωματική και συναισθηματική κακοποίηση)

-Παραχωρητικότητα

Μπορούν οι γονείς να προλάβουν την ανάπτυξη αντικοινωνικών στάσεων και συμπεριφορών. Η ζωή είναι πάρα πολύ απρόβλεπτη και οι άνθρωποι έχουν ιδιαίτερα παράξενη και περίπλοκη ψυχοσύνθεση. Πολλά άτομα, πέρα από τους γονείς, επιδρούν στην προσωπικότητα και στη συμπεριφορά των παιδιών.

(Herbert, 1997)

6.5 ΤΑ ΠΙΟ ΣΥΝΗΘΙΣΜΕΝΑ ΛΑΘΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Δεν υπάρχουν γονείς που μπορούν να αποφύγουν τα λάθη στην εκπαίδευση των παιδιών τους.

Πρώτα από όλα, κανένας δεν είναι τέλειος. Πρέπει να δεχόμαστε τα παιδιά μας παρ' όλες, και μ' όλες τις αναπόφευκτες ατέλειές τους, αν θέλουμε να συνεννοηθούμε μαζί τους και να βελτιώσουμε τα λάθη.

Δεύτερο, οι σημερινές δυσκολίες να είναι κανείς γονιός καθιστούν αδύνατο για κάθε σημερινό γονιό να βρει μια σωστή λύση για την εκπαιδευτική προσπάθειά του.

Όλα τα σφάλματα προκύπτουν από τις ίδιες τρεις πηγές:

- α. Το παιδί δε χρειάζεται να τηρεί μια τάξη
- β. Οι γονείς επιτρέπουν στον εαυτό τους να παρασυρθούν σε συγκρούσεις με το παιδί
- γ. Το παιδί αποθαρρύνεται

Μερικοί γονείς προσπαθούν να αποφύγουν τη σύγκρουση με το παιδί αδιαφορώντας και έτσι παραμελούν να το εκπαιδεύσουν στην κοινωνική προσαρμογή. Άλλοι έχουν την τάση να αναγκάζουν τα παιδιά τους να τηρούν τους κανόνες κάτω από όλες τις περιστάσεις, και έτσι αφήνονται να εμπλακούν σε ένα σκληρό αγώνα. Και οι δύο αυτές διαδικασίες οδηγούν στην απογοήτευση και την αποτυχία. Αν συγκρουστούμε με ένα παιδί δεν μπορούμε να το παρακινήσουμε στη σωστή τήρηση της τάξης και αν είμαστε χαλαροί και δεν επιμένουμε στη τήρηση της τάξης θα το οδηγήσουμε αναπόφευκτα σε μια

σύγκρουση με τον εαυτό του. Υπάρχουν δύο διέξοδοι – τάξη χωρίς σύγκρουση, ή σύγκρουση και τάξη.

Μια από τις βασικές αρχές για τη διατήρηση των σωστών ανθρώπινων σχέσεων είναι ο αμοιβαίος σεβασμός της αξιοπρέπειας. Όλα τα λάθη στην εκπαίδευση είναι συνέπειες παραβίασης αυτού του βασικού κανόνα συνεργασίας. Οι γονείς που δεν καταφέρνουν να σεβαστούν το παιδί τους, θα το ταπεινώσουν ή θα το απογοητεύσουν ή θα το υπερπροστατεύσουν. Απ' την άλλη μεριά, αδιαφορούν για την προσωπική τους αξιοπρέπεια και δεν κερδίζουν το σεβασμό για το άτομό τους, αν επιτρέψουν στο παιδί να γίνει αφέντης τους, αν με την επιείκεια τους καταστούν υπηρέτες του παιδιού.

Η μεγάλη ποικιλία των εκπαιδευτικών σφαλμάτων μπορεί να περιοριστεί στην κάθε περίπτωση και να χαρακτηριστεί είτε σαν παραμέληση της αξιοπρέπειας του παιδιού, είτε σαν αδιαφορία από μέρους των γονιών για την δική τους αξιοπρέπεια. Ο δισταγμός των γονέων ανάμεσα στο να αναγκάσουν ή να δώσουν τα πάντα στο παιδί είναι το αποτέλεσμα αυτής της παραμέλησης και αδιαφορίας.

- Το παραχάιδεμα του παιδιού
- Η έλλειψη αγάπης
- Υπερβολική αφοσίωση
- Η αφαίρεση της τρυφερότητας
- Η αγωνία
- Η τρομοκράτηση των παιδιών
- Υπερβολική επίβλεψη
- Τα πολλά λόγια
- Η αδιαφορία

- Η παρακίνηση
- Η απόσπαση υποσχέσεων
- Βάλε τα δυνατά σου
- Η αντεκδίκηση
- Επιμονή στην τυφλή υπακοή
- Η γκρίνια
- Η ανακάλυψη λαθών
- Η υποτίμηση
- Δρακόντεια αυστηρότητα
- Η ταπείνωση
- Η σωματική τιμωρία (Ντράικωρς, 1989)

6.6 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΟΙ ΓΟΝΕΙΣ

Η κρίση για το τι είναι «μη φυσιολογικό» γίνεται κατά βάση με κοινωνικά κριτήρια. Οι κρίσεις για την προβληματική ή τη μη προβληματική συμπεριφορά γίνονται με βάση αξιολογικά κριτήρια που διαφέρουν από κοινωνία σε κοινωνία και ανάλογα με την εποχή. Σε πολλές περιπτώσεις η μη προβληματική εξομοιώνεται με τη μη ενοχλητική συμπεριφορά. Η κοινωνία λοιπόν καθορίζει την «κατάλληλη γονική συμπεριφορά» και όταν ορισμένοι ενήλικοι αποτυγχάνουν να εκπληρώσουν τις προσδοκίες που η κοινωνία έχει από αυτούς, χαρακτηρίζονται ως «προβληματικοί». Οι όροι «φυσιολογικό» και «μη φυσιολογικό» χρησιμοποιούνται κοινά για γονείς σαν να είναι αντίστοιχα ειδικές κατηγορίες.

Οι μορφές συμπεριφοράς και οι στάσεις των γονέων ταξινομούνται σε δύο βασικές συνιστώσες-διαστάσεις:

α. Στάσεις και συμπεριφορές που στο ένα άκρο είναι στοργικές και φιλικές και στο άλλο άκρο απορριπτικές και εχθρικές.

β. Στάσεις και συμπεριφορές που στο ένα άκρο είναι περιοριστικές και πιεστικές και στο άλλο άκρο ανεκτικές και ενθαρρυντικές.

Ένας ανταγωνιστικός γονέας είναι αυτός που συνδυάζει την εχθρότητα και την αυταρχικότητα. Ένας προστατευτικός γονέας είναι αυτός που δείχνει την αγάπη του αλλά θέτει και περιορισμούς. Ένας δημοκρατικός γονέας εκδηλώνει συγχρόνως στοργή και ενθαρρύνει την αυτονομία του παιδιού. Ένας αδιάφορος γονέας είναι αυτός που κρατά συναισθηματική απόσταση από το παιδί του και ταυτόχρονα μπορεί να το παραμελεί.

Τίποτε δεν είναι δεδομένο στις σχέσεις μεταξύ γονικών στάσεων και συμπεριφοράς. Υπάρχουν αυταρχικοί γονείς που επιβάλλουν στα παιδιά τους

κανόνες χρησιμοποιώντας λογικά επιχειρήματα και εξηγήσεις, όπως υπάρχουν και παραχωρητικοί γονείς που θέτουν απαράβατα όρια σε συγκεκριμένες περιστάσεις. Οι σχέσεις είναι πολύπλοκες και πολύπλευρες.

Σημάδια μη φυσιολογικής γονικής συμπεριφοράς περιλαμβάνουν υπερβολές, ανεπάρκειες και επιζήμιους συνδυασμούς συμπεριφοράς κοινής στους περισσότερους, αν όχι σε όλους, τους γονείς.

Επομένως, οι διαφορές είναι και κυρίως ποσοτικές. Δεν πρόκειται δηλαδή για διαφορές είδους αλλά βαθμού ισχύος. (Herbert, 1997)

6.6.1 Η ΓΟΝΕΙΚΗ ΔΥΣΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ

Η διερεύνηση της γονικής λειτουργικότητας είναι σε θέση να παρακολουθεί τις εξελίξεις και τους παράγοντες που αλλάζουν ή μεταποιούνται μέσα στην οικογένεια. Σημαντικοί τομείς είναι:

- α.** Η κατανόηση της οικογένειας ως συνόλου με τις δι-αντιδράσεις και τις διαπλοκές των μελών της
- β.** Η διεύρυνση εάν και με ποιο τρόπο οι γονείς και το στενό περιβάλλον επηρεάζουν τις σχέσεις παιδιού – γονιού / γονιών
- γ.** Η διαπίστωση ύπαρξης ή όχι παραδοχής και κατανόησης της θέσης του παιδιού στην οικογένεια
- δ.** Η έγκαιρη αξιολόγηση τυχόν «αγχογόνων» στοιχείων που επιδρούν στην οικογένεια
- ε.** Η παροχή συμβουλευτικής στους υποψήφιους γονείς ώστε να προετοιμάζονται για τον άγνωστο σε αυτούς ως τότε, ρόλο του γονιού που όμως η κοινωνία θεωρεί ότι είναι αυτονόητος και απαιτεί να «παίζεται» σωστά
- στ.** Η μελέτη της τυχόν υπερπροσφοράς αγαθών ως αντιστάθμισμα της έλλειψης προσωπικής επικοινωνίας των γονιών με τα παιδιά τους. (Cohen, 1984)

Συχνά οι γονείς αναρωτιούνται:

- Είναι σωστοί και επαρκείς στον ρόλο τους
- Είναι δυνατόν να ανησυχούν και συγχρόνως να χαίρονται που τα παιδιά τους μεγαλώνουν
- Μήπως φοβούνται ότι θα χάσουν το κύρος και το σεβασμό των παιδιών τους που μεγαλώνουν

-Επιθυμούν να συζητούν με τα παιδιά μας, αλλά φοβούνται να αντιμετωπίσουν τα δύσκολα επιχειρήματα τους μήπως θεωρηθούν ανίκανοι γονείς.

Όλα τα παραπάνω αποτελούν φυσιολογικά διλήμματα και αμφιθυμίες σχεδόν όλων των γονιών. Και όμως ο διάλογος, αποτελεί πάντοτε το πιο πολύτιμο «κλειδί» της επικοινωνίας με το παιδί μας. Μπορεί να πραγματοποιείται χωρίς ούτε τα παιδιά ούτε οι γονείς να εγκαταλείψουν την αυτονομία τους. Είναι σαφές ότι δεν υπάρχουν κερδισμένοι ή χαμένοι σε μια συζήτηση – διάλογο, γιατί ο σεβασμός και η εκτίμηση συντηρούνται και αυξάνονται με την επικοινωνία. Με τους γονείς, που είναι οι πιστότεροι φίλοι, τα παιδιά θα έχουν σίγουρα λιγότερους κινδύνους και φόβους στη ζωή τους.

Η οικογένεια είναι ένα λιμάνι απάνεμο, τρυφερό και σίγουρο. Η βαθμιαία ανεξαρτητοποίηση των παιδιών αποτελεί σημαντικό στόχο για τους γονείς.

Και οι γονείς βεβαίως αλλάζουν με τα χρόνια. Εκσυγχρονίζονται αρκετά με τα παιδιά τους, που συνήθως τους υπερβαίνουν. Μένουν πάντα για τα παιδιά τους, οι μοναδικοί και αστείρευτοι πηγή κατανόησης, αγάπης και «ασφάλειας» όπως όταν νέοι αυτοί τα πρωτο-έφεραν στον κόσμο. (Παπαιωάννου, 2000)

6.6.2 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΓΟΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Ένα ουσιαστικό χαρακτηριστικό που ανιχνεύεται στην προβληματική γονική συμπεριφορά είναι η ανικανότητα του γονέα να ανταποκριθεί ουσιαστικά στις ανάγκες του παιδιού για αγάπη, ασφάλεια και ομαλή βιοσωματική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη.

Η ανταπόκριση των γονέων είναι ένα περίπλοκο και πολύπλευρο φαινόμενο. Ιδιαίτερα, η ανταπόκριση της μητέρας έχει μεγάλη σημασία σε ορισμένα θέματα.

Η ευαίσθητη ανταπόκριση του γονέα είναι η άμεση, συνεχή και σωστή αντίδρασή του απέναντι στο παιδί. Αν ο γονέας αποτύχει να δήξει αυτή την ευαίσθητη ανταπόκριση, είναι πιθανό να συμβάλει στη δημιουργία προβλημάτων και να παρεμποδίσει τη φυσιολογική ανάπτυξη του παιδιού.

Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ γονέων και παιδιών παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του παιδιού. Σε αυτή τη περίπλοκη διαδικασία παραμένουν και παράγοντες που σχετίζονται με το χαρακτήρα και την προσωπικότητα του γονέα.

Η διαφορά στην ανταπόκριση μεταξύ γονέα και παιδιού, εξαιτίας της αδυναμίας συγχρονισμού του ενηλίκου, μπορεί να έχει δραστικές συνέπειες αν το παιδί τη βιώνει συνεχώς στη καθημερινή του ζωή. (Herbert, 1997)

6.6.3 Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΓΟΝΙΩΝ ΣΤΟ

ΑΣΥΝΕΙΔΗΤΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Συνήθως αναγνωρίζεται η σωματική και οικονομική εξάρτηση του παιδιού από τον πατέρα και τη μητέρα. Δεν δίνεται όμως αρκετή σημασία στον ψυχικό δεσμό, που στα πρώτα χρόνια, συχνά ισοδυναμεί με μια κατάσταση ταυτότητας του ασυνείδητου του παιδιού με το ασυνείδητο του γονιού. Χάρη σ' αυτή την ταύτιση οι πρωτόγονες δυνάμεις που κρύβονται κάτω από την επιφάνεια της συνειδητής ενήλικης ζωής, φτάνουν ως το ασυνείδητο του παιδιού και δημιουργούν, στην ηπιότερη μορφή-τους συγκεχυμένους φόβους, ανησυχαστικές φαντασιώσεις και απειλητικά όνειρα. Στις πιο τραγικές περιπτώσεις μπορεί να προκαλέσουν αποκοπή από την πραγματικότητα ή αντικοινωνικές πράξεις.

Εκτός από τις περιπτώσεις της υπερβολικής προσκόλλησης του παιδιού στους γονείς δεν είναι φυσικό να νιώθει τέτοιους φόβους όταν φεύγουν οι γονείς του από το σπίτι ή όταν φεύγει για το σχολείο ή για παιχνίδι. Η δραστηριότητα που το περιμένει είναι πολύ ελκυστική και η αίσθηση της μονιμότητας του σπιτικού, του προσφέρει αρκετή ασφάλεια ώστε να μη δικαιολογούνται τέτοιες ανήσυχες σκέψεις.

Η έλλειψη αγάπης και κατανόησης ανάμεσα στους γονείς είναι καταστροφική για το παιδί, είτε όταν εκφράζεται μ' αυτή τη σπασμωδική εκδήλωση, είτε με τις απόπειρες του ενός γονιού ή του άλλου ν' αναπληρώσει στο παιδί την αγάπη που δείχνει σ' αυτόν.

Είναι πολύ συνηθισμένο ανάμεσα στα αταίριαστα ζευγάρια να τα βάζουν με το παιδί, χρησιμοποιώντας το σαν μέσο να διοχετεύσουν το συγκινησιακό τους περίσσειμα που συνήθως είναι ασυνείδητου και πρωτόγονου τύπου. Η

συγκίνηση αυτή μπορεί να είναι συσσωρευμένο μίσος ή αγάπη μα ότι και να ναι δεν ανήκει πραγματικά στο παιδί, είναι απλώς μια προσπάθεια αυτοϊκανοποίησης της ανάγκης των γονιών. Δεδομένου λοιπόν ότι είναι ανειλικρινής από τη ρίζα της, δεν είναι σε θέση να παράγει πραγματικότητα. Κάθε φορά φτιάχνουμε μια σχέση με το παιδί πάνω σ' οποιαδήποτε άλλη βάση από τη δική του ατομικότητα, βιάζουμε κάτι μέσα στην ψυχή του.

Αν ένα παιδί δεν έχει την εμπειρία και την ανάπτυξη, την αίσθηση της ασφάλειας και της εμπιστοσύνης που είναι το φυσικό αποτέλεσμα της σωστής σχέσης παιδιού-γονέων, δε θα μπορέσει να τα βγάλει πέρα με τις μεγαλύτερες απαιτήσεις των ενήλικων σχέσεων. Η σχέση των γονιών με τα παιδιά θα πρέπει συνεχώς να εξελίσσεται. Ο σκοπός της πρέπει να είναι ν' απελευθερώσει το παιδί σαν άτομο, ώστε ν' ακολουθήσει το δικό του δρόμο, ανεξάρτητα από το αν ο δρόμος αυτός είναι ή όχι εκείνος που θα διαλέξουν οι γονείς. (Γουίκς, 1982)

6.7 ΟΙ «ΠΕΡΙΟΔΟΙ» ΚΡΙΣΗΣ

Τα παιδιά περνούν και αυτά, τέτοιες περιόδους κρίσης, όπως για παράδειγμα, όταν μπαίνουν στο νοσοκομείο ή όταν έχουν να υπομείνουν αρρώστιες των γονέων τους ή όταν περνούν την ταλαιπωρία του χωρισμού των γονέων τους ή όταν βρίσκονται μπροστά στο θάνατο των γονέων τους ή όταν αντιμετωπίζουν τη γέννηση του μικρότερου αδερφού ή όταν θα πρέπει να μάθουν να ζουν με έναν ανάπηρο αδερφό κ.ο.κ. (Herbert, 1995)

6.7.1 ΨΥΧΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

Αναμένεται ότι κάθε γυναίκα θα μάθει να είναι «καλή», αποτελεσματική ακόμη και στοργική μητέρα. Κάτι παρόμοιο αναμένεται και από τον κάθε πατέρα. Αυτό όμως δεν συμβαίνει σε όλες τις περιπτώσεις. Οι τόσες περιπτώσεις κακοποιημένων ή και παραμελημένων παιδιών, τις οποίες βρίσκουμε σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, δεν είναι παρά μόνο δύο παραδείγματα που επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι δεν υπάρχει πάντοτε κάποιο ισχυρό γονικό ένστικτο, το οποίο να εγγυάται, για κάθε περίπτωση, την απαιτούμενη για την ομαλή ανάπτυξη του παιδιού μητρική και πατρική στοργή και φροντίδα.

Οι γονείς είναι ο κρίσιμος κρίκος στην όλη αλυσίδα της κοινωνικοποίησης του παιδιού. Καθώς τα ψυχολογικά προβλήματα επηρεάζουν δυσμενώς πολλές πλευρές της ζωής του ατόμου, είναι δυνατό να διαταράσσουν και το ρόλο του γονέα.

Υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στη συχνότητα των σωματικών και ψυχικών παθήσεων στους γονείς και στην εμφάνιση ψυχολογικών προβλημάτων στα παιδιά.

Με κανέναν τρόπο δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι όλα τα παιδιά με ψυχικά ασθενείς γονείς παρουσιάζουν ψυχολογικά προβλήματα. Πολλά μεγαλώνουν και γίνονται υγιείς ενήλικοι. Παρ' όλα αυτά, τα παιδιά που ζουν κάτω από μια τέτοια κατάσταση διατρέχουν σοβαρό κίνδυνο. Τα παιδιά με ψυχωσικούς γονείς (βαριές μορφές) είναι περισσότερο ευάλωτα από τα παιδιά με νευρωσικούς γονείς (ελαφριές μορφές).

Τα προβλήματα, που παρουσιάζει το άτομο στην παιδική του ηλικία, είναι πιο πιθανό να συνδέονται με ψυχική ασθένεια της μητέρας, παρά του

πατέρα, όταν και οι δύο γονείς είναι ψυχικά διαταραγμένοι, το παιδί γίνεται ιδιαίτερα ευάλωτο, καθώς δεν υπάρχει κανείς – εκτός ίσως από τα αδέρφια – για να ενεργήσει ως προστατευτικό τείχος, ανάμεσα στο παιδί και στην αρρώστια των γονέων. (Herbert, 1995)

ΕΝΟΤΗΤΑ ΙΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII : Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

7.1 ΤΙ ΕΝΝΟΟΥΜΕ ΜΕ ΤΟΝ ΟΡΟ «ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ»

Η συμπεριφορά των παιδιών, ιδιαίτερα στα πρώτα χρόνια της ζωής τους, αλλάζει με γρήγορο και, ορισμένες φορές, δραματικό ρυθμό. Ο σκοπός της εξελικτικής ψυχολογίας είναι να περιγράψει και να ερμηνεύσει τις αλλαγές αυτές.

Οι αλλαγές προκαλούνται από 2 ειδών παράγοντες εσωτερικούς και εξωτερικούς.

α. *οι εσωτερικοί παράγοντες* είναι έμφυτοι στα παιδιά. Προέρχονται από το γενετικά προκαθορισμένο σχέδιο της ανάπτυξης, με το οποίο ο καθένας από εμάς έρχεται στον κόσμο. Οι αλλαγές δεν προκαλούνται από τη μεσολάβηση των άλλων ανθρώπων. Οι γονείς βέβαια ενθαρρύνουν το βρέφος αλλά δεν μπορούν να του διδάξουν τις δεξιότητες. Αλλαγές οι οποίες επισυμβαίνουν με την ίδια χρονική ακολουθία σε όλα τα ανθρώπινα όντα είναι αποτέλεσμα της ωρίμανσης. Ο «όρος» ωρίμανση χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη σταδιακή εκδίπλωση -ξετύλιγμα της συμπεριφοράς, το οποίο προκαλείται από το εσωτερικό πρόγραμμα που είναι μέρος της κληρονομιάς κάθε ατόμου.

β. *οι εξωτερικοί παράγοντες* που διαμορφώνουν την ανάπτυξη έχουν τις ρίζες τους στο περιβάλλον του παιδιού, ιδίως στο τμήμα εκείνο του περιβάλλοντος που αποτελείται από άλλα πρόσωπα, όπως οι γονείς. Η διδασκαλία, η άσκηση, η προβολή προτύπων για μίμηση, ο έπαινος, η τιμωρία, η ενθάρρυνση είναι

ορισμένοι από τους τρόπους με τους οποίους οι ενήλικοι επηρεάζουν τα παιδιά και, συνειδητά ή ασυνείδητα, επιχειρούν να τροποποιήσουν, τα κατευθύνουν, να αναστείλουν, να προωθήσουν και να αλλάξουν την συμπεριφορά των παιδιών σύμφωνα με αυτό που οι ίδιοι θεωρούν επιθυμητό. Αυτό ακριβώς είναι η κοινωνικοποίηση. Η λειτουργία της είναι η μετάδοση στο παιδί των αποδεκτών κοινωνικών κανόνων νορμών, δηλαδή των σταθερών προτύπων της συμπεριφοράς που εγκρίνει η συγκεκριμένη κοινωνία στην οποία το παιδί μεγαλώνει και προορίζεται να ζήσει.

Εάν λοιπόν θέλαμε να δώσουμε έναν επίσημο ορισμό της κοινωνικοποίησης, θα λέγαμε ότι είναι η διαδικασία μέσω της οποίας οι πεποιθήσεις, τα ιδανικά και οι επιθυμητές μορφές συμπεριφοράς μιας κοινωνίας μεταβιβάζονται από το ένα άτομο στο άλλο.

Η διάκριση γίνεται σε 5 διαφορετικά στοιχεία-διαστάσεις της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης:

1. Τι κοινωνικοποιείται. Το στοιχείο αυτό αναφέρεται στο περιεχόμενο της κοινωνικοποίησης. Ποιες είναι οι μορφές της συμπεριφοράς που αλλάζουν ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης με τους άλλους.
2. Ποιοι είναι οι φορείς της κοινωνικοποίησης. Η κοινωνικοποίηση είναι η μετάδοση των κανόνων της κοινωνίας, αλλά η κοινωνία είναι κάτι το αφηρημένο. Συγκεκριμένοι φορείς λοιπόν αναλαμβάνουν αυτό το καθήκον και οι κυριότεροι είναι οι γονείς του παιδιού.

Ωστόσο ο κατάλογος των φορέων της κοινωνικοποίησης δεν περιορίζεται στους γονείς. Ασφαλώς, η επίδραση των γονέων στο παιδί είναι κρίσιμη κατά τα πρώτα έτη της ζωής. Στα επόμενα έτη, όμως τα παιδιά βρίσκονται κάτω από την επίδραση και άλλων ατόμων: των αδερφών, των συγγενών, των δασκάλων, των συνομηλίκων και, πολύ περισσότερο των τελευταίο καιρό, των ΜΜΕ, ιδίως της

τηλεόρασης. Ο καθένας από αυτούς τους φορείς μπορεί να επηρεάσει το παιδί με το δικό του τρόπο και συμβάλει στη διαμόρφωση της αναπτυσσόμενης προσωπικότητας.

3. Πότε λαμβάνει χώρα η κοινωνικοποίηση. Η κοινωνικοποίηση αρχίζει από τη στιγμή το παιδί γεννιέται και συνεχίζεται καθ' όλη τη διάρκεια της παιδικής και της εφηβικής ηλικίας ακόμη και της ενήλικης ζωής. Η κοινωνικοποίηση είναι, με άλλα λόγια, μια δια βίου διαδικασία.

4. Γιατί κοινωνικοποιούμε τα παιδιά. Η κοινωνικοποίηση υπαγορεύεται κυρίως από την ανάγκη να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική λειτουργία της κοινωνίας μέσω της συμμόρφωσης όλων των μελών της προς τους ίδιους τους κοινωνικούς κανόνες.

5. Πως λαμβάνει χώρα η κοινωνικοποίηση. Αφορά τις διαδικασίες μέσω των οποίων η κοινωνικοποίηση παράγει κοινωνικοποιημένα παιδιά. Οι τέσσερις κυριότερες θεωρίες για τον τρόπο με τον οποίο λαμβάνει χώρα η κοινωνικοποίηση για περιγραφή και ερμηνεία των φαινομένων είναι:

α. *Η ψυχαναλυτική θεωρία.* Ο Freud επιχείρησε να εξηγήσει τον τρόπο με τον οποίο τα μικρά παιδιά κοινωνικοποιούνται από τους γονείς τους.

Υποστήριξε ότι τα παιδιά έρχονται στον κόσμο με όλα τα είδη των ανεπιθύμητων, εγωιστικών και αυτοκαταστροφικών ενστίκτων. Αρχικά, οι γονείς είναι αυτοί που βάζουν χαλινό στο ένστικτο του παιδιού, αλλά με την πάροδο του χρόνου αναπτύσσεται ένας εσωτερικός μηχανισμός αυτοελέγχου. Αυτός ο μηχανισμός είναι το υπερεγώ, ο οποίος περιλαμβάνει τις γονεϊκές και κοινωνικές αξίες και στάσεις που ενσωματώνονται στη συμπεριφορά του παιδιού. Τα παιδιά εσωτερικεύουν αυτές τις αξίες μέσω της ταύτισης με το γονέα του ίδιου φίλου, αποσκοπώντας να επιλύσουν βαθιές ασυνείδητες συγκρούσεις. Έτσι, το παιδί αποφεύγει τις «ανεπιθύμητες συμπεριφορές για να αποφύγει την ενοχή που δημιουργεί το Υπερεγώ. (Schaffer, 1996)

β. *Η συμπεριφοριστική θεωρία.* Οι συμπεριφοριστές τονίζουν ότι η ψυχολογία θα πρέπει να βασίζεται στα έκδηλα παρατηρήσιμα γεγονότα και γι' αυτό υποστηρίζουν την άποψη ότι η ανάπτυξη είναι κυρίως θέμα διαμόρφωσης της συμπεριφοράς μέσω της μάθησης. Ο κυριότερος τρόπος με τον οποίο επιτυγχάνεται αυτή η διαμόρφωση είναι η συντελεστική εξάρτηση, δηλαδή η εκδήλωση συγκεκριμένων μορφών συμπεριφοράς μέσω της ενίσχυσης-αμοιβής και απόσβεση άλλων μορφών συμπεριφοράς μέσω της τιμωρίας.

Η κοινωνικοποίηση σύμφωνα με τη συμπεριφοριστική θεωρία, συντελείται λοιπόν από τους γονείς και τα άλλα πρόσωπα που χρησιμοποιούν τις αμοιβές και τις τιμωρίες ανάλογα με ότι θεωρούν επιθυμητό ή όχι. Τα παιδιά μαθαίνουν από νωρίς τις συνδέσεις ανάμεσα στη συμπεριφορά τους και στις συνέπειες και την ακολουθούν, και έτσι μαθαίνουν το «σωστό» είδος της συμπεριφοράς.

γ. *Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης* όπως διατυπώθηκε από τον Albert Bandura, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη διαδικασία της μάθησης μέσω παρατήρησης και μίμησης προτύπων. Τα παιδιά δηλαδή μαθαίνουν τις συνέπειες των συγκεκριμένων ενεργειών τους απλώς παρατηρώντας τους άλλους. Οι γονείς και άλλα πρόσωπα λειτουργούν ως πρότυπα και ανάλογα με τα αποτελέσματα της συμπεριφοράς, τα παιδιά θα αντιγράψουν ή δεν θα αντιγράψουν τη συμπεριφορά των προτύπων.

Βεβαίως δεν συνιστούν πρότυπα όλοι όσοι γίνονται αντικείμενο παρατήρησης. Η συμπεριφορά ορισμένων ατόμων είναι πιο πιθανό να γίνει αντικείμενο μίμησης. Ούτε τα παιδιά αντιγράφουν αυτόματα οτιδήποτε παρατηρούν. Φιλτράρουν τις πράξεις των άλλων ανάλογα με τις δικές τους αξιολογήσεις και με το κατά πόσον αυτές οι πράξεις ταιριάζουν με την αυτοαντίληψη του κάθε παιδιού.

δ. Η γνωστική αναπτυξιακή θεωρία, βασίζεται στη άποψη ότι η κοινωνική ανάπτυξη επιτελείται ως συνέπεια διαδοχικών αλλαγών που συμβαίνουν στη γνωστική (νοητική ανάπτυξη). Ο Piaget εισήγαγε ένα μοντέλο για τις αλλαγές αυτές, σύμφωνα με το οποίο η κατανόηση του κόσμου από το παιδί ποικίλει ανάλογα με το συγκεκριμένο γνωστικό στάδιο στο οποίο βρίσκεται. Τα αποτελέσματα λοιπόν των πράξεων των γονέων εξαρτώνται από τον τρόπο που τις ερμηνεύουν τα παιδιά και ποικίλλουν ανάλογα με το στάδιο της γνωστικής ανάπτυξης του παιδιού.

Η γνωστική-αναπτυξιακή θεωρία, επομένως εστιάζεται κυρίως στην αντίληψη του κοινωνικού κόσμου εκ μέρους του παιδιού και επιχειρεί να εξηγήσει τον τρόπο με τον οποίο το παιδί προσλαμβάνει και ερμηνεύει τις προσπάθειες των γονέων του για την κοινωνικοποίηση του. (Schaffer, 1996)

7.2 Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ

Ο άνθρωπος δεν είναι από την γέννησή του το κοινωνικό των που ξέρουμε. Όταν γεννιέται είναι ένα ενδυνάμει κοινωνικό των. Έχει δηλαδή κάποιες έμφυτες δυνατότητες, που όμως δεν αναπτύσσονται αν το παιδί που γεννιέται δεν μεγαλώνει μέσα σε ένα κοινωνικό περιβάλλον, όπου βιώνει τον εαυτό του μαζί με τους άλλους και από το οποίο αντλεί συνεχώς κοινωνικές εμπειρίες.

Ο άνθρωπος λοιπόν δεν γεννιέται αλλά γίνεται «άνθρωπος». Τη διαδικασία με την οποία «εξανθρωπίζεται» ο άνθρωπος την ονομάζουμε κοινωνικοποίηση. Και είναι μια διαδικασία που κρατάει όλη την ζωή του. Πιο συγκεκριμένα κοινωνικοποίηση μπορεί να οριστεί, ως την διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης του ατόμου σε ένα κοινωνικό σύνολο. Αυτό σημαίνει δύο πράγματα.

Πρώτον, ότι με την κοινωνικοποίησή του το άτομο αποκτά μια θέση μέσα στο σύνολο.

Δεύτερον, ότι με τον τρόπο αυτόν το άτομο γίνεται μέρος του συνόλου και, επομένως, γίνεται και αυτός φορέας της κοινωνικής κληρονομιάς που θεμελιώνει τη συλλογική ταυτότητα.

Αν τη δούμε από τη μεριά του ατόμου, η κοινωνικοποίηση μπορούμε να την ορίσουμε ως την διαδικασία με την οποία το άτομο αφενός αποκτά τη κοινωνική του υπόσταση και ταυτότητα και αφετέρου προσκτάται τη κοινωνική κληρονομιά του συνόλου. Κοιταγμένοι από τη μεριά της κοινωνίας η κοινωνικοποίηση μπορεί να οριστεί ως η διαδικασία της κοινωνικής αναπαραγωγής της κοινωνίας ή ως η διαδικασία της κοινωνικής παραγωγής της νέας γενιάς των μελών της.

Οι κοινωνίες διαθέτουν ιδιαίτερους θεσμούς για τους οποίους η κοινωνικοποίηση είναι κύρια ή δευτερεύουσα λειτουργία.

Η ύπαρξη θεσμών και διαδικασιών μας παρουσιάζει τη μια όψη του προβλήματος: την κοινωνικοποίηση ως σύνολο ενεργειών που εκπορεύονται από το σύνολο και κατευθύνονται προς το άτομο. Το άτομο δεν είναι όμως ένας παθητικός δέκτης. Κοινωνικοποιείται και με την δική του αυτοτελή ενέργεια. Με τους μηχανισμούς ανάδρασης που διαθέτει εντάσσει τον εαυτό του σε σύνολα και κατηγορίες και κάνει δική του την κοινωνική κληρονομιά του συνόλου στο οποίο θέλει να ανήκει.

Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης συνεχίζεται σε ολόκληρη τη διάρκεια της ζωής του. Μόνο που όσο μεγαλώνει ο άνθρωπος η διαδικασία αυτή παίρνει σαφέστερη και πιο συγκεκριμένη μορφή. Γίνεται με ιδικούς θεσμούς και με ενεργότερη και πιο συνειδητή συμμετοχή του κοινωνικοποιημένου ανθρώπου. Η κυριότερη μορφή της είναι η εκπαίδευση. Η μίμηση όμως και τα διάφορα είδη συνειδητής ανάδρασης με βάση τις καθημερινές κοινωνικές εμπειρίες είναι άλλες χαρακτηριστικές μορφές. (Τσαούση, 1987)

7.3 ΠΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

α. *Συναισθήματα και γνώση.* Τα πρώτα χρόνια της ζωής αποτυπώνονται πάνω στη δομή του χαρακτήρα του παιδιού – στάσεις απέναντι στους ανθρώπους και οι τρόποι συναναστροφής στη κοινωνία. Η κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών περιλαμβάνει:

Τη στάση του παιδιού απέναντι στους ανθρώπους (τρυφερότητα, αγάπη, εμπιστοσύνη, μίσος)

Τη δύναμη των συναισθημάτων του παιδιού (βαθιά, αδιάφορα, ανέμελα)

Πόσες και τι είδους γνώσεις έχει το παιδί για την συναναστροφή με τους άλλους (παίρνει ένα αντικείμενο ζητώντας, κλέβοντας, αρπάζοντας)

Τα παιδιά βρίσκονται στη διαδικασία της μάθησης και είναι αρκετά δεκτικά στις προσπάθειές μας να τα βοηθήσουμε να υιοθετήσουν καλές στάσεις και να εφαρμόσουν δημιουργικές τεχνικές στη κοινωνική συναναστροφή τους.

β. *Ένα παιδί αποκτά συναίσθηση του εαυτού του.* Το μικρό παιδί που βρίσκεται στην ανάπτυξη είναι σε μια κατάσταση που πηγαίνει προοδευτικά από τη μη ταύτιση με τους άλλους προς την ολοένα αυξανόμενη δυνατότητα για συμπόνια και κατανόηση. Πριν μπορέσει κανείς να οδηγήσει ένα παιδί σε κοινωνικές σχέσεις, πρέπει να γνωρίζει πόση απόσταση έχει διανύσει το παιδί στο δρόμο της ωριμότητας.

γ. *Πόσο μακριά είναι το μακριά .* Όταν υποδεικνύουμε στα παιδιά καλύτερους τρόπους συναναστροφής, πρέπει να δεχτούμε χωρίς αποδοκιμασία τους

ακατάλληλους τρόπους που ήδη ξέρουμε. Αυτό δεν σημαίνει ότι η οποιαδήποτε συμπεριφορά επιτρέπεται να συνεχιστεί χωρίς την προσπάθεια να κατευθυνθεί.

Αυτό θα ήταν άδικο για τα παιδιά, που εξαρτώνται από εμάς, στο να τους υποδείξουμε τι είναι κοινωνικά αποδεκτό. Σημαίνει όμως ότι δεν πρέπει να περιμένουμε από τα παιδιά συμπεριφορές τις οποίες δεν γνωρίζουν ή για τις οποίες δεν είναι ικανά. Πολύ συχνά, αυτό που κρίνουμε σαν ανάρμοστη συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα άγνοιας.

Δεν μπορούμε να κλείσουμε το χάσμα μεταξύ ενηλικίωσης και παιδικής ηλικίας, προσπαθώντας να φερόμαστε σαν παιδιά εμείς οι ίδιοι. Μπορούμε όμως να χρησιμοποιήσουμε τη φαντασία μας και να αισθανθούμε μαζί με τα παιδιά, έτσι που να δούμε τι είναι σημαντικό για αυτά, μέσα από τα περιορισμένα όρια της εμπειρίας τους, καθώς επίσης και μέσα από το εύρος της δικής μας εμπειρίας.

δ. *Βλέπουμε πράγματι τι συμβαίνει.* Οι μεροληψίες και οι προκαταλήψεις επηρεάζουν την ερμηνεία της συμπεριφοράς. Δεν είναι αναγκαστικά αρνητικές και ανεπιθύμητες. Η παρατήρηση όμως και στη συνέχεια η ερμηνεία της συμπεριφοράς των παιδιών έχουν περισσότερες πιθανότητες να είναι ακριβείς όταν γνωρίζουμε ποιες είναι οι προκαταλήψεις μας.

Για μερικά παιδιά η καλύτερη τακτική από τη μεριά των ενηλίκων είναι η αποχή. Πρέπει να μάθουμε να κοιτάζουμε τα παιδιά χωρίς προκαταλήψεις για το τι πρέπει να κάνουν, εάν θέλουμε να δούμε αυτό που κάνουν.

ε. *Τα παιδιά διαφέρουν μεταξύ τους.* Μερικά παιδιά ακολουθούν ένα σταθερό πρότυπο συμπεριφοράς απέναντι σε όλα τα άλλα παιδιά. Τα πιο πολλά παιδιά, όπως και οι πιο πολλοί ενήλικοι αντιδρούν σε έναν αριθμό πραγμάτων. Με άλλα

λόγια οι αντιδράσεις προς τους ανθρώπους είναι πολύπλευρες, ιδικά όσο τα παιδιά μαθαίνουν ακόμη τις τεχνικές της καλής συναναστροφής όπως γίνεται στα πρώτα χρόνια. (Cohen – Stern, 1991)

7.4 ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

7.4.1 Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Όπως παλαιότερα έτσι και σήμερα η οικογένεια αναγνωρίζεται ως ο θεσμός, στα πλαίσια του οποίου εκτυλίσσονται τα αρχικά και σημαντικότερα συμβάντα της κοινωνικοποίησης.

Στα πλαίσια της οικογένειας και σε μία διαρκή σχέση αλληλεπίδρασης με τα άτομα που συγκροτούν το οικογενειακό περιβάλλον, το παιδί θα διαμορφώσει μια αντίληψη του κοινωνικά αποδεκτού ή μη αποδεκτού, θα αφομοιώσει δηλαδή τις πρώτες αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς, θα ταυτιστεί με πρόσωπα αυτού του περιβάλλοντος, θα αποκτήσει την ικανότητα για σύναψη διαπροσωπικών σχέσεων και θα συγκροτήσει τελικά την προσωπικότητά του.

Ένα τμήμα της «γνώσης» που το παιδί αποκτά στα πλαίσια της οικογένειας αποτελεί προϊόν μεθοδευμένης και συνειδητής προσπάθειας των γονέων, ενώ ένα άλλο – ίσως το μεγαλύτερο – το αποκτά «μόνο» του και περισσότερο αθόρυβα. Το είδος, η ποιότητα αυτής της «γνώσης» προσδιορίζεται από μια σειρά παραγόντων, που επηρεάζουν αποφασιστικά την πορεία της κοινωνικοποίησης. Τέτοιοι παράγοντες είναι το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, το είδος της απασχόλησης τους, το εισόδημα της οικογένειας κ.τ.λ.

Πρόκειται στην προκειμένη περίπτωση για παράγοντες που συνδέονται άμεσα με τις κοινωνικές θέσεις των γονιών και το κοινωνικό στρώμα, στο οποίο η οικογένεια ανήκει.

Δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στα συμβάντα της καθημερινής ζωής της οικογένειας και ειδικότερα στον τρόπο που τα άτομα αντιλαμβάνονται και χειρίζονται την πραγματικότητα με την οποία έρχονται καθημερινά σε επαφή.

Θεωρήθηκε δε, πως ολόκληρο το σύστημα των σχέσεων αλληλεπίδρασης που αναπτύσσονται στα πλαίσια της οικογένειας, επηρεάζεται από παράγοντες όπως είναι το επάγγελμα του πατέρα, - όχι όμως από την άποψη του εισοδήματος, αλλά από την άποψη των εμπειριών στο χώρο της εργασίας, καθώς του stress που του προκαλεί - , ο αριθμός των μελών της οικογένειας, οι εμπειρίες των συζύγων κ.τ.λ.

Μια προσπάθεια να αποφευχθεί οποιαδήποτε αναφορά στα κοινωνικά στρώματα και τις κοινωνικές ανισότητες ή όπου υπάρχουν αναφορές στα θέματα της κοινωνικής στρωμάτωσης, να αποσυνδέονται αυτές από στοιχεία καθαρά οικονομικά, όπως είναι το εισόδημα.

Ένας άλλος παράγοντας, ήταν οι σχέσεις του πατέρα με το παιδί και ο ρόλος του στη διαδικασία κοινωνικοποίησης. Το στοιχείο που τονίστηκε στην προκειμένη περίπτωση ήταν η ποιοτική και όχι χρονικά ποσοτική διάσταση αυτής της σχέσης. Ο γονέας μπορεί να δώσει σε ποιότητα ότι στερεί σε ποσότητα. Ο γονέας είναι εντελώς ακατάλληλος ως αντικείμενο ταύτισης, επειδή με την εξουσία που ασκεί διδάσκει στο παιδί πώς να υποτάσσεται στην κοινωνία.

Ένας άλλος παράγοντας, είναι ο βαθμός, στον οποίον ο πατέρας επηρεάζει την μητέρα και κατά συνέπεια τη διαδικασία κοινωνικοποίησης. Έμμεσο επηρεασμό των στάσεων και αντιλήψεων της μητέρας ανάλογα με την επαγγελματική θέση του πατέρα. Ο επηρεασμός αυτός, συντελείται με την προβολή του συζύγου στη σύζυγο στοιχείων όπως ο προσανατολισμός αξιών αντιλήψεις, στάσεις και στρατηγικές δράσεις, τα οποία ο άντρας αποκτά κατά την άσκηση του επαγγέλματος. Λόγο δε της υπεροχής του στην οικογένεια τα επιβάλλει στη γυναίκα. Ο επηρεασμός αυτός της γυναίκας γίνεται εμφανής όχι μόνο στο πεδίο λήψης αποφάσεων που αφορούν την οικογένεια, αλλά σε ολόκληρο το πλέγμα των συζυγικών σχέσεων.

Επίσης ο παράγοντας χρόνος επηρεάζει τις συζυγικές και οικογενειακές σχέσεις και κατά συνέπεια την κοινωνικοποίηση. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι οι «βάρδιες» και η υπερωριακή απασχόληση έχουν άμεση επίπτωση στην κοινωνικοποίηση του παιδιού, αφού εκτός των άλλων συντελούν στη μείωση του χρόνου που διατίθεται για να ασχοληθεί κανείς μαζί του. (Νόβα-Καλτσούνη, 1995)

7.4.2. ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Το σχολείο θεωρείται ο σημαντικότερος μετά την οικογένεια θεσμός κοινωνικοποίησης. Η είσοδος του παιδιού στο σχολείο αποτελεί ουσιαστικά το πρώτο βήμα του έξω από την οικογένεια και την πρώτη του προσπάθεια να αναλάβει ευθύνες και να αποφασίζει για πράγματα που το αφορούν.

Παράλληλα, αποκτά ένα βαθμό ανεξαρτησίας από το οικογενειακό περιβάλλον.

Σύμφωνα με τον Parsons το σχολείο δεν επιτελεί μόνο κοινωνικοποιητικό έργο ενσταλάζοντας στους μαθητές την ικανότητα και ετοιμότητα για επιτύχει ανάληψη μελλοντικά ρόλων ενηλίκων, αλλά με τον τρόπο που αυτό λειτουργεί, κατανέμει και το εργατικό δυναμικό. Το σχολείο είναι ο διαμεσολαβητής για την:

- α) επίτευξη συναίνεσης μεταξύ ατόμου και κοινωνίας, μέσω της αφομοίωσης κοινωνικών αξιών και προτύπων συμπεριφοράς, και
- β) κατανομή των επαγγελματικών θέσεων.

Η λειτουργία και το έργο του σχολείου είναι διττού χαρακτήρα: τροφοδοτεί την οικονομία με ειδικευμένο εργατικό δυναμικό, που ανταποκρίνεται στις ποσοτικές ανάγκες της και στις απαιτήσεις της τεχνολογίας, ενώ παράλληλα μεταβιβάζει «κοινές» αξίες, κανόνες και πρότυπα συμπεριφοράς, δηλαδή την «κοινή» πολιτισμική κληρονομιά, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και στην αναπαραγωγή του κοινωνικού συστήματος.

Η δεύτερη λειτουργία και αποστολή του σχολείου, η ιδεολογική, θεωρείται πως ο αποφασιστικής σημασίας παράγοντας σταθεροποίησης του συστήματος, ως ο σημαντικότερος μηχανισμός για την πειθάρχηση του υποκειμένου και την αυτονόητη αποδοχή μιας συγκεκριμένης κοινωνικής

πραγματικότητας την ένταξή του στις ισχύουσες κοινωνικές συνθήκες, τη διαμόρφωση ενός προπλάσματος ιδεολογίας.

Έχοντας υπόψη τη σημασία που έχουν τα πρώτα στάδια κοινωνικοποίησης στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, γίνεται φανερό πως οι αντιλήψεις, οι στάσεις και οι δεξιότητες, που αποκτώνται στα πλαίσια της πρώιμης κοινωνικοποίησης στην οικογένεια και που είναι καθοριστικές για τη συγκρότηση της προσωπικότητας του παιδιού, τη μετέπειτα πορεία του και ιδιαίτερα για τη σχολική του επίδοση και τις επαγγελματικές του ή άλλες επιλογές που αργότερα θα κάνει, διαφέρουν αισθητά από κοινωνικό στρώμα σε κοινωνικό στρώμα.

Όταν υπάρχουν κενά στο κοινωνικοποιητικό έργο της οικογένειας καλείται να τα καλύψει το σχολείο στα πλαίσια ενός συμπληρωματικού ή «επανακοινωνικοποιητικού» ρόλου που του έχει ανατεθεί. Πρέπει να ετοιμάσει το παιδί, ανεξάρτητα από καταγωγή, για την ανάληψη κοινωνικών, αλλά προπάντων επαγγελματικών δραστηριοτήτων, κάνοντας πράξη αυτό που μας είναι γνωστό ως «ίσες ευκαιρίες για όλους».

Η σχολική κοινωνικοποίηση γίνεται αντιληπτή ως παιδαγωγική αλληλεπίδραση, βασικός άξονας της οποίας είναι οι σχέσεις δασκάλου-μαθητή. Πρόκειται ωστόσο για σχέσεις που χαρακτηρίζονται από αντιφάσεις και άνιση κατανομή εξουσίας, είναι δηλαδή σχέσεις ασύμμετρες. Αυτή η ασύμμετρη αλληλεπίδραση προκύπτει από τον ίδιο τον κοινωνικό ρόλο του σχολείου.

Η εικόνα που ο μαθητής σχηματίζει για το δάσκαλο επηρεάζει όχι μόνο τις σχέσεις μαζί του, αλλά και την ίδια την αυτοαντίληψή του.

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας σχολικής κοινωνικοποίησης, είναι οι σχέσεις των μαθητών μεταξύ τους. Πρόκειται για σχέσεις οι οποίες επηρεάζουν άμεσα τόσο από τη σχολική ζωή όσο και από τις εμπειρίες του παιδιού εκτός

σχολείου. Ο παράγοντας που επηρεάζει αποφασιστικά τις σχέσεις των μαθητών είναι ο συναγωνισμός που επικρατεί μεταξύ τους και έχει ως σημείο αναφοράς την επίδοση.

Από την άλλη πλευρά, ο ίδιος ο θεσμός της αξιολόγησης αναφορικά με την επίδοση και τη συμπεριφορά του μαθητή τροφοδοτεί το συναγωνισμό και επηρεάζει αποφασιστικά τις σχέσεις των μαθητών.

Η κοινωνικοποίηση κατά φύλο είναι ένας άλλος τομέας της σχολικής ζωής. Μια βασική αποστολή του σχολείου είναι και η σφυρηλάτηση ταυτότητας φύλου, που είχε ξεκινήσει στα πλαίσια της οικογενειακής κοινωνικοποίησης. Αυτό συντελείται μέσα από την προώθηση υποδειγμάτων ρόλων, τα οποία βοηθούν το παιδί να ταυτιστεί με το φύλο του, σύμφωνα με τα πρότυπα που ισχύουν στην ευρύτερη κοινωνία. (Νόβα-Καλτσούνη, 1995)

7.4.3 ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Το παιδικό παιχνίδι, όπως και οι ομάδες των ομηλίκων, ως μέσα κοινωνικοποίησης αποτελούν τους βασικούς άξονες γύρω από τους οποίους οργανώνεται η «κοινωνία των παιδιών». Τόσο στο παιχνίδι, όσο και στις ομάδες ομηλίκων το παιδί αναπαράγει πλευρές του πραγματικού κόσμου τον οποίο αποσαφηνίζει, ενώ πολλές φορές αναπλάθει ή μεταβάλλει σε πραγματικό έναν κόσμο της φαντασίας. Πρόκειται για χώρους όπου το παιδί ενεργεί μακριά από τα βλέμματα των μεγάλων και γι' αυτό έχει την ευχέρεια να επεξεργαστεί και να ταξινομήσει εμπειρίες και συναισθήματα, να λύσει δικά του προβλήματα.

Ο τρόπος που τα παιδιά παίζουν, καθώς και τα παιχνίδια που αυτά επιλέγουν, εξαρτώνται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις αξίες και τα πρότυπα συμπεριφοράς που έχουν αφομοιώσει στα πλαίσια της οικογενειακής κοινωνικοποίησης.

Στα παιχνίδια τους τα παιδιά μαθαίνουν να υποδύονται ρόλους άλλων και να βλέπουν τον εαυτό τους μέσα από τα μάτια των άλλων.

Η ικανότητα του παιδιού να συμμετέχει σε διάφορες μορφές παιχνιδιού αποτελεί δείκτη όχι μόνο για την ανάπτυξη των αντιληπτικών του λειτουργιών, αλλά και για την ποιότητα της κοινωνικής του συμπεριφοράς και γενικά για την πορεία της κοινωνικοποίησης του. Η συμμετοχή των παιδιών στα διάφορα είδη παιχνιδιών εξαρτάται από την ηλικία τους.

Η μετάβαση στο φανταστικό ή συμβολικό παιχνίδι προϋποθέτει τη δυνατότητα διάκρισης ανάμεσα στην πραγματική κατάσταση και το νόημά της, ανάμεσα στην οπτική αντίληψη και το νόημα.

Η δυνατότητα διαμόρφωσης συμβόλων είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για το συμβολικό-φανταστικό παιχνίδι του μικρού παιδιού.

Το παιδί αρχίζει να παίζει με μια φανταστική κατάσταση, που βρίσκεται πολύ κοντά στην πραγματικότητα. Πρόκειται για μια φανταστική κατάσταση, η οποία γίνεται αντιληπτή μόνο σε συσχετισμό με αυτό που έχει συμβεί στην πραγματικότητα. Το παιχνίδι αυτό είναι «μάλλον περισσότερο ανάμνηση από κάτι που έχει συμβεί στην πραγματικότητα, παρά φαντασία. Είναι περισσότερο μνήμη για δράση, παρά μια πρωτότυπη κατάσταση φαντασίας».

Όσο προχωρεί η ανάπτυξη του παιδιού, τα παιχνίδια γίνονται πιο σύνθετα και οργανωμένα και διέπονται από κανόνες.

Το δραματικό ή συμβολικό παιχνίδι είναι τόσο ατομικό όσο και ομαδικό, έχει όμως διαφορετική δομή και σημασία για το παιδί της προσχολικής απ' ότι για το παιδί της σχολικής ηλικίας. Τα μικρά παιδιά παίζουν ατομικό-παράλληλο παιχνίδι, ενώ το οργανωμένο παιχνίδι είναι χαρακτηριστικό των μεγαλύτερων παιδιών.

Το οργανωμένο παιχνίδι, το παιχνίδι με κανόνες, δεν είναι μόνο ένας τρόπος διασκέδασης, αλλά είναι και ένας τρόπος εξερεύνησης, αναπαράστασης και ανάπλασης της πραγματικότητας. Στα παιχνίδια αυτά το παιδί μαθαίνει να συνεργάζεται, να διαπραγματεύεται, να παίρνει υπόψη του τους άλλους, να χάνει και να κερδίζει.

Το βασικό στοιχείο που χαρακτηρίζει τα οργανωμένα παιχνίδια είναι ο κανόνας και ως προς αυτό το σημείο το παιχνίδι αποκτά τη μεγαλύτερη κοινωνιολογική του σημασία. Η σημασία του δηλαδή δεν έγκειται απλά στο γεγονός ότι το παιδί αφομοιώνει ρόλους, δημιουργεί σχέσεις κλπ, αλλά προπάντων στο γεγονός, ότι συνηθίζει να δρα με άξονα τον κανόνα και μάλιστα έναν κανόνα όχι τόσο εξωτερικό όσο εσωτερικό, έναν κανόνα «αυτοπεριορισμού και αυτοδιάθεσης». Μαθαίνει επίσης πώς θεσπίζονται οι κανόνες, καθώς και ότι αυτοί μπορούν να αλλάζουν. (Νόβα-Καλτσούνη, 1995)

7.4.4 ΟΙ ΟΜΑΔΕΣ ΟΜΗΛΙΚΩΝ

Ένας από τους πλέον σημαντικούς, αλλά άτυπους θεσμούς κοινωνικοποίησης είναι οι ομάδες των ομηλικών. Οι ομάδες των ομηλικών ή «ομάδες των ομοίων» αποτελούν για πολλούς μια ιδιαίτερη φάση κοινωνικοποίησης, η οποία αποκαλείται «μέση παιδικότητα»

Οι ομάδες της παιδικής ηλικίας αποκτούν μια ιδιαίτερη σημασία για την κοινωνικοποίηση γιατί συνιστούν τις πρώτες απόπειρες του παιδιού να συγκροτήσει έναν κόσμο χωρίς τον αυστηρό έλεγχο των ενηλίκων. Οι κοινές εμπειρίες και οι αντιλήψεις που διαμορφώνονται στα πλαίσια των ομάδων αυτών, δε βοηθούν το παιδί μόνο να οργανώσει τη συμπεριφορά του και να της προσδώσει έναν περισσότερο κοινωνικό χαρακτήρα, αλλά ακόμη και να αλλάξει ήδη υιοθετημένα πρότυπα συμπεριφοράς ή να δοκιμάσει άλλα. Οι ομάδες συνιστούν επίσης ένα χώρο «άσκησης ανεξαρτησίας απέναντι στους ενήλικες».

Αυτό βέβαια δε σημαίνει πως οι ενήλικες (γονείς ή δάσκαλοι) δεν ασκούν κανέναν έλεγχο και δεν έχουν καμιά επιρροή σ' αυτές τις ομάδες. Αντίθετα μάλιστα, η παρέμβαση τους θεωρείται βέβαιη, όταν η συμπεριφορά των μελών της ομάδας βρίσκεται εκτός ή στις παρυφές των ορίων που οι ίδιοι έχουν θέσει. Εκτός αυτού οι οικογένειες φροντίζουν να ελέγχουν αυτές τις σχέσεις των παιδιών με ομηλικούς μέσα από δραστηριότητες (όπως ο προσκοπισμός, ο αθλητισμός, το μπαλέτο κλπ).

Τα παιδιά κάνουν την επιλογή των προσώπων με τα οποία θέλουν να αναπτύξουν την έννοια του «εμείς», να συγκροτήσουν τη δική τους «κοινωνία», την «κοινωνία των παιδιών». Τα μικρότερα παιδιά μεταφέρουν στις ομάδες αυτές πρότυπα συμπεριφοράς ίδια με εκείνα της οικογένειας.

Αν παρατηρήσει κανείς προσεκτικότερα τις ομάδες των παιδιών, θα διαπιστώσει πως το φύλο δεν είναι το μοναδικό στοιχείο ομοιότητας, αλλά τα όμοια χαρακτηριστικά αναφέρονται και στην ηλικία, το κοινωνικό κύρος της οικογένειας, τη δημοτικότητα, την ευφυΐα, τα ενδιαφέροντα.

Βέβαια η επιλογή του όμοιου προϋποθέτει ένα βαθμό αυτοαντίληψης, σημαίνει δηλαδή ότι το παιδί γνωρίζει λίγο-πολύ ποιος-ποια είναι ή επιδοκιμάζει να δει ποιος-ποια είναι.

Ο φόβος της απόρριψης και η έντονη ανάγκη αποδοχής, οδηγούν πολλά άτομα σε επιλογές όχι του «ιδανικού» τους αλλά του σαφώς κατώτερου τους.

Στις ομάδες των ομηλικών, όπου το παιδί ούτε φοβάται ούτε εξαρτάται από τους ομοίους τους, επικρατεί η αίσθηση της ομοιότητας και της ισότητας, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι αναδεικνύονται «ηγέτες» ή ότι μερικοί είναι περισσότερο επιθυμητοί από τους άλλους.

Η όλη συμπεριφορά και στάση του παιδιού εκπηγάζει σε πολύ μεγάλο βαθμό από αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς που έχει αφομοιώσει στην οικογένεια ή το σχολείο. Υποστηρίζεται όμως, πως τα στοιχεία αυτά δε μεταφέρονται αυτούσια στις σχέσεις της ομάδας.

Στόχος ή κίνητρο συγκρότησης αυτών των ομάδων είναι η χειραφέτηση από σχήματα των ενηλίκων, όπως είναι η οικογένεια και το σχολείο και η οργάνωση δικού τους χώρου και χρόνου μακριά από τα μάτια των μεγάλων. Στην ομάδα των ομηλικών το παιδί δε βρίσκεται κάτω από τον άμεσο έλεγχο των ενηλίκων και αυτό το βοηθάει ή το παρακινεί να δοκιμάσει μορφές συμπεριφοράς που στην οικογένεια αναγκαζόταν να απωθήσει. (Νόβα-Καλτσούνη, 1995)

7.5 ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

7.5.1 ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ-ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

A. Freud

Ο εσωτερικός κόσμος του ανθρώπου κυριαρχούμενος από δύο βασικές αρχές, την αρχή της ηδονής και την αρχή της πραγματικότητας, διαιρείται, σύμφωνα με τον Freud, σε τρία μέρη, «Αυτό», «Εγώ», «Υπέρ – Εγώ», κάθε ένα από τα οποία έχει δική του λειτουργία και εξέλιξη, βρίσκεται όμως σε διαρκή σχέση αλληλεπίδρασης με τα άλλα δύο, προσδιορίζοντας με αυτό τον τρόπο την ανθρώπινη συμπεριφορά και την ψυχοκοινωνική εξέλιξη του υποκειμένου.

Το «Αυτό αποτελεί μια δεξαμενή σεξουαλικών και επιθετικών ορμών, ένα χώρο που απωθούνται και συσσωρεύονται όλα εκείνα τα στοιχεία, που κάποτε υπήρξαν συνειδητά ή προ-συνειδητά.

Αντίθετα το «Εγώ», σφηνωμένο μεταξύ του πραγματικού κόσμου και του κόσμου του συνειδητού, παίζει ένα ρόλο ενωτικό, μεσολαβώντας μεταξύ του κόσμου των ενστίκτων και του εξωτερικού.

Το «Υπέρ – Εγώ», του πλέον συνειδητού και λογικού τμήματος του ανθρώπινου ψυχισμού, εμπεριέχει το σύνολο των κοινωνικών αξιών και κανόνων, των ηθικών επιταγών και απαγορεύσεων.

Η ψυχοσεξουαλική εξέλιξη του παιδιού περνάει, κατά τον Freud από δύο βασικά στάδια: το προγενετήσιο και το γενετήσιο. Μεταξύ αυτών των σταδίων παρεμβάλλεται η λεγόμενη λανθάνουσα φάση, κατά την οποία περιστέλλονται οι σεξουαλικές ορμές και το παιδί αποκτά άλλα ενδιαφέροντα.

Στο προγενετήσιο στάδιο ο Freud διακρίνει τρεις φάσεις ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης, ιδιαίτερα σημαντικές για την κοινωνικοποίηση και τη συγκρότηση της ταυτότητας του παιδιού:

α) Στοματική φάση (0 – 1,5 χρόνο). Στη φάση αυτή το παιδί αναπτύσσει έναν ισχυρό λιμπιντικό δεσμό με την μητέρα. Οι σεξουαλικές του ανάγκες είναι στοματικές.

β) Πρωκτική φάση (μέχρι τον τέταρτο χρόνο). Η ωρίμανση του μυϊκού συστήματος του πρωκτικού δακτυλίου και ο έλεγχος των εκκρίσεων συντελούν στη μετατόπιση της σεξουαλικής ευχαρίστησης από το στόμα στον πρωκτό.

γ) Φαλλική φάση. Η σύλληψη της έννοιας του «Οιδιπόδειου συμπλέγματος», που αποτελεί βάση για την συγκρότηση του «Υπέρ – Εγώ». (Νόβα-Καλτσούνη, 1995)

B. Erikson

Ο Erikson διακρίνει 8 φάσεις της ψυχοκοινωνικής εξέλιξης του ανθρώπου, εκ των οποίων η πέμπτη θεωρείται ως η σπουδαιότερη, αφού σ' αυτή συγκροτείται η «ταυτότητα», δηλαδή το «ιδιαιτέρο στοιχείο της ατομικότητας», που συνιστά το διαβατήριο για την ενήλικη ζωή του ατόμου ή αλλιώς για την κοινωνικοποίηση του ενήλικα, αφού ο Erikson αντιλαμβάνεται την κοινωνικοποίηση ως δια βίου διαδικασία. Η έκβαση αυτών των συγκρούσεων εξαρτάται από τους όρους του κοινωνικού περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο το παιδί μεγαλώνει.

Στο πρώτο στάδιο αναπτύσσεται η «βασική εμπιστοσύνη» ή η «βασική δυσπιστία». Σε μια αμφίδρομη σχέση με την μητέρα, το παιδί αναπτύσσει το αίσθημα της εμπιστοσύνης όχι μόνο λόγω της συνέπειας και της σταθερότητας

των πράξεων της μητέρας ως τροφοδότη, αλλά και της ικανότητάς του να εμπιστεύεται τον εαυτό του και να ελέγχει τις ορμές του.

Στο δεύτερο στάδιο αποφασιστικής σημασίας παράγοντας για την ψυχοκοινωνική ωρίμανση αποτελεί ο εξωτερικός έλεγχος και ειδικότερα εκείνος, που σχετίζεται με τον έλεγχο των απεκκριτικών λειτουργιών του παιδιού.

Στη φάση αυτή το περιβάλλον του παιδιού πρέπει να το ενθαρρύνει να αποκτήσει την εμπειρία της αυτονομίας και της ελεύθερης επιλογής, προστατεύοντας το από τις «χωρίς νόημα και αυθαίρετες εμπειρίες της ντροπής και της πρώιμης αμφιβολίας», συναισθήματα που θα οδηγήσουν το παιδί σε συνεχείς προσπάθειες να ξεφύγει, να κάνει πράγματα μακριά από τα μάτια των άλλων, αν δεν καταλήξει στο εντελώς αντίθετο, την «προκλητική αδιαντροπιά».

Στο τρίτο στάδιο το παιδί ψάχνει να διοχετεύσει την ενέργειά του και αναπτύσσει πρωτοβουλίες για κατάκτηση.

Στο τέταρτο στάδιο, το παιδί φαίνεται πως «είναι έτοιμο για τη ζωή». Που είναι η σχολική ζωή με την ευρύτερη έννοια του όρου, δηλαδή η συστηματική διδασκαλία, που τα παιδιά όλων των πολιτισμών δέχονται, προκειμένου να οικειοποιηθούν τον πολιτισμό της κοινωνίας τους και να αποκτήσουν εκείνες τις γνώσεις και τις δεξιότητες, που είναι απαραίτητες για να ενταχθούν σε μεγαλύτερες κοινωνικές ομάδες.

Το πέμπτο στάδιο αποτελεί το αποφασιστικότερο στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του ατόμου. Το στάδιο αυτό σημαίνει το τέλος της παιδικής ηλικίας και την έλευση της εφηβείας.

Με τη συγκρότηση της ταυτότητας του «Εγώ» ολοκληρώνεται η πρώτη και βασική φάση της κοινωνικοποίησης και αρχίζει η ζωή του ενήλικα, που για

τον Erikson χαρακτηρίζεται από τα υπόλοιπα 3 στάδια ψυχοκοινωνικής εξέλιξης, και συγκεκριμένα:

α. Οικειότητα-απόσταση και απομόνωση

Αν το άτομο έχει συγκροτήσει μια στέρεη ταυτότητα, τότε θα είναι σε θέση να αναπτύξει και σχέσεις οικειότητας με το άλλο φύλο. Σε διαφορετική περίπτωση θα οδηγηθεί στην απομόνωση, επειδή από δειλία και ανασφάλεια θα κρατά τους άλλους σε απόσταση.

β. Γενεσιουργικότητα-στασιμότητα

Αποστολή και επιθυμία του ανθρώπου είναι η απόκτηση δικών του παιδιών. Όταν αυτό δεν επιτυγχάνεται, το άτομο δείχνει στοιχεία παλινδρόμησης σε προηγούμενα στάδια εξέλιξης, διαποτισμένο από μια αίσθηση στασιμότητας και προσωπικής πτώχευσης.

γ. Ακεραιότητα του «Εγώ»-απόγνωση

Η ομαλή μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο οδηγεί σε ένα βαθμό ωρίμανσης του «Εγώ», που ο Erikson αποκαλεί «ακεραιότητα» και συνιστάται στην αποδοχή της πραγματικότητας, πως ο κύκλος της ανθρώπινης ζωής είναι ένας και μοναδικός. Ακέραιος, παρατηρεί ο Erikson, είναι αυτός, που «με κάποιο τρόπο έχει φροντίσει για πράγματα και ανθρώπους και έχει προσαρμοστεί στους θριάμβους και τις απογοητεύσεις, που είναι συναφείς με την ύπαρξη». Η έλλειψη αυτής της ακεραιότητας του «Εγώ» χαρακτηρίζεται από το φόβο του θανάτου. Το άτομο αντιλαμβάνεται, πως ο χρόνος δεν επαρκεί για το ξεκίνημα μιας άλλης ζωής και την προσπάθεια για την κατάκτηση της ακεραιότητας, πράγμα που το οδηγεί σε απόγνωση και αποστροφή. (Νόβα-Καλτσούνη, 1995)

Γ. Θεωρία της γνωστικής ανάπτυξης

Στην Πιαζετική θεωρία η εξέλιξη της προσωπικότητας γίνεται αντιληπτή ως μια συστηματική διαδικασία ανάπτυξης ικανότητας για τη σταδιακή προσαρμογή στο περιβάλλον. Η ανάπτυξη της νοημοσύνης και η γνωστική ανάπτυξη παρουσιάζονται κάτω από αυτή την οπτική ως μια «κατάσταση ισορροπίας, προς την οποία τείνουν οι αφομοιωτικές και συμμορφωτικές ανταλλαγές ανάμεσα στον οργανισμό και το περιβάλλον». Η διαδικασία αυτή εκτυλίσσεται μέσω ποιοτικά αλληλοσυμπληρούμενων σταδίων. Τα στάδια αυτά δεν είναι παρά αφομοιωτικά σχήματα του παιδιού σε μια δεδομένη φάση της εξέλιξής του. Η μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο προϋποθέτει μια ποιοτική διαφοροποίηση των σχημάτων, που έχουν αποκτηθεί, καθώς και νέα οργάνωση. Σε κάθε μία από τις περιόδους χειρισμών συντελείται ένα είδος «δόμησης» της σκέψης. Κάθε στάδιο αποτελεί ένα επίπεδο εξισορρόπησης με το περιβάλλον. Η εξισορρόπηση αυτή είναι μια συνεχής διαδικασία, ένας «διάλογος» του ατόμου με τον κόσμο του, μια απάντηση στα ερεθίσματα του περιβάλλοντος, το οποίο μεταβάλλεται διαρκώς από τη δράση του υποκειμένου.

Τα στάδια ανάπτυξης της νοημοσύνης είναι στην Πιαζετική θεωρία 4, με επιμέρους φάσεις το κάθε ένα:

- α. στάδιο αισθησιοκινητικής νοημοσύνης (0-2 χρόνων)
- β. στάδιο συμβολικής, προλογικής σκέψης (2-5 χρόνων)
- γ. στάδιο χειρισμών μέσω συγκεκριμένων λογικών πράξεων (6-10 χρόνων)
- δ. στάδιο χειρισμών αφαιρετικής σκέψης (11-την ενηλικίωση).

Σύμφωνα με τον Piaget η ανάπτυξη της ηθικής κρίσης στο παιδί είναι συνδεδεμένη με άλλες περισσότερο γενικές γνωστικές ικανότητες. Πριν η γνωστική ευελιξία αναπτυχθεί σε ικανοποιητικό βαθμό, η ηθική κρίση του παιδιού είναι ταυτόσημη με την αυστηρή προσαρμογή σε κανόνες, μια

συμπεριφορά εκλαμβάνεται είτε ως εντελώς σωστή είτε ως εντελώς λαθεμένη. Βασίζεται αυτή η κρίση στα εξωτερικά στοιχεία μιας ενέργειας, ανεξάρτητα από τις προθέσεις του δράντος υποκειμένου.

Σ' αυτή την περίπτωση το παιδί πιστεύει στην έννοια της «εγγενούς δικαιοσύνης», δηλαδή ότι η παρέκκλιση συνεπάγεται αυτόματα τιμωρία.

Η ηθική ωρίμανση του ατόμου ολοκληρώνεται, στη θεωρία του Kohlberg, σε μια διαδικασία 6 σταδίων. Κάθε στάδιο χαρακτηρίζεται από μια διαφορετική διάσταση ηθικής κρίσης.

Στάδιο 1: Προσανατολισμός ηθικής κρίσης σε υπακοή-επιβράβευση ή
ανυπακοή-τιμωρία

Στάδιο 2: Προσανατολισμός προς το σκοπό

Στάδιο 3: Προσανατολισμός σε διαπροσωπικές σχέσεις

Στάδιο 4: Προσανατολισμός προς την κοινωνία

Στάδιο 5: Κοινωνικό συμβόλαιο ή κοινωνικό όφελος και ατομικά δικαιώματα

Στάδιο 6: Προσανατολισμός σε πανανθρώπινες ηθικές αξίες και αρχές. (Νόβα-Καλτσούνη, 1995)

7.5.2 ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

A. Κανονιστική προσέγγιση

Η κανονιστική προσέγγιση της έννοιας του ρόλου και γενικά του φαινομένου της κοινωνικοποίησης αποτελεί προσπάθεια του Parsons να συνδέσει τη μικροσκοπική της ατομικής-ψυχικής δυναμικής με τη μακροπροοπτική των κοινωνικών δομών.

Δύο είναι οι βασικότερες έννοιες που θα αποτελέσουν τα θεμέλια του θεωρητικού του οικοδομήματος: η έννοια της δράσης και η έννοια του συστήματος:

1. Η δράση παρουσιάζεται ως μια εκούσια συμπεριφορά, που αποτελείται από διάφορες μονάδες δράσης, ενσωματωμένες σε συστήματα. Η στοιχειωδέστερη μονάδα του συστήματος αναφοράς «κοινωνική δράση» είναι η μονάδα «πράξη». Η «πράξη» αποτελείται από 3 στοιχεία: το δρών υποκείμενο, την περίσταση της πράξης και τον προσανατολισμό του δρώντος σε σχέση με την περίσταση. Οι «δρώντες» μπορεί να είναι άτομα ή ομάδες, η δε «περίπτωση της πράξης» να ορίζεται από φυσικά, πολιτισμικά και κοινωνικά δεδομένα, που σχετίζονται με τη συγκεκριμένη πράξη. Αυτά δε τα δεδομένα μπορεί να είναι πράγματα ή πρόσωπα.

2. Ο Parsons αρχικά διακρίνει σε μια σύνθετη κοινωνία, όπως οι σημερινές βιομηχανικές, 3 υποσυστήματα δράσης, είναι: το κοινωνικό, το υποσύστημα προσωπικότητας και το πολιτισμικό. Αργότερα διαχωρίζει το υποσύστημα προσωπικότητας από το οργανικό της μέρος και αντιλαμβάνεται τον οργανισμό

ως ιδιαίτερο υποσύστημα. Τα υποσυστήματα αυτά αποτελούν το αντικείμενο της θεωρίας της κοινωνικής δράσης.

Τα κοινωνικά συστήματα αποτελούνται από ένα μεγάλο αριθμό αλληλοενεργούντων προσώπων, των οποίων η δράση χαρακτηρίζεται από την επίτευξη στόχων. Τα δρώντα αυτά υποκείμενα Δε μετέχουν στις σχέσεις τους με ολόκληρη την ατομική τους ταυτότητα, αλλά με ένα μέρος μόνο του εαυτού τους, με ένα «απόσπασμα» της συνολικής τους δράσης. Το «απόσπασμα» αυτό ονομάζεται κοινωνικός ρόλος.

Η κοινωνική δομή, υποστηρίζει ο Parsons, είναι ένα σύστημα από πρότυπα σχέσεων ανάμεσα στα πρόσωπα που δρουν και στην ιδιότητά τους ως φορείς ρόλων.

Πρωταρχικός στόχος ενός συστήματος είναι, κατά τον Parsons, να επιβιώσει. Αυτό σημαίνει ότι το σύστημα θα αναπτύξει λειτουργίες, που θα του εξασφαλίσουν ισορροπία απέναντι στις αλλαγές του περιβάλλοντος ή θα το βοηθήσουν να επανακτήσει τη διαταραχθείσα ισορροπία του.

Ο Parsons αναφέρεται σε 4 κατηγορίες λειτουργικών προαπαιτούμενων ή προβλημάτων, που κάθε σύστημα ή υποσύστημα έχει να επιλύσει. Πρόκειται για τα λειτουργικά προαπαιτούμενα των υποσυστημάτων δράσης.

Η κοινωνικοποίηση είναι, σύμφωνα με τον Parsons, μια διαδικασία ένταξης του ατόμου σε όλο και περισσότερο πολύπλοκα συστήματα. Το πρώτο πλέον απλό σύστημα, στο οποίο εντάσσεται το παιδί, είναι το σύστημα της οικογένειας, ενώ το τελικό στάδιο αυτής της διαδικασίας ένταξης είναι η εσωτερίκευση ολόκληρου του κοινωνικού συστήματος.

Παράλληλα με αυτήν την ένταξη αφομοιώνεται σταδιακά το σύστημα κανόνων και αξιών σε μια διαδικασία 5 φάσεων, η κάθε μία από τις οποίες είναι

υψηλότερης τάξης από την προηγούμενη. Πρόκειται στην ουσία για μια πορεία μέσω όλο και περισσότερο διαφοροποιημένων και ιεραρχημένων σχέσεων ρόλων, σχέσεων αλληλεπίδρασης, όπου το άτομο δεν παίζει απλά το ρόλο του, αλλά «είναι το ίδιο ο ρόλος». Η θέση αυτή του Parsons υποδηλώνει μια πλήρη σύμπτωση μεταξύ κοινωνικών προσδοκιών, που απορρέουν από το ρόλο και ερμηνείας του ρόλου κάτι που, σε τελευταία ανάλυση, μπορεί να μεταφραστεί ως ταύτιση ατόμου και κοινωνίας.

Τα 5 ζεύγη εναλλακτικού προσανατολισμού στη θεωρία του Parsons αντιστοιχούν στις 5 φάσεις της κοινωνικοποιητικής διαδικασίας και είναι τα ακόλουθα:

1. ατομικό συμφέρον έναντι συλλογικού συμφέροντος. Το άτομο που δρα επιδιώκει την ικανοποίηση ατομικών του συμφερόντων. Αντίθετα, στο συλλογικό προσανατολισμό προέχει το συμφέρον της ομάδας και όχι το ατομικό.
2. Οριοθέτηση έναντι ασάφειας. Η δράση του κοινωνικού υποκειμένου και ειδικότερα η σχέση του με τους άλλους ορίζεται, είτε με βάση επακριβώς προσδιορισμένες υποχρεώσεις, είτε οι υποχρεώσεις του δεν είναι επακριβώς καθορισμένες, αλλά διαχέονται και πέρα από τα καθορισμένα όρια.
3. Συναισθηματική σχέση έναντι συναισθηματικής ουδετερότητας. Ο προσανατολισμός του ατόμου συναισθηματικής φύσης όταν επιδιώκεται η άμεση ικανοποίηση των εκφρασμένων αναγκών του. Αντίθετα, είναι συναισθηματικά ουδέτερος, όταν η επιθυμία για άμεση ικανοποίηση ατομικών αναγκών υποχωρεί χάρη στην ικανότητα του ατόμου να πειθαρχεί.
4. Οικουμενικότητα έναντι μερικότητας. Στην πρώτη περίπτωση το άτομο έχει γενικούς προσανατολισμούς, η δε δράση του είναι ορθολογική. Στην αντίθετη περίπτωση ο προσδιορισμός του περιορίζεται σε συγκεκριμένες καταστάσεις.

Πρόκειται δηλαδή για προσανατολισμό σε αξίες και κανόνες που έχουν σημασία για το άτομο στα πλαίσια συγκεκριμένων προσωπικών σχέσεων.

5. Επίδοση έναντι ποιότητας. Ο προσανατολισμός μπορεί να είναι η επίδοση στο συγκεκριμένο σύστημα δράσης ή η ποιότητα. Το άτομο στη σχέση του με τους άλλους, είτε δίνει έμφαση σε στοιχεία ποιότητα του άλλου, που είναι ανεξάρτητα από την επίδοση του.

Η διαδικασία αυτή διαφοροποίησης συντελείται στα πλαίσια ένταξης του ατόμου σε όλο και περισσότερο πολύπλοκα κοινωνικά σχήματα. Το πρώτο από αυτά τα σχήματα είναι η οικογένεια, η οποία στον Parsons γίνεται αντιληπτή με τη μορφή της οικογένειας πυρήνα και χαρακτηρίζεται από αυστηρά προκαθορισμένους ρόλους, καθώς και από ιεραρχημένες σχέσεις εξουσίας.

α. Φάση της στοματικής εξάρτησης από τη μητέρα

β. Φάση εξάρτησης από την αγάπη

γ. Οιδιπόδεια φάση

γ. Λανθάνουσα φάση (Νόβα-Καλτσούνη, 1995)

B. Ερμηνευτική προσέγγιση

Σύμφωνα με τη θεωρία της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης, τα άτομα είναι σε θέση να μαθαίνουν και να παίζουν μια σειρά από ρόλους, τους οποίους ερμηνεύουν ανάλογα με το πρόσωπο, με το οποίο βρίσκονται σε σχέση αλληλεπίδρασης. Η ανταπόκριση στις απαιτήσεις ενός ρόλου επιτυγχάνεται, γιατί το άτομο είναι κάθε φορά σε θέση να γνωρίζει τις προσδοκίες του κοινωνικού υποκειμένου, με το οποίο επικοινωνεί. Προσαρμόζει δηλαδή το κοινωνικό υποκείμενο, στην προκειμένη περίπτωση, τη συμπεριφορά του στις

προσδοκίες του άλλου αναλαμβάνοντας το ρόλο του. Αυτό βέβαια προϋποθέτει ότι υπάρχουν και από τα δύο μέρη αμοιβαίες προσδοκίες συμπεριφοράς, ένας κοινός δηλαδή τύπος, που κάνει δυνατή την επικοινωνία, πράγμα που υποδηλώνει, πως τα άτομα έχουν αφομοιώσει τις ίδιες αξίες και το ίδιο σύστημα κανόνων.

Η αλληλεπίδραση των κοινωνικών υποκειμένων είναι συμβολική, με την έννοια ότι το δράων υποκείμενο ερμηνεύει τη δράση άλλου ή άλλων υποκειμένων και ανακαλύπτει το βαθύτερο νόημά της με βάση μηνύματα, σύμβολα που οι άλλοι εκπέμπουν πριν αντι-δράσει. Η δυνατότητα αυτή ενδοσκόπησης και ερμηνείας των σημαινόντων συμβόλων, που ο άνθρωπος χρησιμοποιεί για την επικοινωνία, είναι και το στοιχείο που, σύμφωνα με τον Mead, διαφοροποιεί την ανθρώπινη συμπεριφορά από κείνη των ζώων.

Το άτομο είναι ακόμη σε θέση όχι μόνο να ερμηνεύει τα σημαίνοντα σύμβολα, που εκπέμπει ένα άλλο άτομο, με το οποίο έρχεται σε επικοινωνία, αλλά μπορεί να προβλέπει τις αντιδράσεις που ενδέχεται να προκαλέσει ένα δικό του σύμβολο στο άτομο αυτό. Αυτό σημαίνει, πως τα σύμβολα αυτά, όσο και τις σημασίες τους, μαθαίνει το άτομο στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης.

Αφομοιώνοντας το παιδί στην πορεία της κοινωνικοποίησης όλο και περισσότερους ρόλους, που συναντά κανείς σε μια κοινωνία, καθώς και τις στάσεις, τα πρότυπα συμπεριφοράς και τις προσδοκίες, που αντιστοιχούν σ' αυτούς τους ρόλους, σχηματίζει την εικόνα αυτού που ο Mead ονόμασε «γενικευμένου άλλου» συντελείται με τη μετάβαση από το ατομικό παιχνίδι ρόλων στο ομαδικό. Η έννοια του γενικευμένου άλλου δεν μπορεί να οριστεί ως άθροισμα ρόλων που το παιδί έχει μάθει στη διαδικασία κοινωνικοποίησης του, αλλά αποτελεί ένα σύστημα κανονιστικών προτύπων, που δεν αναφέρονται στα συγκεκριμένα πρόσωπα, των οποίων τους ρόλους έχει αφομοιώσει, αλλά σε στάσεις, αντιλήψεις, πρότυπα συμπεριφοράς που επικρατούν σε μια κοινωνία.

Πριν όμως από τη συγκρότηση αυτής της γενικής πραγματικότητας το παιδί έχει συγκροτήσει την πρώτη ειδική και αποφασιστικής σημασίας πραγματικότητα, η οποία απαρτίζεται από τους «σημαντικούς άλλους», όπως γονείς, αδέρφια και άλλους συγγενείς. Ο βαθμός σημαντικότητας αυτών των προσώπων και των ρόλων τους προσδιορίζεται από τη συχνότητα επικοινωνίας και τη βαρύτητα, που έχει για το παιδί η σχέση που αναπτύσσεται μαζί τους.

Και ενώ η διαδικασία αυτή συγκρότησης του «γενικευμένου άλλου» συνιστά τη μία πτυχή της διαδικασίας κοινωνικοποίησης, η ανάπτυξη του «Εαυτού» αποτελεί την άλλη σημαντική πλευρά της. Προϋπόθεση για την ανάπτυξη του «Εαυτού» αποτελεί, η ικανότητα του παιδιού να κατανοεί τα σύμβολα και να αναλαμβάνει ρόλους άλλων, να μεταφέρεται δηλαδή με τη φαντασία του στη θέση κάποιου άλλου και να ενεργεί σαν να ήταν αυτός ο ίδιος. Η δυνατότητα αυτή «ανάληψης ρόλου άλλων» αποτελεί συγχρόνως και τη δυνατότητα παρατήρησης του «Εαυτού». Ο ίδιος ο «Εαυτός» δεν αποτελεί παρά τον «κατοπτρικό εαυτό», έννοια, που χρησιμοποίησε ο Cooley και επηρέασε τη θεωρητική σύλληψη του Mead για τον «Εαυτό». (Νόβα-Καλτσούνη, 1995)

7.6 Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΩΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΜΑΘΗΣΗΣ

Η κοινωνικοποίηση είναι ένα σύμπλεγμα διαδικασιών μάθησης. Μάθηση είναι η απάντηση του παιδιού σε μεταβληθέντες όρους μια κατάστασης που αντιμετωπίζει. Οι μεταβολές αυτές καθορίζονται τόσο από την βιολογική ωρίμανση, όσο και από άλλους παράγοντες – προπάντων την αντίδραση άλλων προσώπων στην διαδικασία αυτή της ωρίμανσης. Η διαδικασίες αυτές μάθησης έχουν την μορφή μιας «ανέλιξης κύκλων και φάσεων», όπου η διαδικασία μάθησης ακολουθεί σε κάθε επιμέρους φάση σπειροειδώς τις ίδιες αρχές.

Στην αρχή ενός τέτοιου κύκλου βρίσκεται η ισορροπία του συστήματος της προσωπικότητας, που πραγματοποιήθηκε στη βάση των μέχρι τώρα εσωτερικευμένων δομών αλληλεπίδρασης, ενδιάθετων αναγκών και προσανατολισμών ως προς τις αξίες. Η μεταβολή της κατάστασης εξαιτίας των παραγόντων (βιολογική ωρίμανση και αντιδράσεις των άλλων προσώπων στην ωρίμανση αυτή) διαταράσσει την ισορροπία αυτή. Αυτό οδηγεί σε εντάσεις και απογοητεύσεις για το παιδί, μια και ο γνώριμος τρόπος ικανοποίησης των αναγκών έχει πια αποκλειστεί. Πιο συγκεκριμένα, η διαδικασία του σχηματισμού μιας νέας ισορροπίας διατρέχει τις παρακάτω φάσεις:

Ανεκτικότητα. Καταρχήν δίνεται στο παιδί η δυνατότητα να εκφράσει τις απογοητεύσεις του.

Υποστήριξη. Τα μέλη της οικογένειας αρχίζουν να υποβοηθούν το παιδί στην απάρνηση των παλιών του αναγκών ή στην ενσωμάτωση ενός μέρους των αναγκών αυτών στη νέα δομή ισορροπιών που τείνει να σχηματιστεί. Με τον τρόπο, αυτόν μειώνονται και οι απογοητεύσεις που υπάρχουν.

Άρνηση της αμοιβαιότητας. Το να αποδεχτούν τα πρόσωπα αναφοράς του παιδιού, χωρίς όρους δηλαδή με βάση την αμοιβαιότητα, τις προσδοκίες του

παιδιού, που καθορίζονται από τον παιδικό του ρόλο, θα σήμαινε ότι πρέπει να «υποταχθούν» απόλυτα στο σύστημα δράσης του παιδιού. Στην περίπτωση όμως αυτή θα εγκατέλειπαν τις δικές τους απαιτήσεις και υποχρεώσεις, που πηγάζουν από τον ρόλο τους, μια και το πρόσωπο αναφοράς αποτελεί παράλληλα και μέρος άλλων κοινωνικών συστημάτων.

Επιλεκτική επιβράβευση. Τέλος έχουμε μια εκλεκτική «πολιτική» ενισχύσεων για τα διάφορα είδη συμπεριφοράς. Έτσι, το παιδί μαθαίνει να κάνει διάκριση ανάμεσα σε επιθυμητούς και ανεπιθύμητους τρόπους συμπεριφοράς.

Έτσι περιορίζεται ο αριθμός των δυνατοτήτων συμπεριφοράς και μάλιστα έτσι ώστε τα ανεπιθύμητα είδη συμπεριφοράς καταπιέζονται για χάρη των επιθυμητών. Έτσι πραγματοποιείτε ο στόχος των προσώπων αναφοράς, να αποδεικτική δηλαδή το παιδί καινούργιες νόρμες και καινούργιους ρόλους. Έχει επιτευχθεί πλέον μια νέα κατάσταση ισορροπιών με την μορφή της προσαρμογής στην κατάσταση που έχει μεταβληθεί. Η νέα αυτή κατάσταση αποτελεί το σημείο αφετηρίας για την επόμενη φάση κοινωνικοποίησης.

Οι τέσσερις αυτές φάσεις της διαδικασίας μάθησης: ανεκτικότητα, υποστήριξη, άρνηση της αμοιβαιότητας, επιλεκτική επιβράβευση διαγράφουν μια ολόκληρη περιστροφή στη σπειροειδή ακολουθία των κύκλων και φάσεων.

Η διαδικασία κοινωνικοποίησης παίρνει τον χαρακτήρα σπείρας από το γεγονός ότι η νέα κατάσταση ισορροπιών καταλαμβάνει ένα υψηλότερο επίπεδο από την προηγούμενη.

Η διαδικασία κοινωνικοποίησης περιλαμβάνει και μια διαφοροποίηση της δομής των αναγκών και ρόλων, οι οποία σημαίνει για το παιδί μια διεύρυνση του κοινωνικού του πεδίου. Η «εξάρτηση της παιδικής συμπεριφοράς από όρους» μπορεί λοιπόν να πραγματοποιηθεί, αν έχει προηγηθεί μια απλός συγκεχυμένη λιμπιντική σύνδεση με το πρωταρχικό πρόσωπο αναφοράς, έτσι

ώστε να μην υπάρχει κάποια πρόωρη προσήλωση του παιδιού σε ένα πρόσωπο. Μόνο έτσι μπορεί να διευρυνθεί το πεδίο (γενίκευση), να διατηρηθεί η σύνδεση αυτή και να δημιουργηθεί μια νέα σύνδεση. (Muhlbauer, 1990)

7.7 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ & ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ

A. Η ανάπτυξη του κοινωνικού εαυτού

Ο όρος «εαυτός» ή «εγώ» δηλώνει την αντίληψη, που σχηματίζει το άτομο για το δικό του πρόσωπο. Όταν κάποιος χρησιμοποιεί τις λέξεις «εγώ», «εμένα» αναφέρεται στο δικό του πρόσωπο, στο δικό του εαυτό ή στην εικόνα που έχει σχηματίσει για τον εαυτό του.

Το νεογνό του ανθρώπου δεν γεννιέται με «Εγώ». Το «Εγώ του, ο κοινωνικός εαυτός, η ατομική και κοινωνική προσωπικότητα αναπτύσσεται βαθμιαία με τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης.

Το νήπιο αποκτά αντίληψη του εαυτού του, ως ύπαρξης διαφορετικής και ξεχωριστής από τα πρόσωπα και τα πράγματα που το περιβάλλουν, από τη στιγμή που διακρίνει τον εαυτό του στον καθρέπτη και αντιδρά στην εικόνα του.

Το νήπιο, στη διάρκεια του πρώτου έτους της ηλικίας του, διακρίνει το πρόσωπο των γονέων του από το πρόσωπο των ξένων, το πρόσωπο των παιδιών των μεγάλων, προσελκύει την προσοχή της μητέρας με διάφορους ήχους και αποκτά αντίληψη του εαυτού του ως αντικειμένου. Κατόπιν αποκτά αντίληψη του εαυτού του ως υποκειμένου, αναγνωρίζει το φύλο του και στην ηλικία των 20-22 μηνών χρησιμοποιεί την αντωνυμία «εγώ» για να εκφράσει τον εαυτό του.

Η αντίληψη που αποκτά το νήπιο για τον εαυτό του επηρεάζει τις μετέπειτα αντιδράσεις του. Στην ηλικία των 22-24 μηνών τα νήπια πλησιάζουν με ευχαρίστηση τους ομηλικούς τους και με κάποια επιφύλαξη τους μεγάλους. Και αυτό γιατί αντιλαμβάνονται ότι οι συνομήλικοι τους μοιάζουν περισσότερο.

Έχουν τις ίδιες σωματικές διαστάσεις με τον εαυτό τους, ενώ οι μεγάλοι είναι διαφορετικοί και πρέπει να αντιμετωπιστούν με επιφύλαξη.

Στην αρχή η συμπεριφορά των νηπίων είναι εγωκεντρική και εγωιστική. Κατόπιν γίνεται κοινωνική. Και αυτό γιατί, τα νήπια, ζώντας μέσα στην ανθρώπινη συντροφιά μαθαίνουν να κοντρολάρουν τις προσωπικές τους επιθυμίες και να τις εναρμονίζουν με τις επιθυμίες των άλλων, μοιράζονται τα παιχνίδια τους, αποδέχονται τους κανόνες της ομάδας, παίζουν κοινωνικούς ρόλους, ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις των άλλων, κοινωνικοποιούνται.

B. Η διαμόρφωση του κοινωνικού εαυτού

Για το πρόβλημα της ανάπτυξης και διαμόρφωσης του κοινωνικού μας εαυτού έχουν διατυπωθεί αρκετές θεωρίες. Ανάμεσα σε αυτές είναι:

- Η θεωρία του Cooley

Ο Cooley διατύπωσε τη γνωστή ως «Looking glass self» θεωρία προκειμένου να ερμηνεύσει τον τρόπο με τον οποίο το άτομο αποκτά αντίληψη του εαυτού του, των δυνάμεων και αδυναμιών του. Το άτομο αποκτά συνείδηση του εαυτού του «εξ αντανακλάσεως», από τον τρόπο δηλ. που το ίδιο πιστεύει ότι το βλέπουν και το κρίνουν οι άλλοι. Και ο τρόπος αυτός άλλοτε είναι φανταστικός, το άτομο δηλ. φαντάζεται την επιδοκιμασία ή την αποδοκιμασία των άλλων έναντι του προσώπου του και άλλοτε είναι πραγματικός, το άτομο δηλ. αντιλαμβάνεται τις θετικές ή αρνητικές κρίσεις των άλλων και ιδιαίτερα των λεγόμενων «σημαντικών τρίτων» και αποκτά προσωπική αντίληψη και γνώμη για τον εαυτό του, διαμορφώνοντας τη συμπεριφορά του.

Η εικόνα ενός ατόμου για τον εαυτό του, προερχόμενη από τις θετικές ή αρνητικές κρίσεις των άλλων, που εσωτερικεύονται και ενσωματώνονται μέσα

του, δεν έχει και μεγάλη σχέση με τα πραγματικά του προσόντα και γνωρίσματα.

Αν οι προσπάθειες ενός παιδιού κρίνονται από τους γονείς και τους δασκάλους του ως επιτυχείς, τότε το παιδί αυτό, άσχετα από το αν διαθέτει ικανότητες ή όχι, σχηματίζει την αντίληψη ότι πραγματικά αξίζει και διακατέχεται από το συναίσθημα της αυτοπεποίθησης, ενώ αν οι προσπάθειες κρίνονται και αξιολογούνται ως ανεπιτυχείς, τότε το παιδί πιστεύει ότι δεν αξίζει και διακατέχεται από συναισθήματα μειονεξίας.

Ο καθένας μας επομένως αποκτά συνείδηση, από τις αντιδράσεις των άλλων, που ενσωματώνονται μέσα μας και διαμορφώνουν τη γνώμη μας για τον εαυτό μας. (Χαραλαμπίδου, 1987)

7.8 Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΩΣ ΕΚΜΑΘΗΣΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ

Η παρουσίαση του «ερμηνευτικού μοντέλου» έδειξε ότι η κοινωνική συμπεριφορά δεν μπορεί πλέον να ερμηνεύεται ως δράση που εκπηγάει από ρόλους, πράγμα που ρυθμίζεται από νόρμες. Σύμφωνα με την θεώρηση αυτή, πρέπει να απορριφθεί μια άποψη κοινωνικοποίησης, που βασίζεται στην εσωτερίκευση αυτών ακριβώς των κανόνων και των αξιών: «το εννοιολογικό αυτό σχήμα είναι το αναγκαίο συμπλήρωμα μιας αντίληψης περί αντικειμενικότητας των κοινωνικών περιστατικών, σύμφωνα με την οποία πρόσωπο και κοινωνία βρίσκονται σε σχέση οξείας αντίθεσης».

Η καθημερινή εμπειρία είναι αυτή ακριβώς που δείχνει ότι υπάρχουν α) ατομικές διαφορές στη συμπεριφορά μέσα στην ίδια κατάσταση και β) ατομικές ομοιότητες της συμπεριφοράς μέσα σε διαφορετικές καταστάσεις.

Γενικά υπάρχει η τάση να εξηγείτε το γεγονός αυτό με την προσωπικότητα του ατόμου για να είναι κανείς σε θέση να προβλέψει και ενδεχομένως να επηρεάσει τη συμπεριφορά του ατόμου. Ο Steinert ενδιαφέρεται για αυτές τις διαφορές και τις ομοιότητες συμπεριφοράς. Επιχειρεί να διαμορφώσει ένα κοινωνιολογικό διάγραμμα της προσωπικότητας. Η προσωπικότητα δεν αποτελεί για αυτόν ένα, ανάμεσα σε άλλα, αίτια της συμπεριφοράς, αλλά ένα είδος θεωρητικής βοηθητικής κατασκευής οι οποίες στα πλαίσια της διαδικασίας αλληλεπίδρασης, επιτρέπει στον απέναντι να οργανώσει τις προσδοκίες που αφορούν τον άλλο καθώς και τον δικό του τρόπο συμπεριφοράς απέναντι σε εκείνον. Πρέπει δηλ να έχουμε πάντα υπόψη την διαδικασία αλληλεπίδρασης, μέσα στο πλαίσιο της οποίας εκπληρώνει τη λειτουργία της η προσωπικότητα. (Mühlbauer, 1990)

Όταν ένα άτομο βρίσκεται μέσα σε μια κατάσταση αλληλεπίδρασης, ερμηνεύει τις προσδοκίες που κατευθύνονται προς αυτό με βάση την εκάστοτε δομή της προσωπικότητάς του και συμπεριφέρεται ανάλογα. Το άτομο αυτό δεν παίζει απλώς ένα ρόλο ανάμεσα στις προσδοκίες του απέναντι και στη συμπεριφορά του ίδιου του ατόμου παρεμβαίνουν ενδιάμεσα στις διαδικασίες. Συγχρόνως όμως αντεπιδρούν και οι συνέπειες της συμπεριφοράς, που εξωτερικεύεται με τον τρόπο αυτό, πάνω στην προσωπικότητα: η προσωπικότητα είναι αποτέλεσμα των κοινωνικών ρόλων, οι οποίοι αποδίδονται στο άτομο στη μέχρι τώρα ζωή του και στους οποίους το άτομο έχει επιδράσει με αποδοχή ή με αποφυγή.

Πρέπει κατά συνέπεια να γίνει η επεξεργασία ενός θεωρητικού λεξιλογίου, που είναι σε θέση να περιγράψει αυτή τη διαδικασία ανατροφοδότησης. Το πρόβλημα αυτό μας παραπέμπει με τη σειρά του στην αναγκαιότητα ενός θεωρητικού σχήματος κοινωνικοποίησης, που να μπορεί να συλλάβει τη ανάπτυξη μιας προσωπικότητας και να εξηγήσει τις διαμεσολαβητικές διαδικασίες και αντεπιδράσεις πάνω στη προσωπικότητα. (Mühlbauer, 1990)

A. Το βασικό σχέδιο κοινωνικοποίησης

Στη βάση της θεωρητικής καφετερίας του Steinert για την κοινωνικοποίηση βρίσκετε μια εικόνα του ανθρώπου, σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος δεν είναι ούτε «φύσει» κακός και μοχθηρός, ούτε καλός, αλλά ουδέτερος. Έχει ορισμένες οριακές αξίες μέσα στα όρια των οποίων πρέπει να ακολουθήσει ορισμένες μεταβλητές, ώστε να επιβιώσει, και από το γεγονός αυτό απορρέουν, στην αλληλεπίδραση με το κοινωνικό περιβάλλον, και όλα τα

υπόλοιπα. Έτσι η κοινωνικοποίηση αποκτά για τον άνθρωπο την σημασία της δημιουργίας ενός συστήματος συμπεριφοράς, το οποίο μπορεί να παρασταθεί ως ένα μέσο για την διατήρηση κάποιας ισορροπίας. Σύμφωνα με τον συλλογισμό αυτό, η συμπεριφορά του ατόμου αποτελεί στρατηγική, η οποία αποσκοπεί στην επίτευξη και διατήρηση των ισορροπιών αυτών.

Η μεταβλητές, που κατατείνουν σε τέτοιες καταστάσεις ισορροπίας, είναι καταρχήν οι οργανικές ορμές ή οι βασικές ανάγκες, αποστολή των οποίων είναι η διατήρηση του οργανισμού στη ζωή. Αν ως προς τις μεταβλητές αυτές γίνει υπέρβαση ορισμένων κρίσιμων ορίων, τότε το νευροφυτικό σύστημα εκπέμπει ερεθίσματα, τα οποία όμως, ως ασαφής σωματικές διεγέρσεις, δεν είναι δυνατόν να εξειδικευτούν. Η υπαγωγή μιας συγκεκριμένης ανάγκης σε ένα ορισμένο είδος διέγερσης, πρέπει λοιπόν πρώτα να εκμαθηθεί. Όλες οι ανάγκες είναι για τον Steinert προϊόντα εκμάθησης, ενώ οι σωματικές αισθήσεις παρέχουν απλώς λιγότερο ή περισσότερο ευκρινείς ενδείξεις. Πρόσθετη σημαντική μεταβλητή είναι για τον Steinert η επιθυμία για ηδονή.

Όλες τις υπόλοιπες ανάγκες που έχει ο άνθρωπος, τις μαθαίνει από τις βασικές ανάγκες και από το μηχανισμό της επιθυμίας για ηδονή: η δευτερεύουσες αυτές ανάγκες μπορούν να θεωρηθούν ως στρατηγικές για την ικανοποίηση ή την εξασφάλιση της ικανοποίησης των βασικών αναγκών.

Οι στρατηγικές αυτές διαμορφώνονται μέσα από την αντιπαράθεση προς το περιβάλλον. Το περιβάλλον αυτό είναι για τον άνθρωπο κοινωνικό περιβάλλον, πράγμα που σημαίνει: οι στρατηγικές διαμορφώνονται μέσα από αλληλεπιδράσεις.

Η σχέση ανάμεσα στις στρατηγικές και τις αλληλεπιδράσεις δεν είναι άμεση. Ανάμεσά τους στέκονται πάντα οι συγκεκριμένοι τρόποι συμπεριφοράς, μια και οι αλληλεπιδράσεις πραγματοποιούνται μόνο στο επίπεδο της συμπεριφοράς. Έτσι οι τρόποι αυτοί συμπεριφοράς δέχονται την επίδραση του

ετέρου στην αλληλεπίδραση, κυρίως μέσω μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου (κυρώσεις), μόνο έμμεσα επηρεάζονται όμως οι στρατηγικές τις οποίες χρησιμοποιεί ο άλλος.

Οι αδυναμία και η εξάρτηση υπάρχουν σε ακραίο βαθμό στο βρέφος. Για το λόγο αυτό, η δυνατότητα επίδρασης πάνω στις πρώτες σχηματιζόμενες στρατηγικές είναι και η μεγαλύτερη. Το μικρό παιδί διαμορφώνει κατά τα φαινόμενα τις πρώτες του στρατηγικές σε σχέση με την λήψη τροφής και στη βάση της μετατροπής της κραυγής ως καθαρό μέσο συναισθηματικής εκτόνωσης σε κραυγή – κάλεσμα. Κάθε στρατηγική που ακολουθεί είναι μια υπο-στρατηγική των μέχρι τώρα διαθέσιμων στρατηγικών, οι οποίες σχηματίζονται ως συνέπεια σωματικών μεταβολών και μεταβληθέντων όρων του περιβάλλοντος. Τους όρους του περιβάλλοντος που επιβάλλονται καταρχήν στο παιδί θέτουν οι γονείς. Το παιδί πρέπει να επεξεργαστεί το περιβάλλον αυτό σε συνάρτηση με τις προσωπικές του στρατηγικές. Επιτυχίες και αποτυχίες επιμέρους στρατηγικών οδηγούν στη διαμόρφωση νέων δυνατοτήτων δράσης του παιδιού. Όταν έχει σχηματιστεί ένα πρώτο ρεπερτόριο στρατηγικών, οι οποίες έχουν αποδειχτεί κατά καιρούς επιτυχείς στη δημιουργία των προσωπικών ισορροπιών, τότε τυχόν ουσιαστικές αλλαγές στο ρεπερτόριο αυτό γίνονται όλο και πιο απίθανες, μια και υπάρχουν διαθέσιμες στρατηγικές για όλο και περισσότερες καταστάσεις.

Όταν έχει πλέον σχηματιστεί ένα σταθερό σύστημα στρατηγικών συμπεριφοράς ταξινομούνται οι διάφορες καταστάσεις σύμφωνα με τις διαθέσιμες στρατηγικές. Άτομα κοινωνικοποιημένα με διαφορετικό τρόπο αντιλαμβάνονται κατά συνέπεια και ορίζουν διαφορετικά τις καταστάσεις. Έτσι μπορεί κάποιος να αντιλαμβάνεται όλες τις καταστάσεις ως καταστάσεις τις οποίες διαγωνίζεται και καλείται άρα να επιδείξει κάποια επίδοση, ενώ κάποιος

άλλος να επιδιώκει αντίθετα σε κάθε κατάσταση την ικανοποίηση των αναγκών της στιγμής.

Ο σχηματισμός συγκεκριμένων στρατηγικών συμπεριφοράς είναι συνέπεια ενός συγκεκριμένου σωματικού εξοπλισμού (του οργανισμικού συστήματος), ενός συγκεκριμένου κοινωνικού περιβάλλοντος και των δυνατοτήτων συμπεριφοράς που προκύπτουν από αυτό για το άτομο. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό η κοινωνικοποίηση αποτελεί εκμάθηση μοντέλων αλληλεπίδρασης, αποκτά δηλ το άτομο μια ιεραρχία εναλλακτικών στρατηγικών για συγκεκριμένες καταστάσεις. Αποτέλεσμα της διαδικασίας αυτής κοινωνικοποίησης είναι το πρόσωπο που δρα στρατηγικά. Το άτομο ακολουθεί συγκεκριμένες στρατηγικές και κατά συνέπεια επιδιώκει συγκεκριμένους στόχους, από τους οποίους είναι βέβαια δυνατόν να συναχθεί με αφαίρεση ένα σύστημα αξιών, πράγμα που όμως δεν μας δίνει το δικαίωμα να εννοήσουμε την κοινωνικοποίηση ως εσωτερίκευση αξιών και νορμών. Οι νόρμες και οι αξίες είναι τότε μόνο αποτελεσματικές, όταν μπορούν να εφαρμοσθούν στα πλαίσια της αλληλεπίδρασης, όταν δηλ ο ένας εταίρος αλληλεπίδρασης διαθέτει την απαιτούμενη αξία. Με τον τρόπο αυτόν απορρίπτεται ο αντικειμενικός χαρακτήρας της νόρμας και της αξίας και οι τελευταίες αυτές θεωρούνται ως αφαιρέσεις. (Mühlbauer,1990)

B. Η στρατηγική του κοινωνικού εαυτού

Αν οι αξίες και οι νόρμες αποτελούν αφαιρέσεις, προβάλλει το ερώτημα πως μπορεί το άτομο να βιώσει τη συμπεριφορά του ως συμπεριφορά προσανατολισμένη σε τέτοιες αφαιρέσεις. Ο Steinert προσφέρει δύο εξηγήσεις:

Οι νόρμες συνειδητοποιούνται τότε μόνο, όταν τις αισθάνεται το άτομο ως περιοριστικές και υποχρεωτικές. Αυτό όμως δεν πρέπει να μας οδηγήσει στην άποψη ότι πρέπει να επιρρίψουμε τον εξαναγκασμό αυτό μονόπλευρα στην κοινωνία. Πολύ περισσότερο, ο εξαναγκασμός αυτός είναι συνέπεια του γεγονότος ότι κάποιος δεν μπορεί να εφαρμόσει τις στρατηγικές του σε μια κατάσταση, επειδή παρεμποδίζεται από τους ετέρους της διαδικασίας αλληλεπίδρασης.

Καθώς το άτομο δρα και συγχρόνως αυτοπαρατηρείται, σχηματίζει μια εικόνα του ίδιου του εαυτού. Μέσα από μια τέτοια αυτοεικόνα διαπιστώνει ότι αποτελεί ένα πρόσωπο, το οποίο παραλείπει ορισμένες ενέργειες και εκτελεί άλλες.

Θα πρέπει εδώ να σταθούμε περισσότερο στη σύλληψη του Steinert για την αυτοεικόνα, μια και αυτή είναι σε θέση να μας δια φωτίσει ακόμα καλύτερα όσον αφορά το ζήτημα της στρατηγικής και της λειτουργίας της.

Καταρχήν πρέπει να τονιστεί ότι η αυτοεικόνα δεν πρέπει να συγχέεται με την ένια της προσωπικότητας. Πολύ περισσότερο, ο Steinert επιχειρεί να περιγράψει την αυτοεικόνα μια στρατηγική. Στο σημείο αυτό κάνει τη διάκριση ανάμεσα στο κοινωνικό και τον προσωπικό εαυτό.

Ο κοινωνικός εαυτός, ο οποίος μπορεί να εκφραστεί γλωσσικά έχει την ένια μιας στρατηγικής, που αποσκοπεί στο να οδηγήσει στον ορισμό του προσώπου μέσα από τις αλληλεπιδράσεις και με τέτοιον τρόπο, ώστε να αποδίδεται στο πρόσωπο αυτό από τους άλλους εκείνος ο ρόλος, τον οποίο επιθυμεί αυτό να του αναγνωρίζεται.

Ο προσωπικός εαυτός εκφράζει αντίθετα, αυτό που ο καθένας πιστεύει για τον εαυτό του, ως ποίον ή ως τι αντιλαμβάνεται κανείς τον ίδιο του τον εαυτό. (Mühlbauer, 1990)

Η προσωπική εικόνα του εαυτού μπορεί λοιπόν να είναι διαφορετική από την κοινωνική εικόνα: το άτομο παραλαμβάνει τους ρόλους έτσι όπως τους αντιλαμβάνεται και κρίνει τον ίδιο του τον εαυτό μέσα από την αντίληψη αυτή.

Αν θεωρήσουμε την εικόνα του εαυτού ως στρατηγική, πρέπει να προσδιοριστεί και η λειτουργία που επιτελεί αυτή μέσα στη διαδικασία αλληλεπίδρασης: ο Steinert θεωρεί την εικόνα του εαυτού ως ουσιαστικό στοιχείο που μπορεί να μας βοηθήσει να καθορίσουμε τις συμμαχίες αλληλεπίδρασης. Ο Steinert ενσωματώνει την εικόνα του εαυτού στο θεωρητικό σχήμα του περί στρατηγική: πρόκειται για την κατάληψη μιας συγκεκριμένης κοινωνικής θέσης, η οποία είναι προνομιούχος, στα πλαίσια άλλων στρατηγικών, για την αποδοχή ή την αποφυγή ενός συγκεκριμένου κοινωνικού ρόλου. Έχουμε λοιπόν πάντα να κάνουμε με στρατηγικές συμπεριφοράς και με τις θεσμοθετήσεις τους, ενώ η αυτοεικόνα είναι μια μόνο από αυτές.
(Mühlbauer, 1990)

Γ. Κοινωνική ενσωμάτωση

Αν θεωρήσουμε την κοινωνικοποίηση αποκλειστικά ως εκμάθηση συγκεκριμένων στρατηγικών, προκύπτει το ερώτημα πως μπορεί η διαδικασία αυτή να συμβάλει στην ενότητα της κοινωνίας στη κοινωνική ενσωμάτωση. Αν ο Parsons εύρισκε την απάντηση σε μια σύμπτωση αξιών όλων των μελών της κοινωνίας, για τον Steinert δεν υφίσταται πλέον η δυνατότητα αυτή, αφού για αυτόν οι αξίες δεν είναι πια παρά αφαιρέσεις οι οποίες προκύπτουν από συγκεκριμένες καταστάσεις αλληλεπίδρασης. Η κοινωνική ακεραιότητα είναι λοιπόν για τον Steinert ένα ζήτημα που βρίσκεται στο επίπεδο της συγκεκριμένης συμπεριφοράς και όχι στο επίπεδο των αξιών. Έτσι, εφιστά την

προσοχή στο γεγονός ότι στο μοντέλο του η αλληλεπίδραση είναι και τότε ακόμα δυνατή, όταν απουσιάζει ένα σύστημα ηθικών πεποιθήσεων, δεσμευτικό για όλους τους ετέρους, εφόσον προκύπτουν μέσα σε μια κατάσταση από διαφορετικές στρατηγικές οι ίδιες νόρμες συμπεριφοράς και δεν γίνεται λόγος για τις ίδιες τις αξίες. (Mühlbauer,1990)

Η κοινωνική ενσωμάτωση είναι καταρχήν προβληματική όχι σε επίπεδο αξιών αλλά σε επίπεδο τρόπων συμπεριφοράς, που εξετάζονται βέβαια μέσα από την διαδικασία αλληλεπίδρασης και ως προς τις αξίες τις οποίες εκφράζουν. Η συνεννόηση των ατόμων η σχετική με τις αξίες αποτελεί μια ιδιαίτερη μορφή αλληλεπίδρασης, που μπορεί να εξυπηρετεί την κοινωνική ενσωμάτωση. Απρόσκοπτη αλληλεπίδραση είναι όμως συνήθως τότε μόνο δυνατή, όταν οι αξίες, οι οποίες παίζουν κάποιο ρόλο στην αυτοεικόνα του ατόμου δεν διατυπώνονται λεκτικά. Όταν δηλ στο επίπεδο συμπεριφοράς επικρατεί σύμπνοια, ενώ στο λεκτικό επίπεδο επικρατεί διάσταση αξιών.

Η χαλαρότητα της σύνδεσης μεταξύ στρατηγικών και μεμονωμένων τρόπων συμπεριφοράς επιτρέπει κάποια σχετική αυτονομία των ετέρων, όρος της οποίας είναι ότι δεν μπορεί κανείς να ελέγχει απόλυτα τις στρατηγικές τις οποίες διδάσκεται ο άλλος στα πλαίσια της αλληλεπίδρασης, μια και εκείνο που μπορεί να του κάνει είναι να του καθορίσει την συμπεριφορά του, όχι όμως και την στρατηγική μέσα στην οποία εντάσσεται η συμπεριφορά αυτή. Η ομοιόμορφη συμπεριφορά είναι λοιπόν, μέχρι έναν ορισμένο βαθμό συχνότητας και διάρκειας της αλληλεπίδρασης, δυνατή και με τελείως διαφορετικές στρατηγικές αλληλεπίδρασης και διάσταση αξιών. (Mühlbauer,1990)

ΕΝΟΤΗΤΑ ΙΙΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VΠΙ: ΙΔΡΥΜΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ

8.1 Ο ΑΠΟΧΩΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

8.1.1 ΑΠΟΧΩΡΙΣΜΟΣ

Α. Θεωρητικές τοποθετήσεις για τον αποχωρισμό

Με τη γέννηση το έμβρυο αποχωρίζεται από το σώμα της μητέρας. Αμέσως μετά θα συνδεθεί με την μητέρα του κατά έναν άλλον τρόπο, για να μπορεί διαδοχικά να την αποχωρίζεται. Η διαδικασία του αποχωρισμού αποτελεί μέρος την αναπτύξεως και της ωριμάνσεως του παιδιού. Η ύπαρξή μας είναι φτιαγμένη από μια διαδοχή αποχωρισμών που κάθε ένας σημειώνει την έξοδό μας από ένα στάδιο για να μας οδηγήσει σε ένα καινούριο στάδιο. Αυτό δημιουργεί πάντα μέσα μας σύγκρουση: ο φόβος να αποχωριστούμε, ο φόβος του καινούριου, και ταυτόχρονα η επιθυμία μας να αναπτυχθούμε, να ωριμάσουμε, να εμπλακούμε σε μια καινούργια εμπειρία.

Κατά την διάρκεια των πρώτων χρόνων το παιδί θα βιώσει δύο καταστάσεις: μια συναισθηματική εξάρτηση, μία συμβιωτική σχέση που είναι απαραίτητες, ενώ αντίθετα γεννιέται μέσα του μια κίνηση αυτονομίας και αποχωρισμού για να μπορέσει με τον τρόπο αυτό να ξεχωρίσει τον εαυτό του από την μητέρα του. Η σχέση εξαρτίσεως θα αλλάξει και θα αναπτυχθεί. Το παιδί περνά πρώτα από μια φάση (παθητική) όπου δέχεται, μετά μπαίνει σε μια

φάση (κατακτητική) όπου επιθυμεί, ψάχνει να κατακτήσει την μητέρα του για να μπει μετά σε μια τρίτη φάση (δοτική) όπου χαίρεται (δίνει) να μοιράζεται (να κάνει όπως) μέσα από τη σχέση εξαρτήσεως, αυτού του έντονου, αμοιβαίου δεσμού, το παιδί θα βρει ανακούφιση από τις εσωτερικές του εντάσεις και τότε γίνεται ικανό να επενδύσει την ενέργειά του στην εξερεύνηση του κόσμου που το περιβάλλει.

Αυτή η σχέση εξαρτήσεως από την μητέρα του τροφοδοτεί τις στάσεις και τις δυνατότητες που γεννιούνται μέσα του για αυτονομία, όπως και οι πρώτες πετυχημένες δραστηριότητες αυτονομίας ενθαρρύνουν την ανάπτυξη αυτής της εξαρτήσεως σε τρόπους πιο προχωρημένους (εσωτερίκευση της μητρικής εικόνας). Αυτές οι δύο θέσεις της σχέσεως, εξάρτησης-αυτονομία, που τροφοδοτεί η μία την άλλη, μπορούν, εν τούτοις, να δημιουργήσουν σύγκρουση υποχρεώνοντας τον γονέα και το παιδί να βρουν μια νέα ισορροπία. Η ισορροπία αυτή γρήγορα αναπροσαρμόζεται από την γρήγορη ανάπτυξη του παιδιού στα πρώτα χρόνια, και από την αμφιθυμική διάθεση των γονέων να το δουν να μεγαλώνει ενώ ταυτόχρονα το διατηρούν μικρό.

Υπάρχουν άνθρωποι που ευνοούν την εξάρτηση, ενώ άλλοι την αυτονομία. Αλλά σε αυτήν την ηλικία είναι επικίνδυνο για το παιδί να θυσιάσει το ένα εις όφελος του άλλου. Έχει ανάγκη και από τις δύο εμπειρίες ταυτόχρονα. Η υπερβολική διατήρηση της εξαρτήσεως όπως, επίσης, και η επίσπευση ενός πρόωρου αποχωρισμού δημιουργούν κινδύνους οργανικούς και ψυχικούς. .

Για να γίνει ο αποχωρισμός μέσα σε καλές συνθήκες πρέπει να ακολουθήσει τις δυνατότητες ωριμάνσεως του παιδιού. Μπορεί να γίνει χωρίς τραυματισμούς για το παιδί, μόνο όταν υποβαστάζεται από την συνέχιση μιας σχέσεως υπό εξέλιξη. Ο αποχωρισμός που δημιουργεί ρήξη στην σχέση, και

ιδιαίτερα μεταξύ 8 & 18 μηνών, κινδυνεύει να δοθεί από το παιδί σαν εγκατάλειψη, αυτό οδηγεί σε οπισθοδρόμηση σε σοβαρές συνέπειες.

Οι πιο συνηθισμένες αντιδράσεις υγιών παιδιών που αποχωρίζονται την μητέρα τους γύρω από την ηλικία 1-2 ετών: ένα τέτοιο παιδί συνήθως είναι αναστατωμένο τη στιγμή του αποχωρισμού, γιατί βρίσκεται κυρίως σε ένα μέρος ξένο και με πρόσωπα άγνωστα. Το παιδί κλαίει με θυμό, με άγχος, όπως έκανε μωρό για να έρθει η μητέρα του. Τα κλάματα απελπισίας καταλήγουν σιγά-σιγά σε γκρίνια. Το παιδί τότε βγαίνει από τη «φάση διαμαρτυρίας», αλλά αντιδρά με τόνο καταθλιπτικό, οπισθοδρομεί δεν αποζητά την μητέρα του. Αλλά γκρινιάζει με το τίποτα, είναι άτονο και δεν ενδιαφέρεται για τίποτε.

Εάν ο αποχωρισμός παραταθεί μερικά παιδιά μπαίνουν σε μια κατάσταση μαρασμού, άλλα σε μια κατάσταση απάθειας, αδιαφορίας, άλλα γίνονται απαιτητικά, επιθετικά, ανικανοποίητα. Αυτές οι αντιδράσεις είναι σοβαρές, εμμένουν, και συχνά δεν ανατάσσονται όταν το παιδί αργήσει να ξαναβρεί τους γονείς του.

Οι αντιδράσεις αυτές μπορούν σημαντικά να ελαττωθούν στην έντασή τους εάν το παιδί αναληφθεί από κάποιο ενήλικα που το γνωρίζει και μπορεί να του συμπαρασταθεί. Αλλά συνήθως το παιδί συναντά δυσκολίες σ' αυτό ακριβώς το επίπεδο των σχέσεων. Πράγματι, τις πρώτες στιγμές του αποχωρισμού μπορεί το παιδί να αγκιστρωθεί από έναν άγνωστο ενήλικα και τείνει να ηρεμήσει όταν δεν το κοιτά. Η απελπισία του όμως ξαναρχίζει όταν κοιτάζοντάς το δεν αναγνωρίζει το πρόσωπο της μητέρας του.

Σε αυτήν κατάσταση, επεμβαίνουν παράγοντες, όπως ο αποχωρισμός, η αγωνία του ξένου, οι αντιδράσεις του περιβάλλοντος προελεύσεως και του περιβάλλοντος αποδοχής. Επεμβαίνοντας σε αυτούς τους τέσσερις παράγοντες μπορούμε να ελαττώσουμε σημαντικά τα προβλήματα τα συνδεδεμένα με τον αποχωρισμό. (Κιρπότην, 1980)

B. Τρεις φάσεις αντίδρασης στον αποχωρισμό

Ενώ η αποστέρηση αναφέρεται στην έλλειψη της γονικής φροντίδας, ο αποχωρισμός αναφέρεται στην απώλειά της. Δηλαδή τα παιδιά που έχουν διαμορφώσει προσκολλησεις, αλλά βιώνουν μια διάλυση (προσωρινή ή μόνιμη) αυτών των δεσμών. Αυτό μπορεί να συμβεί όταν το παιδί μπαίνει στο ίδρυμα.

Φάση διαμαρτυρίας. Η άμεση αντίδραση στην αιφνίδια απώλεια του γονέα είναι το έντονο άγχος, το οποίο μερικές φορές μπορεί να φτάσει σε πολύ υψηλά επίπεδα. Ο βαθμός της απόγνωσης και του πανικού μπορεί να είναι τόσο μεγάλος, ώστε να μην είναι κατανοητός από τους ενήλικους. Η φάση αυτή μπορεί να διαρκέσει από λίγες ώρες μέχρι μια εβδομάδα ή και περισσότερο.

Φάση της απόγνωσης. Η έκδηλη διαμαρτυρία υποχωρεί βαθμιαία. Το παιδί συνεχίζει να αποζητά τους γονείς, αλλά αυξάνονται σταδιακά τα σημάδια της απόγνωσης. Κατά τη διάρκεια της φάσης αυτής τα παιδιά αποσύρονται και γίνονται απαθή. Μολονότι προηγουμένως αντιδρούσαν στην προσοχή που τους έδιναν άγνωστα άτομα, τώρα τη δέχονται παθητικά και χωρίς καμιά διαμαρτυρία.

Φάση της αποδέσμευσης. Τελικά, τα παιδιά αρχίζουν να κλαίνε λιγότερο και δείχνουν κάποιον βαθμό αποδοχής των προσώπων που έμειναν πίσω και τα φροντίζουν.

Οι τρεις φάσεις αποτελούν μια αρκετά προβλέψιμη ακολουθία αντιδράσεων στο τραύμα του αποχωρισμού. Κάθε φάση αντιπροσωπεύει ένα μέσον προσαρμογής στο έντονο άγχος που βιώνει το παιδί. Ωστόσο ο Bowlby (1973) πιστεύει ότι ακόμη και η τελευταία φάση, με την απατηλή ηρεμία της, συνιστά μια εξαιρετικά ανεπιθύμητη κατάσταση. Το άγχος που απορρέει από

την απώλεια του γονέα είναι τόσο έντονο, ώστε τελικά το παιδί το αντιμετωπίζει απωθώντας όλα τα συναισθήματα που νιώθει για τους γονείς του και όταν τελικά τους ξαναβρίσκει, συμπεριφέρεται αδιάφορα (με τρόπο αποδεσμευμένο).

Εάν ο αποχωρισμός διαρκέσει μεγάλο διάστημα και δεν υπάρξει ευκαιρία για διαμόρφωση προσκολλησεων με άλλα άτομα, το παιδί κινδυνεύει να αναπτύξει τον «άστοργο χαρακτήρα». (Schaffer, 1996)

Γ. Αντιμετώπιση του αποχωρισμού

Το πρώτο και απαραίτητο μέτρο είναι η προετοιμασία του παιδιού για την τοποθέτησή του, ώστε να αποφύγουμε την αγωνία του άγνωστου. Μ' αυτόν τον τρόπο διευκολύνουμε την σχέση του παιδιού με το ίδρυμα. Με την συνοδεία της μητέρας του, το παιδί επισκέπτεται το ίδρυμα, γνωρίζει τα πρόσωπα που θα απασχοληθούν μαζί του, εξοικειώνεται με το νέο περιβάλλον. Αυτές οι επισκέψεις επαναλαμβάνονται, πρώτα για λίγες ώρες, μετά για περισσότερο, περιλαμβάνοντας και την νύχτα, ώστε να ζήσει την εμπειρία της επιστροφής της μητέρας.

Το δεύτερο μέτρο που ελαττώνει την αγωνία του παιδιού και το αίσθημα του «χαμού» του, είναι το να έχει στο κρεβάτι του αντικείμενα δικά του. Επίσης οι συνεχείς επισκέψεις των δικών του πρέπει να ενθαρρύνονται παρ' όλες τις δυσκολίες που προκύπτουν (κλάματα, φωνές).

Τρίτο: το επισκεπτήριο των γονέων έχει μεγάλη σημασία για την προσαρμογή του παιδιού.

Τέταρτο: η παρουσία μιας σταθερής σχέσεως που το παιδί θα αναπτύξει στο ίδρυμα θα το κάνει να μην χάσει την έννοια της ταυτότητάς του. Η σταθερότητα στη σχέση είναι ιδιαίτερα δύσκολη μέσα σ' ένα ίδρυμα, όπου τα

διαφορετικά ωράρια, βάρδιες, διακοπές, διακίνηση προσωπικού εκθέτουν το παιδί, ώστε να μην μπορεί να βρει κανένα σταθερό πρόσωπο να συνδεθεί και βρίσκεται στη θέση να ξαναζήσει την επώδυνη εμπειρία του αποχωρισμού.

(Κιρπότην, 1980)

8.1.2 ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΑΠΟ ΤΟ «ΣΠΙΤΙ» ΤΟΥ

Η οικογένεια του κάθε παιδιού αποτελεί πηγή δύναμης και ασφάλειας γι' αυτό. Έτσι η απομάκρυνση του είναι μία συγκλονιστική εμπειρία παρότι το ίδιο αναγνωρίζει συχνά ελλείψεις και αρνητικές πλευρές της οικογένειας του. Η βασική αρχή της κοινωνικής πρόνοιας είναι και παραμένει ότι κάθε παιδί έχει ανάγκη να ζει μέσα σε μια οικογένεια. Για να αποφασιστεί η αλλαγή αυτή είναι απαραίτητο να διευκρινιστούν τα παρακάτω ότι:

Μόνο οικονομικοί λόγοι δεν πρέπει να αποτελούν αιτία απομάκρυνσης. Εάν διαπιστωθεί με τη συλλογή στοιχείων και την κοινωνική μελέτη ότι εξασφαλίζεται η αγάπη, το ενδιαφέρον και η θαλπωρή με την παραμονή του παιδιού στους κόλπους της οικογένειας, τότε οι απαραίτητοι πόροι μπορεί και πρέπει να βρεθούν.

Μέχρι ποιου σημείου βλάπτεται το παιδί παραμένοντας με την οικογένειά του. Βεβιασμένα συμπεράσματα και αποφάσεις είναι μάλλον αποτελέσματα παρορμητικών συναισθηματισμών, προκαταλήψεων, πρόχειρης απόφασης.

Εάν ύστερα από όλες αυτές τις εμπειριστατωμένες διευκρινίσεις η απομάκρυνση κρίνεται αναγκαία, είναι στοιχειώδες να έχει παράλληλα και συστηματικά αναζητηθεί και εξευρεθεί το «τι καλύτερο προσφέρεται» στο παιδί.

Συχνότατα, οι συνθήκες που περιμένουν το παιδί είναι άθλιες και είναι προτιμητέα η μη απομάκρυνση του παιδιού, δηλαδή η παραμονή του παιδιού στο γνωστό συνηθισμένο του περιβάλλον, οικογενειακό, γειτονιάς.

Εξυπακούεται στην περίπτωση αυτή, η υποχρέωση του Κοινωνικού Λειτουργού για στενή, σταθερή συνεργασία με την οικογένεια, ολόκληρη ή με

κάθε μέλος χωριστά αν χρειάζεται και η σύγχρονη συστράτευση των ενδεδειγμένων πηγών της και της πολιτείας.

Εάν και οι δύο γονείς ή μόνο η μητέρα δεν είναι σε θέση να αναλάβουν τη φύλαξη και αγωγή των παιδιών τους λόγω σοβαρής ασθένειας, αναπηρίας, θανάτου ή αντικοινωνικότητας, η φροντίδα των παιδιών πρέπει να αναληφθεί εκτός οικογενειακής κατοικίας. Το δικαστήριο αναλαμβάνει πλήρως τα δικαιώματα και τις ευθύνες για τα παραμελημένα, χωρίς γονική προστασία παιδιά μέσω των οργανώσεων –φορέων που υπάρχουν.

Οι υπηρεσίες για την παιδική προστασία διευρύνονται και με μέσα όπως στενούς συγγενείς, βρεφονηπιακούς σταθμούς, βοήθεια στο σπίτι κλπ, εξασφαλίζεται έτσι πολλές φορές η παραμονή του παιδιού στο δικό του περιβάλλον. Αποφεύγεται με τον τρόπο αυτό η τοποθέτηση σε ίδρυμα ή ανάδοχη οικογένεια . (Παπαιωάννου,2000)

8.2 ΙΔΡΥΜΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ

8.2.1 ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ

Η διεύθυνση παιδικής προστασίας του Υπουργείου Υγείας & Πρόνοιας, είναι αρμόδια για όλες τις υπηρεσίες, τους οργανισμούς & τα προγράμματα που αφορούν τα παιδιά:

- προστασία της μητρότητας
- προστασία της βρεφικής & παιδικής ηλικίας
- επιδότηση απροστάτευτων παιδιών
- ανάδοχες οικογένειες
- προγράμματα υιοθεσίας
- ιδρυματική περίθαλψη απροστάτευτων παιδιών
- προστασία πολυμελών οικογενειών
- παιδικές εξοχές
- μαθητικά οικοτροφεία
- εποπτεία οργανισμών
- διάφορα άλλα προγράμματα.

Όλες αυτές οι μορφές προστασίας αφορούν η κάθε μία ένα είδος αποχωρισμού των παιδιών από τους γονείς τους. Από τον πιο ανώδυνο σύντομο και θεωρητικά ευχάριστο στον προφασιζόμενο στην εκπαίδευση, ως το πιο ριζικό και δύσκολο, αυτόν της κλειστής ιδρυματικής περίθαλψης ή αυτόν της υιοθεσίας. (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου,1993)

Τα στοιχεία που δίνει η διεύθυνση παιδικής προστασίας αποκαλύπτουν τις προτιμήσεις και τις απόψεις της κρατικής πρόνοιας σχετικά με την καλύτερη προστασία του παιδιού.

Γύρω από την παιδική προστασία αναδεικνύεται εξαιρετικά ενδιαφέρον το θέμα της «ακαταλληλότητας» των γονέων (των φυσικών ή των θετών) η οποία κρίνεται μετά από «επισταμένη κοινωνική έρευνα» που διεξάγεται από τους Κοινωνικούς λειτουργούς. Οι αναφορές περί «ακαταλληλότητας» είναι αποκαλυπτικές της ιδεολογίας που διέπει όλη τη λειτουργία & τις στρατηγικές της πρόνοιας, ιδεολογία που βρίσκει απήχηση στο ευρύτερο κοινωνικό στρώμα, καθώς εκφράζει τις ανησυχίες μιας συντηρητικής & «κοτσομπολίστικης» κοινωνίας σχετικά με την αμφίβολη ηθική υπόσταση της ελεύθερης συμβίωσης, διαφορετικού τρόπου ζωής, και κυρίως της φτώχειας. Είναι χαρακτηριστικό ότι το βασικό κριτήριο «καταλληλότητας» των γονέων είναι η οικονομική τους δυσπραγία, καθώς και στο άλλο άκρο το κριτήριο της «καταλληλότητας» των θετών γονέων είναι η οικονομική τους ευχέρεια.

Η πολιτεία από τη μεριά της επιφυλάσσει για τον εαυτό της τη χαρά του να γίνει μητέρα με τη δυνατότητα αφαίρεσης της γονικής μέριμνας και της επιμέλειας των παιδιών από τους γονείς που κρίνει ως ακατάλληλους ή ως επικίνδυνους.

Οι γονείς όταν βρίσκονται σε πλήρη αδυναμία να εκπληρώσουν και τις πιο στοιχειώδεις υποχρεώσεις τους προς τα παιδιά τους, δηλαδή να τα προστατεύσουν, να τα ταιίσουν, να τα ντύσουν, να τα μορφώσουν, τότε το κράτος έρχεται να τους αναπληρώσει και όχι να τους συμπαρασταθεί. Να τους αναπληρώσει.

Το κράτος έχει μάθει να ενδιαφέρεται για τα παιδιά σε περιόδους κρίσης, όταν αυτά απομονώνονται από το οικογενειακό τους περιβάλλον, όταν αποσπώνται από τις σχέσεις τους με τον κοινωνικό ιστό. Ο προνοιακός

μηχανισμός προκειμένου κάθε φορά να λειτουργήσει, έχει ανάγκη να διαγνώσει μια κρίση σε μια οικογένεια. Τότε μόνο μπορεί να προσφέρει την «προστασία» του.(Αγάθωνος-Γεωργοπούλου,1993)

8.2.2 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

A. Γενικές αρχές

Ο όρος «κοινωνική προστασία του παιδιού» αναφέρεται στο σύνολο των μέτρων και των δραστηριοτήτων που πρέπει να αναπτύσσονται από την πολιτεία και τους κοινωνικούς φορείς με σκοπό να εξασφαλίσουν για ολόκληρο τον παιδικό πληθυσμό ίσες ευκαιρίες ανάπτυξης των σωματικών, πνευματικών, ψυχικών, ηθικών και κοινωνικών δυνατοτήτων, κατά τρόπο υγιή, ελεύθερο και αξιοπρεπή.

Η διακήρυξη των δικαιωμάτων του παιδιού προσδιορίζει με σαφήνεια τις ειδικότερες αρχές που πρέπει να διέπουν την παιδική προστασία σύμφωνα με αυτή:

Όλα τα παιδιά χωρίς καμιά εξαίρεση πρέπει να απολαμβάνουν των δικαιωμάτων τους, αδιακρίτως φυλής, γένους, γλώσσας, θρησκείας, προέλευσης, πεποιθήσεων κλπ. Το παιδί από τη γέννησή του πρέπει να αποκτήσει ένα όνομα και μια εθνικότητα.

Πρέπει να απολαμβάνει τα αγαθά των κοινωνικών ασφαλίσεων και να αναπτύσσεται κάτω από υγιείς συνθήκες. Παράλληλα, πρέπει να παρέχεται ειδική μέριμνα τόσο στο ίδιο όσο και στη μητέρα του κατά τη διάρκεια της κύησης και μετά τη γέννησή του, και να απολαμβάνει καλής διατροφής, κατοικίας, ψυχαγωγίας και ιατρικής περίθαλψης.

Στο σωματικά, ψυχικά ή κοινωνικά ανάπηρο παιδί, πρέπει να παρέχεται η αναγκαία κάθε φορά θεραπεία, μόρφωση και περίθαλψη. (Ζηλίδης, 1990)

Το παιδί πρέπει να αναπτύσσεται με τη φροντίδα και τη παρακολούθηση των γονιών του και μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορεί να αποχωριστεί τη μητέρα.

Το κράτος και η κοινωνία οφείλουν να παρέχουν ειδική μέριμνα στα παιδιά που δεν έχουν οικογένεια καθώς και σε εκείνα που στερούνται οικονομικώς.

Το παιδί έχει δικαίωμα εκπαίδευσης, αναψυχής και διασκέδασης στη βάση της ίσης μεταχείρισης, προτεραιότητα στη προστασία και περίθαλψη, προστασία εναντίον της αμέλειας, σκληρότητας, επιβολής και εναντίον ενεργειών που είναι δυνατό να υποθάλλονται από φυλετικές θρησκευτικές ή άλλες διακρίσεις.

Το παιδί απαγορεύεται να εργάζεται πριν από μία καθορισμένη ηλικία καθώς και σε εργασίες που θα είχαν σαν συνέπεια βλάβη της υγείας του ή καθυστέρηση της ανάπτυξής του και γενικά σε κάθε εργασία που θα παρεμπόδιζε τη σωματική, ψυχική και κοινωνική του συγκρότηση.

Με βάση τις αρχές, αυτές είναι σαφές ότι, η κοινωνική προστασία του παιδιού δεν αποτελεί μια μονοδιάστατη δραστηριότητα αλλά προϋποθέτει μια πολύπλευρη συνεργασία που θα κινητοποιεί όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής και την επίτευξη κάποιων κοινωνικών στόχων.

Συνεπώς, τα μέτρα για την «εξασφάλιση ίσως ευκαιριών» σε όλα τα παιδιά πρέπει να στηρίζονται σε ένα πρόγραμμα ανάπτυξης που θα καλύπτει συντονισμένα όλους τους τομείς της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής που έχουν σχέση με το παιδί, και το οποίο πρόγραμμα θα έχει σαν θεμέλιο λίθο τη προάσπιση και εξυπηρέτηση των διακηρυγμένων δικαιωμάτων του.

Στην πράξη αυτό μεταφράζεται σε ένα ευρύ σύνολο δραστηριοτήτων και εξειδικευμένων προγραμμάτων. (Ζηλίδης,1990)

B. Κοινωνική προστασία του απροστάτευτου παιδιού

Ο όρος «απροστάτευτα παιδιά» συμπεριλαμβάνει εκτός από τα ορφανά, και τις περιπτώσεις εγκαταλελειμμένων παιδιών, εξώγαμων παιδιών που έχουν γονείς με αντικοινωνική συμπεριφορά ή που αδυνατούν να ανταποκριθούν για οικονομικούς, κοινωνικούς ή λόγους υγείας.

Παράλληλα, έχουν τροποποιηθεί και οι απόψεις για την αντιμετώπιση του προβλήματος που στηρίζονται πλέον στην αρχή ότι ο καταλληλότερος χώρος για την ανάπτυξη του παιδιού είναι ο χώρος της οικογένειας.

Έτσι οι σύγχρονες κατευθύνσεις περιορίζουν τον ρόλο της ιδρυματικής προστασίας και στρέφονται σε θεσμούς που υποκαθιστούν την οικογένεια και εξασφαλίζουν στο παιδί ομαλότερη ψυχοκοινωνική ανάπτυξη. Τα προγράμματα που εφαρμόζονται σήμερα για την προστασία των απροστάτευτων παιδιών είναι:

1. η παροχή οικονομικών ενισχύσεων
2. η ανάπτυξη του θεσμού των ανάδοχων οικογενειών
3. η ανάπτυξη του θεσμού της υιοθεσίας και
4. η ιδρυματική προστασία του παιδιού. (Ζηλίδης,1990)

1. Επιδότηση απροστάτευτων παιδιών

Τα διάφορα προγράμματα οικονομικών ενισχύσεων αποβλέπουν στο να βοηθήσουν την ανατροφή και εκπαίδευση των παιδιών που ανήκουν σε οικογένειες, οι οποίες αντιμετωπίζουν σοβαρά κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, προκειμένου να αποφευχθεί η εισαγωγή των παιδιών σε ιδρύματα.

Τέτοια προγράμματα, άρχισαν να εφαρμόζονται από το Υπουργείο υγείας και Πρόνοιας, το Π.Ι.Κ.Π.Α και τον Εθνικό οργανισμό πρόνοιας .

Η επιτυχία του θεσμού εξαρτάται κατά κύριο λόγο από το ύψος των επιδομάτων, τα οποία πρέπει να βρίσκονται σε επίπεδα ικανά να συγκρατήσουν τα παιδιά στο οικογενειακό περιβάλλον και τα εμποδίσουν την κατάληξη τους σε ιδρύματα.

2. Ανάδοχες οικογένειες

Ο θεσμός των ανάδοχων οικογενειών, αποβλέπει στη διαμόρφωση ενός προσωρινού «υποκατάστατου» της φυσικής οικογένειας, και είναι ένα μέσο για την προσωρινή κοινωνική προστασία απροστάτευτων παιδιών.

Σε ανάδοχες οικογένειες, τοποθετούνται παιδιά που είτε στερούνται τις οικογενειακές φροντίδες για ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα, είτε στερούνται μόνιμα το οικογενειακό περιβάλλον και δεν έγινε ακόμα δυνατό να υιοθετηθούν. Ο θεσμός αποβλέπει στην αποφυγή της εισαγωγής τους σε ιδρύματα μέχρι να βρεθεί οριστική λύση για αυτά. (Ζηλίδης,1990)

3. Υιοθεσία

Η υιοθεσία αποτελεί ένα σημαντικό κοινωνικό θεσμό και το σημαντικότερο ίσως μέσο για την αποκατάσταση των απροστάτευτων παιδιών. Στηρίζεται στην αρχή ότι, ο ιδανικότερος χώρος για την ψυχοσωματική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού είναι ο χώρος της οικογένειας και προσφέρει

μια μόνιμη λύση προστασίας του παιδιού που δεν έχει οικογένεια ή που δεν έχει ελπίδες να διαμορφώσουν οι δικοί του το κατάλληλο οικογενειακό περιβάλλον.

Για να αποτελέσει εν τούτοις η υιοθεσία ικανοποιητική και οριστική λύση του προβλήματος θα πρέπει τα κίνητρά της να είναι η στοργή για το παιδί, σε συνδυασμό με την επιθυμία για την ικανοποίηση του αισθήματος της μητρότητας, ή της πατρότητας και σε καμιά περίπτωση η αντιμετώπιση οικογενειακών ή ψυχολογικών προβλημάτων από μέρους των θετών γονιών. (Ζηλίδης, 1990)

4. Ιδρυματική προστασία απροστάτευτων παιδιών

Η ιδρυματική περίθαλψη προσφέρεται σαν λύση προστασίας των παιδιών που δεν διαθέτουν ή δεν μπορούν να παραμείνουν στο οικογενειακό τους περιβάλλον και για τα οποία δεν υπάρχουν προοπτικές υιοθεσίας ή η τοποθέτησή τους σε ανάδοχες οικογένειες.

Εν τούτοις η ιστορία της είναι σημαδεμένη από πολλά αρνητικά στοιχεία σε ότι αφορά τη σωστή οργάνωση, την καλή συμπεριφορά απέναντι στα παιδιά, και τελικά την ομαλή ανάπτυξη και οργάνωση της προσωπικότητας του.

Η ιδρυματική προστασία είναι η μέθοδος που αντιμετωπίζει τις περισσότερες δυσκολίες για να ανταποκριθεί στις ανάγκες του παιδιού, γιατί το στερεί από τις γονικές φροντίδες και το απομονώνει από την κοινωνική ζωή.

Γι' αυτό το λόγο οι σύγχρονες απόψεις δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στην εξεύρεση κάποιου οικογενειακού περιβάλλοντος για το παιδί, ενώ αντίθετα προτείνουν τον κατά το δυνατόν μεγαλύτερο περιορισμό του ρόλου των ιδρυμάτων. Συνεπώς αυτά θα πρέπει να θεωρούνται σαν η τελευταία λύση και μόνο όταν έχουν εξαντληθεί όλα τα άλλα περιθώρια. (Ζηλίδης, 1990)

8.3 ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗΣ

A. Ορισμός κλειστών ιδρυμάτων

Ο Goffman όρισε το κλειστό ίδρυμα ως τόπο κατοικίας και εργασίας, ενός μεγάλου αριθμού ατόμων που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση και που ξεκομμένα από την ευρύτερη κοινωνία για μια σημαντική χρονική περίοδο ζουν μαζί υπό συνθήκες περιορισμένης και απόλυτα οργανωμένης διαβίωσης. (Τσαούσης, 1987)

B. Κατηγορίες ιδρυμάτων

Σύμφωνα με τον Goffman υπάρχουν 5 κατηγορίες κλειστών ιδρυμάτων. Στην πρώτη ανήκουν ιδρύματα που έχουν συσταθεί με σκοπό να μεριμνούν για πρόσωπα που θεωρούνται ταυτόχρονα ανίκανα και ακίνδυνα (γηροκομεία, ορφανοτροφεία).

Στην δεύτερη ανήκουν χώροι που έχουν συσταθεί με σκοπό να μεριμνούν για πρόσωπα που θεωρούνται ανίκανα να φροντίσουν τον εαυτό τους και ταυτόχρονα αντιπροσωπεύουν απειλή, αν και απροαίρετη για την κοινωνία (ψυχιατρεία).

Ένας τρίτος τύπος ολοπαγών ιδρυμάτων έχει οργανωθεί για να προστατεύσει την κοινότητα από ότι η ίδια θεωρεί ως κινδύνους που εκ προθέσεως στρέφονται εναντίον της, χωρίς το άμεσο ζητούμενο να είναι η ευημερία των προσώπων που απομονώνονται με αυτόν τον τρόπο (φυλακές, σωφρονιστήρια).

Στην τέταρτη ομάδα ανήκουν ιδρύματα που λέγεται ότι είναι συγκροτημένα με τον καλύτερο τρόπο ώστε να φέρουν εις πέρας κάποια εργαστηριακή αποστολή, δικαιολογώντας την ύπαρξή του με εργαλιακά αποκλειστικώς κριτήρια (στρατώνες, σχολές με οικοτροφεία).

Τέλος υπάρχουν τα καταστήματα εκείνα που προορίζονται για αναχωρητήρια από τον κόσμο, παρόλο που συχνά χρησιμεύουν παράλληλα ως κέντρα εκπαιδεύσεως για τους θρησκευόμενους (μοναστήρια). (Gofman, 1994)

Γ. Χαρακτηριστικά της ιδρυματικής ζωής

Ανεξάρτητα από την κατηγορία του ιδρύματος και την ειδική κατάσταση που βρίσκονται τα άτομα που ζουν μέσα σ' αυτό, μπορεί να συνοψίσει κανείς την ιδιαιτερότητα της ιδρυματικής ζωής στα ακόλουθα γενικά χαρακτηριστικά:

1. Αποκοπή από το οικογενειακό περιβάλλον

Η αποκοπή από το οικογενειακό περιβάλλον ή το υποκατάστατο αυτού είναι μια τραυματική εμπειρία για κάθε άτομο, σε κάθε ηλικία. Το μέγεθος της συναισθηματικής αντίδρασης είναι ανάλογο με τις σχέσεις του ατόμου με το οικογενειακό του περιβάλλον και σχετικό με το λόγο της εισαγωγής του σε ίδρυμα.

Ο κάθε τρόφιμος σε κάθε ίδρυμα, πέρα από τα προσωπικά του βιώματα στην οικογένεια, έρχεται στο ίδρυμα τραυματισμένος συναισθηματικά.

Αναμφισβήτητα, η σχετική προετοιμασία του ατόμου για την εισαγωγή του σε ίδρυμα βοηθάει πολύ στην αντιμετώπιση της τραυματικής εμπειρίας του

αποχωρισμού και της αλλαγής τρόπου ζωής που το περιμένει. Η εξασφάλιση επικοινωνίας με το περιβάλλον προέλευσης και η μεταφορά προσωπικών του αντικειμένων βοηθούν στην παραδοχή της νέας κατάστασης στη ζωή τους. (Μαρκοπούλου,1995)

2.Ομαδική συμβίωση

Η ζωή σε ένα ίδρυμα προϋποθέτει ομαδική συμβίωση με πολλά άτομα σε μια διαφορετική σύνθεση της ομάδας από εκείνη μέσα στη στενή και πλατύτερη οικογενειακή μονάδα. Εκείνο που χαρακτηρίζει την ομάδα των τροφίμων σε κάθε ίδρυμα είναι τα κοινά ειδικά γνωρίσματα μεταξύ τους, όπως η ειδική κατάσταση, το φύλο, η ηλικία και η ανάγκη παραμονής τους σ' αυτό.

Η ομαδική συμβίωση σε ίδρυμα δημιουργεί έντονα προβλήματα, αφού δεν υπάρχει τίποτε το προσωπικό και ιδιωτικό στην καθημερινή ρουτίνα και στο χώρο του ιδρύματος.

Ο συγχρωτισμός με άγνωστα μέχρι τη συνάντησή τους στο ίδρυμα άτομα και ο μεγάλος αριθμός των συγκατοίκων δημιουργεί μια συνεχιζόμενη εριστικότητα μεταξύ τους, που πολλές φορές κρύβει επιθετικότητα για συγγενικά τους πρόσωπα που, κατά τη γνώμη τους, τους έχουν απορρίψει και τους έχουν αναγκάσει σε μια ομαδική συμβίωση που κατευθύνεται από υπηρεσιακά πρόσωπα υπεύθυνα πια για την προστασία τους, αποστερώντας τους όμως το αγαθό της ελευθερίας. Η τάση φυγής είναι η πρώτη τους εναντίωση. (Μαρκοπούλου,1995)

3. Ταύτιση ειδικής κατάστασης ατόμου με κατηγορία ιδρύματος

Κάθε τρόφιμος μπαίνει σε ένα ίδρυμα για κάποιο συγκεκριμένο σκοπό που συνδέεται με την ειδική σωματική, ψυχική και κοινωνικο-οικονομική κατάσταση που βρίσκεται. Έτσι, η ειδική κατηγορία του ιδρύματος συνδέεται άμεσα με την ειδική κατάσταση κάθε τροφίμου. Οι φροντίδες που δέχεται το άτομο μέσα στο ίδρυμα είναι οργανωμένες και αποσκοπούν στο ξεπέρασμα της κρίσης που δημιούργησε το συγκεκριμένο πρόβλημα σε κάθε τρόφιμο χωριστά.

Με τον καιρό το άτομο αλλά και μετά από σχετική προετοιμασία και κατεύθυνση μέσα στο ίδρυμα ταυτίζει την κατάσταση του με την κατηγορία του ιδρύματος που άλλοτε απορρίπτει και άλλοτε δέχεται σαν μοναδικό «δρόμο» για τη λύση του προβλήματος του. (Μαρκοπούλου,1995)

4. Υπηρεσιακή αντιμετώπιση αναγκών

Η απρόσωπη και ομαδική μεταχείριση που επικρατεί στα περισσότερα ιδρύματα επισφραγίζεται με την υπηρεσιακή αντιμετώπιση των ατομικών αναγκών των τροφίμων. Τα κατάλοιπα της παραδοσιακής-ιδρυματικής προστασίας είναι ακόμα πολύ έντονα στα ελληνικά ιδρύματα.

Οι μεγάλοι γυμνοί θάλαμοι με τα πολλά κρεβάτια χωρίς κανένα πρόχειρο χώρισμα μεταξύ τους, οι πολλοί κοινόχρηστοι χώροι και η έλλειψη κάθε μικρού χώρου και ευκαιρίας για απομόνωση και ατομική πρωτοβουλία για κάποια δραστηριότητα ή ακόμα και αυτοσυγκέντρωση, οι μεγάλες κουζίνες,

τραπεζαρίες και τα γραφεία της διεύθυνσης με την αισθητά ανώτερη ποιότητα στα έπιπλα και στις ανέσεις γενικά, συνθέτουν το σκηνικό για τη διαδραμάτιση της αποπροσωποποίησης του ατόμου που έρχεται ή που το βάζουν να ζήσει στο ίδρυμα. (Μαρκοπούλου,1995)

5.Εξάρτηση από το προσωπικό

Είναι μοιραίο για τον τρόφιμο κάθε ιδρύματος να αποκτήσει με τον καιρό μια εξάρτηση από το προσωπικό του ιδρύματος. Η ειδική κατάσταση που βρίσκεται και η ταύτιση των γενικών ή ειδικών αναγκών του με των άλλων δημιουργούν αυτή την εξάρτηση. Το άτομο αισθάνεται οπωσδήποτε τραυματισμένο με την εισαγωγή του στο ίδρυμα, αφού έχει στερηθεί τις ευκαιρίες που δίνει το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον για συναλλαγή, αφήνεται στις υπηρεσίες του προσωπικού για την εξυπηρέτηση των αναγκών του. (Μαρκοπούλου,1995)

6. Αποκοπή από την κοινότητα

Με την είσοδό του σε ίδρυμα, το άτομο αποκόβεται από το φυσικό του περιβάλλον και από την ανοικτή κοινότητα. Η αποκοπή αυτή υποστηρίζεται από την προκατάληψη που έχει δημιουργηθεί σχετικά με κάθε ίδρυμα και τους τροφίμους του. Η κατάργηση της «αποκοπής» είναι η λύση του προβλήματος για την κοινωνικοποίηση των τροφίμων στις διάφορες κατηγορίες κλειστών ιδρυμάτων.

Η εισαγωγή και η παραμονή ατόμου σε ίδρυμα έχει σαν φυσική συνέπεια την αποκοπή του από το οικογενειακό περιβάλλον και δικαιολογείται από την ειδική κατάσταση του. Η αποκοπή όμως από τους συνανθρώπους του στην κοινότητα είναι δημιούργημα τόσο εκείνων που διοικούν το ίδρυμα όσο και αυτών που το περιβάλλουν.

Το κοινωνικό φαινόμενο του στιγματισμού των τροφίμων σχετίζεται με την απομόνωση που επιβάλλει η διοίκηση στους τροφίμους με τη δικαιολογία ότι αυτό επιβάλλεται από την ειδική κατάσταση αυτών που ζουν στο ίδρυμα.

(Μαρκοπούλου, 1995)

7. Έλλειψη εναλλαγής παραστάσεων και συναισθηματικής επαφής

Οι επιπτώσεις της ιδρυματικής ζωής κατά γενική συμφωνία των ειδικών έχουν καταστρεπτική επίδραση στην προσωπικότητα εκείνων που έχουν ζήσει για μεγάλο χρονικό διάστημα σε ίδρυμα. Η αποκοπή από το γνωστό και οικογενειακό περιβάλλον, η ομαδική συμβίωση στο χώρο του ιδρύματος, ο καταμερισμός στην κάλυψη βασικών αναγκών από διάφορα πρόσωπα, η υπηρεσιακή μορφή σχέσεων μέσα στο ίδρυμα και η ειδική κατάσταση των τροφίμων δημιουργούν μια ιδιόμορφη κατάσταση που έχει μεγάλη επίδραση στην προσωπικότητα του καθένα. Σ' αυτά μπορεί να προσθέσει κανείς την έλλειψη στην εναλλαγή των παραστάσεων και της διαπροσωπικής συναισθηματικής επαφής.

Η παραδοσιακή ρουτίνα της καθημερινής ζωής και η περιορισμένη ποικιλία στην απασχόληση των τροφίμων τους στερούν από ευκαιρίες για να δουν ή να κάνουν κάτι διαφορετικό μέσα στο ίδρυμα και περισσότερο έξω από

αυτό. Αυτό δημιουργεί μια διανοητική στασιμότητα επικίνδυνη με το χρόνο για την όλη ψυχοδιανοητική κατάσταση του ατόμου.

Η ίδια η στασιμότητα παρουσιάζεται και στην ανθρώπινη ιδιότητα της συναισθηματικής επαφής. Η συναισθηματική σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στους ανθρώπους με την κοινωνικοποίησή τους μέσα στην οικογένεια, στο συγγενικό κύκλο και στην ανοικτή κοινότητα διακόπτεται με την εισαγωγή του ατόμου σε ίδρυμα.

Οι καινούργιες σχέσεις που δημιουργούνται μέσα στο ίδρυμα είναι πολύ διαφορετικές από εκείνες που είχε στην προηγούμενη εξωιδρυματική ζωή του.

Έτσι το άτομο βρίσκεται στον προστατευμένο χώρο του ιδρύματος χωρίς περιθώρια εκλογής για φίλους και συνεργάτες και πάνω απ' όλα, χωρίς την οικογένεια του. Το τελευταίο αυτό είναι πολύ σημαντικό γιατί, ανεξάρτητα αν ο τρόφιμος έχει ή δεν έχει οικογένεια, αισθάνεται οπωσδήποτε τραυματισμένος από την έλλειψη της ή τον αποχωρισμό της απ' αυτήν.

Έτσι, η πολύ περιορισμένη εναλλαγή παραστάσεων και η έλλειψη ελεύθερης συναισθηματικής επαφής με συγγενικά πρόσωπα προσδίνουν στον τρόφιμο την εικόνα της ψυχρότητας και της απάθειας που είναι φανερή με την πρώτη κιόλας επαφή με άτομα που έχουν ζήσει σε ίδρυμα για μεγάλο χρονικό διάστημα. (Μαρκοπούλου, 1995)

8. Ιδρυματισμός

Ιδρυματισμός είναι η κατάσταση που περιέρχεται το άτομο μετά από αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα παραμονής σε ίδρυμα κλειστής προστασίας.

Μετά την απελπισία και την απόγνωση που νιώθει το άτομο με την εισαγωγή του σε ίδρυμα, η καταστρεπτική επίδραση της κλειστής αποκομμένης ζωής γίνεται φανερή. Τα ιδρυματικά άτομα χαρακτηρίζονται από την απάθεια και την έλλειψη αντίδρασης σε μια σχέση με συναίσθημα και συγκίνηση. Ο ιδρυματισμός αφήνει έντονα τα ίχνη στην προσωπικότητα αλλά και στην συμπεριφορά των ατόμων ακόμα και μετά την έξοδό τους από το ίδρυμα. Δυσκολεύονται τα άτομα αυτά στη δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων, στην ανάληψη σωστών ρόλων στην οικογένεια και η βούλησή τους είναι συνήθως μικρή ή ανύπαρκτη.

Τα βιώματα ανθρώπων που έζησαν σε μεγάλη ομάδα σε ίδρυμα για πολύ καιρό δυσκολεύουν τη συναισθηματική ευελιξία που χρειάζεται το άτομο στην καθημερινή του ζωή μέσα και έξω από την οικογένεια στις σχέσεις του με συγγενικά και μη πρόσωπα. (Μαρκοπούλου,1995)

9.Κοινωνικό στίγμα

Η κατάργηση της απομόνωσης των τροφίμων έχει μεγάλη σημασία τόσο για την ομαλή συνύπαρξη της κοινότητας με το ίδρυμα, όσο και για την επανένταξη τους στο κοινωνικό περιβάλλον όταν έρθει η ώρα να αφήσουν το ίδρυμα.

Το κοινωνικό στίγμα που συνοδεύει τα ιδρυματικά άτομα κάθε ειδικής κατάστασης, είναι ανασταλτικός παράγοντας για την επανακοινωνικοποίηση του ατόμου στο ανοιχτό περιβάλλον, αλλά και κίνδυνος για τη δημιουργία περιθωριακών ομάδων από άτομα που φέρνουν το στίγμα της ιδρυματικής ζωής και που κατά συνέπεια απορρίπτονται από τους συνανθρώπους τους.

Ο στιγματισμός των ανθρώπων που έζησαν σε κάποιο ίδρυμα κλειστής προστασίας στηρίζεται σε προκαταλήψεις και στερεότυπα. Η αρνητική στάση των μελών της κοινότητας ποικίλει ανάλογα με την κατηγορία του ιδρύματος. Η έλλειψη κοινωνικής παιδείας εντείνει την κατάσταση αυτή και κάθε προστατευτικό μέτρο καταλήγει σε αποτυχία, αν ταυτόχρονα δεν καταργούνται μέτρα που ενισχύουν την αρνητική στάση της κοινότητας απέναντι σ' εκείνους που προσπαθούν να ενταχθούν και αποκατασταθούν σ' αυτή μετά την έξοδό τους από ίδρυμα. (Μαρκοπούλου, 1995)

8.4 ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΡΥΜΑΤΙΚΗ

ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ

A. Η νομική θεώρηση

Η ιδρυματική πράξη και το καταστατικό κάθε ιδρύματος καθορίζουν με σαφήνεια και ακρίβεια το σκοπό του, τα πρόσωπα που αποτελούν τη διοίκηση του, την περιουσία και τον κανονισμό λειτουργίας του. Έτσι είναι φανερή η θέση του σαν νομικό πρόσωπο δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου και η σχέση των εργαζομένων με την εργοδοσία όπως και το προβλεπόμενο προσωπικό για κάθε συγκεκριμένο ίδρυμα ανάλογα με τις ειδικές ανάγκες των τροφίμων του και το σκοπό ίδρυσης και λειτουργίας αυτού του ιδρύματος.

Ακόμα και η σχέση του ιδρύματος με τους τροφίμους ρυθμίζεται με τον κανονισμό που προβλέπεται από το καταστατικό ίδρυσής του και ορίζει τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των τροφίμων καθώς και τους περιορισμούς στην καθημερινή ζωή και στις σχέσεις με την κοινότητα και τα μέλη της.

(Μαρκοπούλου, 1995)

B. Κοινωνιολογική θεώρηση

Η κοινωνιολογική θεώρηση της ιδρυματικής προστασίας περικλείνει το σκοπό της ύπαρξης του ιδρύματος για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων κοινωνικών προβλημάτων, τη διοίκησή του, την οικονομική του εξάρτηση και την ειδική κατάσταση των τροφίμων που ζουν μέσα σ' αυτό σε σχέση με την

κατάσταση των τροφίμων που ζουν μέσα σ' αυτό σε σχέση με την εμφάνιση κοινωνικών φαινομένων που σχετίζονται με τα άτομα αυτά στην κοινότητα.

Στην κοινωνιολογική θεώρηση της ιδρυματικής φροντίδας εξετάζεται ο σκοπός της και η σημασία για το άμεσο και το πλατύτερο κοινωνικό σύστημα μιας κοινωνίας, γιατί αυτό δικαιολογεί και την ανάγκη για την ύπαρξη ιδρύματος σ' ένα συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο για έναν ορισμένο σκοπό ή ανάγκη. Ακόμα, στην κοινωνιολογική θεώρηση εξετάζεται ο τρόπος διοίκησης και διοικητικής διάρθρωσης του προσωπικού του ιδρύματος όπως και η οικονομική του εξάρτηση σαν παράγοντας επίδρασης στις σχέσεις ιδρύματος και κοινότητας, τροφίμων και κατοίκων, προσωπικού και διοίκησης και όχι μόνο στα πλαίσια εργαστηριακών σχέσεων αλλά και της κοινωνικής διαστρωμάτωσης των ομάδων δηλαδή τρόφιμοι, εργαζόμενοι, άμισθο διοικητικό συμβούλιο.

Η ειδική κατάσταση των τροφίμων αποτελεί και τη δικαιολογία για την ίδρυση και λειτουργία του ιδρύματος και είναι σημαντικός παράγοντας για τον καθορισμό των υπηρεσιών που παρέχονται μέσα στο ίδρυμα. Τελικά το ίδρυμα τόσο σαν κτίριο όσο και σαν υπηρεσία είναι κάτι διαφορετικό από τα άλλα κτίρια και τις υπηρεσίες της κοινότητας, έτσι και οι τρόφιμοι είναι άτομα σε ειδική κατάσταση που η κοινότητα θεωρεί πως διαφέρουν από τους κατοίκους των σπιτιών της. (Μαρκοπούλου, 1995)

Γ. Ψυχολογική θεώρηση

Η ψυχολογική άποψη του θέματος απασχολεί τόσο την κοινωνική ψυχολογία, αλλά και την ψυχολογία της προσωπικότητας και συμπεριφοράς ειδικότερα. Η αντίδραση κάθε ατόμου κάθε ηλικίας και σε οποιαδήποτε ειδική

κατάσταση κατά την εισαγωγή του σε ίδρυμα ποικίλλει ανάλογα με την κατηγορία του ιδρύματος και τον προβλεπόμενο χρόνο παραμονής του σ' αυτό. Ο αποχωρισμός του ατόμου από το φυσικό του περιβάλλον, ιδιαίτερα το οικογενειακό, είναι μια τραυματική εμπειρία που αφήνει βαθιά ίχνη στην προσωπικότητα αλλά και στη συμπεριφορά του.

Το άτομο στην περίοδο της εισαγωγής σε ίδρυμα και μετά τον αποχωρισμό του από αγαπημένα και γνωστά πρόσωπα και περιβάλλον, αντιδρά συνήθως έντονα και επιθετικά προς το καινούργιο περιβάλλον του, με κλάμα, άρνηση φαγητού, απόρριψη προσωπικού του ιδρύματος και γενική δυστροπία. Την έντονη αντίδραση του αποχωρισμού ακολουθεί το στάδιο της απελπισίας ιδιαίτερα σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης παιδικής προστασίας.

Όσο περνάει ο χρόνος παραμονής του στο ίδρυμα, τόσο η συμπεριφορά του χαρακτηρίζεται από μια απάθεια, που είναι ιδιαίτερα εμφανής στα παιδιά. Η απάθεια αυτή στηρίζεται:

- α) στην έλλειψη εναλλαγής και ποικιλίας παραστάσεων και προσωπικών επαφών,
- β) στην εξάρτηση του τροφίμου από το προσωπικό του ιδρύματος που εξυπηρετεί τις ανάγκες του με απρόσωπη και μονότονη επανάληψη, και
- γ) στη ρουτίνα της ιδρυματικής ζωής που αρχίζει από το μονότονο καθημερινό πρόγραμμα, το αβασάνιστα επαναλαμβανόμενο είδος και μαγείρεμα του φαγητού μέχρι την αποκοπή από τη ζωή της κοινότητας και την οικογένεια.

Η πολύκαιρη απάθεια και η πλασματική παράσταση του φυσικού περιβάλλοντος μέσα στο ίδρυμα επιβραδύνουν ή αναστέλλουν την κοινωνικοποίηση των τροφίμων σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης. Η απόσυρση και η εσωτερική μοναξιά είναι πολύ συνηθισμένα ψυχολογικά φαινόμενα στα άτομα που ζουν σε ιδρύματα. Αυτά άλλωστε είναι και τα κύρια

χαρακτηριστικά του λεγόμενου «ιδρυματισμού», που είναι το αποτέλεσμα από το μακρόχρονο εγκλεισμό ατόμου σε ίδρυμα.

Η μακρόχρονη παραμονή σε ίδρυμα και η απομάκρυνση από την οικογένεια παρεμποδίζουν τη συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού και την ικανότητα του ν' αγαπά. Η μητρική και περιβαλλοντική αποστέρηση οδηγούν το παιδί στην ψυχρότητα και στη δυσκολία ή και αδυναμία για τη σύναψη διαπροσωπικών σχέσεων. Η συνεχής ή επαναλαμβανόμενη μητρική αποστέρηση επηρεάζουν αρνητικά τόσο την προσωπικότητα όσο και τη συμπεριφορά νηπίων και παιδιών. (Μαρκοπούλου,1995)

8.5 ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΣΕ ΙΔΡΥΜΑ

Υπάρχουν πολλές εναλλακτικές λύσεις για το παιδί «χωρίς οικογένεια» και για το παιδί με «ακατάλληλη οικογένεια». Μπορεί να αποκτήσει θετούς γονείς που θα του προσφέρουν την οικογενειακή ζωή που θα έπρεπε να έχει απολαύσει κοντά στους φυσικούς του γονείς.

Υπάρχει μια θλιβερή στρατιά από παιδιά που εισάγονται σε ιδρύματα. Πρόκειται για παιδιά (εξώγαμα και μη) που οι γονείς τους δεν έχουν καμιά ελπίδα να φτιάξουν κάποτε ένα σπιτικό για το ιδρυματικό παιδί τους και που, δεν θέλουν να διατηρήσουν μαζί του καμιά επαφή. Μερικά από τα παιδιά αυτά πρέπει να μεγαλώσουν με την επίγνωση ότι δεν έχουν κανένα συγγενικό τους πρόσωπο να τα αναγνωρίσει.

Επειδή τα μικρά παιδιά πιστεύουν ότι οι γονείς τους είναι παντοδύναμοι, έχουν την τάση να αποδίδουν τα αίτια της «εγκατάλειψης» τους σε δικά τους ελαττώματα, σε δικές τους αστοχίες. Είναι εύκολο να φανταστεί κανείς το μέγεθος της ενοχής, της προσωπικής ανεπάρκειας και του μίσους που νιώθει το παιδί για τον εαυτό του, όταν πιστέψει ότι κάτι τέτοιο έχει συμβεί, ότι δηλαδή τα ελαττώματα του είναι υπεύθυνα για την εγκατάλειψη του.

Ο χρόνος που περνά το παιδί στο ίδρυμα μπορεί να παρομοιαστεί με τον αργό θάνατο-ιδιαίτερα στην περίπτωση που το παιδί δεν έχει ξεκάθαρους μελλοντικούς στόχους για να ελπίζει. Αυτό το παιδί, παγιδευμένο στη μοναξιά και τη θλίψη του, δεν μπορεί να ελπίζει στην αυτο-ολοκλήρωσή του. Η εξάρτησή του από άλλα πρόσωπα είναι τόσο ακραία και παρατεταμένη, που τελικά το παιδί δυσκολεύεται να γίνει ένα αυτόνομο άτομο. Δεν μπορεί να αυτό-προσδιοριστεί, πράγμα που το εμποδίζει να δει τον εαυτό του ως το επίκεντρο της ύπαρξής του, ότι αυτό είναι υπεύθυνο για να καθορίσει τη μοίρα του. Έχει

την τάση μάλλον να αντιδρά σε όσα ερεθίσματα του παρέχουν οι άλλοι και όχι να δρα με δική του πρωτοβουλία. Έχοντας ελάχιστα ανεπτυγμένο το συναίσθημα της αυτονομίας, σκέπτεται και ενεργεί κυρίως με γνώμονα το τι περιμένουν οι άλλοι από αυτό.

Τα παιδιά που μεγαλώνουν σε ιδρύματα στερούνται πολλά από τα πλεονεκτήματα της οικογενειακής ζωής και δεν είναι καθόλου λίγα από τα παιδιά αυτά που τελικά θα παρουσιάσουν ψυχολογικά προβλήματα. Μερικά, αν είναι τυχερά στην υιοθεσία τους, μπορεί να απολαύσουν, μέσα στη θετή τους οικογένεια, πολλά από τα πλεονεκτήματα της σταθερής οικογενειακής ζωής.

Οι υπηρεσίες παιδικής πρόνοιας απομακρύνοντας ένα παιδί από ένα ακατάλληλο οικογενειακό περιβάλλον, τοποθετώντας το σε κάποιο ίδρυμα, του δημιουργούν άλλες αποστερήσεις. Ενώ γνωρίζουν ότι μπορεί το παιδί να απαλλαγεί από αυτό που θεωρείται αρνητική επιρροή ή ανεπαρκής φροντίδα, οι τάλαιπωρίες του δεν τελειώνουν με την εισαγωγή του στο ίδρυμα. Πολλές φορές η εισαγωγή του αυτή σημαίνει ότι θα αποχωριστεί τα αδέρφια του ή θα χάσει την γονεϊκή επαφή.

Αν περιμένουμε από τους πολυάσχολους βρεφοκόμους του ιδρύματος να αντιμετωπίσουν το παιδί σαν δικό τους, σίγουρα απατόμεθα. Το πρόβλημα αυτού του παιδιού είναι ότι δεν θα είναι κάτι το «ξεχωριστό», δεν ανήκει πραγματικά σε κανέναν. Καθώς δεν υπάρχει μια σταθερή μητρική μορφή, στην οποία να προσκολληθεί και να ταυτιστεί, είναι μάλλον απίθανο να μπορέσει να αποκτήσει αυτό που αποκαλούμε «βασική εμπιστοσύνη» και να βγει από το καβούκι της συναισθηματικής απομόνωσης. (Herbert, 1995)

8.6 Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΡΟΦΙΜΟΥ

Αν η παραμονή του τροφίμου είναι μακροχρόνια, μπορεί να συμβεί αυτό που ονομάστηκε «αποπαίδευση»-με άλλα λόγια μια «απομάθηση», που τον καθιστά προσωρινά ανίκανο να χειρισθεί ορισμένα γνωρίσματα της καθημερινής ζωής στον έξω κόσμο, εφόσον και όταν επιστρέψει σ' αυτόν.

Το νέο μέλος έρχεται στο ίδρυμα με μια ιδέα για τον εαυτό του που έγινε δυνατή χάρις σε ορισμένες σταθερές κοινωνικές ρυθμίσεις στον οικείο κόσμο του. Με την είσοδό του, απογυμνώνεται αμέσως από το στήριγμα που του παρείχαν οι ρυθμίσεις αυτές. Αρχίζει να υφίσταται μια σειρά ηθικών μειώσεων, υποβιβασμών, ταπεινώσεων και βεβηλώσεων του εαυτού. Ο εαυτός του συστηματικά, αν και συχνά δίχως πρόθεση, ευτελίζεται.

Οι εισαγωγικές διατυπώσεις και οι δοκιμασίες υπακοής είναι δυνατό να γίνουν αντικείμενα επεξεργασίας και να πάρουν μορφή μύησης που έχει ονομαστεί «τα καλωσορίσματα», όπου το προσωπικό ή οι τρόφιμοι ή και αμφότεροι δίνουν πολύ καλά να καταλάβει στο νέο μέλος τη δεινή του θέση.

Οι εισαγωγικές διατυπώσεις μπορούν να χαρακτηριστούν ως μια απόθεση και μια ανάληψη, με σωματική γύμνια στο ενδιαμέσο. Η απόθεση φυσικά συνεπάγεται στέρηση της ιδιοκτησίας, πράγμα σημαντικό διότι τα πρόσωπα επενδύουν αισθήματα εαυτού στα υπάρχοντά τους. Το σημαντικότερο ίσως από τα υπάρχοντα αυτά, το ονοματεπώνυμο κάποιου, δεν έχει τίποτε το υλικό, όπως και αν ονομασθεί κάποιος μετέπειτα, η απώλεια του ονόματος του μπορεί να είναι μια σημαντική περιστολή του εαυτού.

Μετά την εισαγωγή, η εικόνα του εαυτού του που παρουσιάζει προσβάλλεται με έναν άλλο τρόπο. Σύμφωνα με το δεδομένο εκφραστικό ιδίωμα μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, ορισμένες κινήσεις, θέσεις και

σωματικές στάσεις μεταδίδουν μια κατώτερη εικόνα για το άτομο και αποφεύγονται ως μειωτικές. Οποιοσδήποτε κανονισμός, διαταγή ή καθήκον εξαναγκάζει το άτομο να υιοθετήσει αυτές τις κινήσεις ή θέσεις μπορεί να ευτελίσει τον εαυτό του. Τα ολοπαγή ιδρύματα βρίθουν από τέτοιους σωματικούς εξευτελισμούς.

Ενώ η ευτελιστική διαδικασία συνεχίζεται, ο τρόφιμος αρχίζει να διδάσκεται, τυπικά ή άτυπα, αυτό που θα ονομάσουμε σύστημα προνομίων. Από τη στιγμή που η προσήλωση του τροφίμου στον εαυτό του έχει κλονιστεί από τις απογυμνωτικές διαδικασίες του ιδρύματος, είναι σε μεγάλο βαθμό το σύστημα προνομίων που παρέχει ένα πλαίσιο για προσωπική αναδιοργάνωση. Τρία βασικά στοιχεία του συστήματος μπορούν να αναφερθούν.

Υπάρχουν, πρώτον, οι «εσωτερικοί κανόνες», ένα σύνολο σχετικά ρητών και τυπικών υπαγορεύσεων και απαγορεύσεων που εκθέτουν τις βασικές απαιτήσεις σε σχέση με την διαγωγή του τροφίμου. Οι κανόνες αυτοί διατυπώνουν με σαφήνεια και λεπτομέρειες την ασκητική καθημερινή ρουτίνα του τροφίμου. Οι διαδικασίες εισδοχής, που απογυμνώνουν τον νεοεισερχόμενο από τα προγενέστερα στηρίγματά του, μπορούν να θεωρηθούν ως ο τρόπος του ιδρύματος να τον ετοιμάζει για να αρχίσει να ζει σύμφωνα με τους εσωτερικούς κανόνες.

Δεύτερον, σε αντίθεση με αυτό το άτεγκτο κλίμα, προσφέρονται λιγοστές, σαφώς προσδιορισμένες ανταμοιβές ή προνόμια σε αντάλλαγμα για την υπακοή στο προσωπικό, στην πράξη και το πνεύμα. Πολλές από τις δυνητικές αυτές ικανοποιήσεις αφορούν δυνατότητες που ο τρόφιμος θεωρούσε προηγουμένως αυτονόητες.

Το τρίτο στοιχείο του συστήματος προνομίων είναι οι τιμωρίες, αυτές χαρακτηρίζονται ως συνέπειες της μη τήρησης των κανόνων. Ένα σύνολο

αυτών των τιμωριών συνίσταται στην προσωρινή ή οριστική αφαίρεση προνομίων ή την κατάργηση του δικαιώματος να προσπαθείς να τα κερδίσεις.

Γενικά οι τιμωρίες που επιβάλλονται στα ολοπαγή ιδρύματα είναι οι αυστηρότερες από οτιδήποτε έχει συναντήσει ο τρόφιμος στον οικείο κόσμο του. Εν πάση περιπτώσει, συνθήκες από τις οποίες λιγοστά, ευκόλως ελεγχόμενα προνόμια είναι τόσο σημαντικά, είναι επίσης συνθήκες υπό τις οποίες η αφαίρεσή τους έχει τρομερή σημασία.

Παρόλο που υπάρχουν τάσεις αλληλεγγύης όπως η συναδέλφωση και ο σχηματισμός κλικών, αυτές είναι περιορισμένες. Οι εξαναγκασμοί που φέρνουν τους τροφίμους σε θέση να συμπονοούν ο ένας τον άλλον και να έχουν επικοινωνία μεταξύ τους δεν οδηγούν αναγκαστικά σε μιαν ανώτερη ομαδική, ηθική και αλληλεγγύη.

Παρόλο όμως που συνήθως υπάρχει ελάχιστη πίστη στην ομάδα στα ολοπαγή ιδρύματα η προσδοκία ότι η αφοσίωση στην ομάδα πρέπει να υπερισχύει, αποτελεί μέρος κουλτούρας του τροφίμου και βρίσκεται πίσω από την εχθρότητα που επιδεικνύεται σε αυτούς που διασπούν την αλληλεγγύη των τροφίμων.

Το σύστημα προνομίων και η ευτελιστικές διαδικασίες αντιπροσωπεύουν τις συνθήκες στις οποίες ο τρόφιμος οφείλει να προσαρμοστεί. Οι συνθήκες αυτές επιτρέπουν διαφορετικούς ατομικιστικούς τρόπους αντιμετώπισής τους, πέρα από οποιαδήποτε προσπάθεια συλλογικής ανατρεπτικής δράσης. Ο ίδιος τρόφιμος θα χρησιμοποιήσει διαφορετικές γραμμές προσαρμογής σε διαφορετικές φάσεις της ηθικής του σταδιοδρομίας και μπορεί μάλιστα να εναλλάσσει διαφορετικές τακτικές ταυτόχρονα.

Καταρχήν υπάρχει η τακτική της «καταστασιακής απόσυρσης». Ο τρόφιμος αποσύρει την εμφανή προσοχή του από τα πάντα εκτός από τα

γεγονότα που περιβάλλουν άμεσα το σώμα του, και αυτά τα βλέπει σε μια προοπτική που δεν χρησιμοποιείται από άλλους συμπαρεβρισκόμενους. Αυτή η δραστική περικοπή της εμπλοκής του σε γεγονότα αλληλενέργειας είναι καλύτερα γνωστή, με τον όρο «παλινδρόμηση».

Δεύτερον, υπάρχει η «αδιάλλακτη γραμμή»: ο τρόφιμος εμπρόθετα προκαλεί το ίδρυμα αρνούμενος κατάφορα να συνοδευτεί με το προσωπικό. Αποτέλεσμα είναι μία διαρκώς κοινωνούμενη αδιαλλαξία και ενίοτε υψηλό ατομικό ηθικό.

Μια τρίτη τυπική συστοίχιση στον κόσμο του ιδρύματος είναι η «επίκληση» το ομοίωμα του έξω κόσμου που παρέχει το κατάστημα εκλαμβάνεται από το τρόφιμο ως το όλον, και ένας ήρεμος, σχετικά επαρκής τρόπος ζωής χτίζεται πάνω στις μέγιστες δυνατές ικανοποιήσεις που μπορεί κανείς να προσκολληστεί μέσα στο ίδρυμα. Η εμπειρία του έξω κόσμου χρησιμοποιείται ως σημείο αναφοράς για να καταδειχθεί η θελκτικότητα της ζωής μέσα στο ίδρυμα, και η συνήθης ένταση ανάμεσα στους δύο κόσμους μειώνεται αισθητά, ανατρέποντας το ενεργοποιό σχέδιο που εδράζεται σε αυτή την αντιληπτή αντινομία, η οποία προσιδιάζει στα ολοπαγή ιδρύματα.

Ένας τέταρτος τρόπος προσαρμογής στον περίγυρο ενός ολοπαγούς ιδρύματος είναι αυτός της «μεταστροφής»: ο τρόφιμος εμφανίζεται να παραλαμβάνει την επίσημη άποψη, ή εκείνη του προσωπικού, για τον εαυτό του και προσπαθεί να υποδυθεί τον ρόλο του τέλειου τροφίμου. Ενώ ο έποικος τρόφιμος κτίζει, στα όρια του δυνατού, μια ελεύθερη κοινότητα για τον εαυτό του χρησιμοποιώντας τα περιορισμένα διαθέσιμα μέσα, ο προσήλυτος εφαρμόζει μια πιο πειθαρχημένη, ηθικιστική μονοχρωματική γραμμή, παρουσιάζοντας τον εαυτό του σαν κάποιον που ο ενθουσιασμός του για το ίδρυμα είναι πάντοτε στη διάθεση του προσωπικού. (Goffman, 1994)

Καταρχήν, σε πολλά ολοπαγή ιδρύματα αναπτύσσεται ένα ιδιαίζον είδος και επίπεδο αυτομέριμνας. Η χαμηλή θέση των τροφίμων, σε σχέση με την κοινωνική τους κατάσταση στον έξω κόσμο, που εγκαθιδρύεται αρχικά με τις γυμνωτικές διαδικασίες, δημιουργεί ένα κλίμα προσωπικής αποτυχίας μέσα στο οποίο η απώλεια γοήτρου είναι διαρκώς παρούσα.

Σε ανταπάντηση ο τρόφιμος έχει την τάση να φτιάχνει μια ιστορία, ένα μύθο για την μοίρα του, ένα λυπητερό παραμύθι, ένας είδος θρήνου και απολογίας που διαρκώς επαναλαμβάνει στους συντρόφους του, δίνοντας μ' αυτόν τον τρόπο λόγο για την παρούσα ταπεινή του κατάσταση.

Κατά συνέπεια, ο εαυτός του τροφίμου γίνεται σε μεγαλύτερο ακόμη βαθμό το επίκεντρο της κουβέντας του και της μέριμνάς του από ότι στον έξω κόσμο, με επακόλουθο την έντονη μεμψιμοιρία. Παρόλο που το προσωπικό αμφισβητεί τις ιστορίες αυτές, το κοινό του τροφίμου τείνει να είναι αβρότερο, αποκρύπτοντας ένα μέρος τουλάχιστον της δυσπιστίας και ανίας που γεννούν οι αφηγήσεις αυτές.

Δεύτερον, μεταξύ τροφίμων σε πολλά ολοπαγή ιδρύματα υπάρχει έντονα το συναίσθημα ότι ο χρόνος που περνάει κανείς στο κατάστημα είναι χρόνος χαραμισμένος ή νεκρός ή που σου κλέβουν απ' τη ζωή σου, είναι χρόνος που πρέπει να ξεγράψεις, είναι κάτι που πρέπει να «εκτιμήσεις» ή κάτι που πρέπει να «μετράς» ή να «φας» ή να «βγάλεις». (Goffman, 1994)

8.7 ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΤΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ

Ο χαρακτήρας και η προσωπικότητα κάθε μέλους του προσωπικού έχουν τεράστια επίδραση στην προσωπικότητα των τροφίμων αφού για αυτούς δεν υπάρχουν για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα άλλα κοινωνικά πρότυπα για ταύτιση.

Όταν λέμε συμμετοχή του προσωπικού στους σκοπούς του ιδρύματος, δεν εννοούμε μόνο να δίνουν (τη δουλειά τους), αλλά και να παίρνουν (ανάλογο μισθό και γνώσεις).

Είναι πάρα πολλές περιπτώσεις που το προσωπικό των ιδρυμάτων είναι πολύ δυσανάλογο με τον αριθμό των τροφίμων, δεν υπάρχει χρόνος για εκπαίδευση και οι μισθοί παραμένουν σε χαμηλά επίπεδα, με τη δικαιολογία ότι η κατηγορία αυτή δεν ανήκει στο ειδικευμένο προσωπικό.

Η συνεργασία των εθελοντών με το ίδρυμα βρίσκεται κυρίως στις σχέσεις που δημιουργούνται με τους τροφίμους μια και αυτοί δεν είναι υπάλληλοι αλλά πρόσωπα από την κοινότητα που θέλουν να μοιραστούν μαζί τους κάποιες από τις ελεύθερες ώρες τους μέσα ή έξω από το ίδρυμα. Καλύπτουν έτσι μια σημαντική ψυχοκοινωνική ανάγκη των τροφίμων.

Η παρουσία εθελοντών είναι προς όφελος των τροφίμων, του προσωπικού αλλά και του σκοπού του ιδρύματος στη κοινότητα γενικότερα. Είναι μια ευκαιρία για να γεφυρωθεί το χάσμα των μέσα με τους έξω η ωφέλεια είναι αμοιβαία.

Ξεχωριστός θεωρείται ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού στο ίδρυμα, και αυτό γιατί προσπαθεί να δημιουργήσει μια ατομική υποστηρικτική επαφή με κάθε τρόφιμο παίρνοντας υπόψη την προσωπικότητά του το κοινωνικό περιβάλλον, την ειδική του κατάσταση και τις σχέσεις του με όλους μέσα στο

ίδρυμα. Η σωστή προσαρμογή (όχι φοβισμένη υποταγή) στη ζωή του ιδρύματος και η αξιοποίηση των ιδικών υπηρεσιών που προσφέρονται σε αυτό βοηθάνε το άτομο και στη μετέπειτα ζωή του στη κοινότητα. Την προσπάθεια αυτή πρέπει να συντονίζει και να παρακολουθεί ο Κ.Λ. σε συνεργασία με τον κάθε τρόφιμο ξεχωριστά και ομαδικά, ώστε να μάθει να μετέχει συνειδητά στην κάθε προσπάθεια για επίλυση των προβλημάτων του μέσα στο ίδρυμα.

Η διαμεθοδική Κοινωνική Εργασία πιστεύεται ότι βοηθάει το άτομο να μπορέσει να ενταχθεί ενεργά στη ζωή του ιδρύματος, αλλά και να προετοιμαστεί για τους κοινωνικούς ρόλους που θα πρέπει να διαδραματίσει αργότερα στην ανοικτή κοινότητα. Η προσωπικότητα όμως, ο ζήλος και η δημιουργική εργασία του Κ.Λ. είναι σημαντικοί παράγοντες για την επίτευξη του πραγματικού σκοπού της ιδρυματικής προστασίας. (Μαρκοπούλου, 1995)

8.7.1 Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

Το άτομο σχεδόν πάντοτε θεωρείται ως αυτοσκοπός, σύμφωνα με τις ευρύτερες ηθικές αρχές της κοινωνίας που περιβάλλει ένα ολοπαγές ίδρυμα. Σχεδόν πάντοτε λοιπόν είναι αναγκαίο να τηρηθούν ορισμένα πρότυπα στο χειρισμό του ανθρώπινου υλικού που τεχνικά δεν είναι απαραίτητα. Η τήρηση αυτή των ονομαζόμενων ανθρωπιστικών προτύπων ορίζεται τελικά ως μέρος της ευθύνης του ιδρύματος και εξ υποθέσεως είναι ένα από τα πράγματα που το ίδρυμα εγγυάται στον τρόφιμο σε αντάλλαγμα της ελευθερίας του.

Δεν είναι μόνο οι προϊστάμενοι μέσα στο ίδρυμα που υπενθυμίζουν στο προσωπικό τις υποχρεώσεις του στα ζητήματα που αφορούν τα πρότυπα και τα δικαιώματα, αλλά φορείς στην ευρύτερη κοινωνία που επαγρυπνούν γι' αυτόν το σκοπό και συχνά οι κοντινοί συγγενείς των τροφίμων. Το ίδιο το υλικό της εργασίας του προσωπικού μπορεί να παίζει αυτόν το ρόλο.

Η εργασία με ανθρώπους διαφέρει από τα άλλα είδη εργασίας εξαιτίας του πλέγματος κοινωνικών θέσεων και σχέσεων που ο τρόφιμος μεταφέρει στο ίδρυμα μαζί του και εξαιτίας των ανθρωπιστικών προτύπων που πρέπει να τηρηθούν αναφορικά με το πρόσωπό του.

Το προσωπικό έχει την τάση να αποκρύπτει τις αποφάσεις που αφορούν την τύχη των τροφίμων, γιατί αν ο τρόφιμος γνώριζε το χειρότερο που σχεδιάζουν γι' αυτόν, θα μπορούσε από σκοπού και ανοικτά να παρακωλύσει την ομαλή πραγματοποίηση αυτού που τον περιμένει.

Όση απόσταση κι αν προσπαθήσει να κρατήσει το προσωπικό από αυτό, ένα υλικό τέτοιας λογής μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο συντροφικών αισθημάτων και τρυφερότητας ακόμη. Υπάρχει πάντα ο κίνδυνος, ο τρόφιμος να φανεί ανθρώπινος, αν ο τρόφιμος θα πρέπει να υποβληθεί σε ταλαιπωρίες,

κατά το κοινό αίσθημα, τότε το προσωπικό που νιώθει συμπάθεια γι' αυτόν είναι σίγουρο ότι θα συμπάσχει.

Από την άλλη μεριά, αν ένας τρόφιμος παραβεί κάποιον κανόνα, το γεγονός ότι τα μέλη του προσωπικού τον θεωρούν ανθρώπινο ον μπορεί να οξύνει την αίσθηση ότι ο ηθικός τους κόσμος έχει δεχθεί πλήγμα: περιμένοντας μια λογική ανταπόκριση από ένα λογικό ον, το προσωπικό μπορεί να αισθανθεί ότι το προκαλούν, το προσβάλλουν, το αψηφούν, όταν ο τρόφιμος δεν συμπεριφέρεται όπως πρέπει.

Η ικανότητα των τροφίμων να γίνονται αντικείμενα συμπόνιας από τη μεριά του προσωπικού έχει άμεση σχέση με αυτό που θα μπορούσε να ονομασθεί κύκλος σύνδεσης και καταγράφεται μερικές φορές στα ολοπαγή ιδρύματα. Αρχίζοντας από ένα σημείο κοινωνικής απόστασης από τους τροφίμους, ένα σημείο από το οποίο η τεράστια αποστέρηση και οι ιδρυματικές δυσχέρειες δεν είναι εύκολα ορατές, το μέλος του προσωπικού ανακαλύπτει πως δεν έχει κανένα λόγο να μη συνάψει έναν εγκάρδιο δεσμό με μερικούς τροφίμους.

Η σύνδεση αυτή, ωστόσο, φέρνει το τέλος του προσωπικού σε μια θέση όπου μπορεί να πληγωθεί από αυτά που οι τρόφιμοι κάνουν και υποφέρουν και το φέρνει επίσης σε μια θέση από όπου είναι πιθανό να απειλήσει την απόμακρη στάση από τους τροφίμους που υιοθετούν οι συνάδελφοί του. Από τη στιγμή που αποσυρθεί από τους κινδύνους της επαφής με τους τρόφιμους, μπορεί σταδιακά να παύσει να αισθάνεται ότι έχει λόγο να είναι επιφυλακτικός και τότε ο κύκλος της επαφής και της απόσυρσης μπορεί να επαναληφθεί.

Όταν συνδυάζουμε το γεγονός ότι το προσωπικό είναι υποχρεωμένο να τηρεί ορισμένα πρότυπα ανθρώπινης μεταχείρισης έναντι των τροφίμων με το γεγονός ότι είναι δυνατό να καταλήξει να βλέπει τους τροφίμους ως λογικά, υπεύθυνα πλάσματα που αποτελούν πρόσφορα αντικείμενα για

συναισθηματισμό δεσμό, έχουμε το πλαίσιο για μερικές από τις εντελώς ειδικές δυσκολίες που παρουσιάζει η εργασία με ανθρώπους.

Οι ειδικές απαιτήσεις της εργασίας με ανθρώπους συνιστούν την καθημερινή δουλειά του προσωπικού, η ίδια η δουλειά διενεργείται μέσα σ' ένα ειδικό ηθικό κλίμα. Το προσωπικό είναι επιφορτισμένο να αντιμετωπίσει την εχθρότητα και τις απαιτήσεις των τροφίμων, κι αυτό που έχει στη διάθεσή του για να αντιμετωπίσει τους τρώφίμους, είναι η ορθολογιστική προοπτική που έχει ασπασθεί το ίδρυμα.

Όταν επιτρέπεται στους τροφίμους να έχουν πρόσωπο με πρόσωπο επαφές με το προσωπικό, η επαφή αυτή συχνά θα πάρει τη μορφή «γκρίνιας» ή αιτημάτων εκ μέρους του τροφίμου και δικαιολόγησης της ισχύουσας περιοριστικής μεταχείρισης εκ μέρους του προσωπικού.

Τα προνόμια, επιπλέον, και οι τιμωρίες που το προσωπικό απονέμει είναι συχνά διατυπωμένα σε μια γλώσσα που αντικατοπτρίζει τους νομιμοποιημένους, αντικειμενικούς στόχους του ιδρύματος.

Οι επαγγελματίες που μπαίνουν στο ίδρυμα πάνω σ' αυτή τη βάση συχνά απογοητεύονται, αισθανόμενοι ότι δεν μπορούν να κάνουν σωστά τη δουλειά τους και ότι χρησιμοποιούνται ως όμηροι για να προσθέσουν επαγγελματική επικύρωση στο σύστημα των προνομίων. Πρόκειται για μια κατακραυγή.

Οι επαγγελματίες, φυσικά, δεν είναι η μόνη ομάδα του προσωπικού που έχει κάπως δύσκολες σχέσεις με τους επίσημους σκοπούς του καταστήματος. Τα μέλη εκείνα του προσωπικού που βρίσκονται σε συνεχή επαφή με τους τροφίμους είναι δυνατό να αισθάνονται ότι και σ' αυτά έχει επιβληθεί ένα αντιφατικό καθήκον, καθώς είναι υποχρεωμένα να επιβάλλουν με εξαναγκασμό την ευπείθεια στους τροφίμους και ταυτόχρονα να δίνουν την εντύπωση ότι

τηρούνται τα ανθρωπιστικά πρότυπα και υλοποιούνται οι ορθολογιστικοί σκοποί του ιδρύματος. (Goffman, 1994)

8.8 Η ΟΜΑΔΙΚΗ ΣΥΜΒΙΩΣΗ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΜΙΚΡΗΣ

ΟΜΑΔΑΣ ΣΤΟ ΙΔΡΥΜΑ

Η επίδραση της κλειστής ιδρυματικής ζωής στην προσωπικότητα του παιδιού σε οποιαδήποτε ηλικία, είναι καταστρεπτική. Για τον λόγο αυτό έγιναν σημαντικές προσπάθειες να βρεθούν τρόποι να παραμένει το άτομο για όσο το δυνατό λιγότερο χρόνο στο ίδρυμα. Γίνεται προσπάθεια να φιλοξενούν τα ιδρύματα, άτομα σε κάθε ηλικία και ειδική κατάσταση για περιορισμένο χρόνο, απαραίτητο για να ξεπεραστεί η κρίσιμη για την κατάσταση του χρονική περίοδος.

Η οργάνωση της ζωής στα ιδρύματα εξακολουθεί να έχει συντηρητική μορφή, με συγκεντρωτική διοίκηση και κανονισμό λειτουργίας φτιαγμένο από ιδιώτες που διοικούν τα ιδρύματα και που, κατά κανόνα, δεν είναι ειδικοί σε σχέση με την ειδική κατάσταση των τροφίμων.

Για το λόγο αυτό και οι προσλήψεις ειδικών στα ιδρύματα αυτά, είναι περιορισμένες και το ανειδίκευτο προσωπικό που υπερτερεί σε αριθμό δεν εκπαιδεύεται καθόλου για το σημαντικό έργο που καλείται να εκτελέσει. Στα ιδρύματα κλειστής προστασίας, η σωστή επιλογή και η ανάλογη ενημέρωση του προσωπικού έχουν ζωτική σημασία.

Οι επαγγελματικές σωστές και συναισθηματικά ανθρώπινες σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των τροφίμων και του προσωπικού καθορίζουν την επιτυχία του σκοπού της ιδρυματικής προστασίας, ανεξάρτητα με την ειδική κατηγορία που ανήκει το ίδρυμα και την ιδιαιτερότητα της κατάστασης αυτών που φιλοξενούνται.

Η εφαρμογή των μικρών ομάδων σε ίδρυμα κλειστής προστασίας: ο κτιριακός όγκος και το πλήθος των τροφίμων τρομάζουν και συνθλίβουν με τον

καιρό την προσωπικότητα του ατόμου. Θα πρέπει λοιπόν να μιλάμε για δύο περιπτώσεις στην αντιμετώπιση του θέματος:

α) μικρές ομάδες σε παραδοσιακά κτίρια ιδρυμάτων

β) μικρές ομάδες σε σύγχρονο περιορισμένης χωρητικότητας κτίριο.

Στην πρώτη περίπτωση έχουμε να δουλέψουμε ένα σύγχρονο σύστημα διαβίωσης σ' ένα ακατάλληλο γι' αυτό κτιριακό συγκρότημα που προϋπάρχει. Με την δημιουργία μικρών ομάδων μέσα στο ίδρυμα γίνεται προσπάθεια να σκορπίζουν κάποια ώρα οι τρόφιμοι, να μετέχουν ενεργά στην αντιμετώπιση προβλημάτων του ιδρύματος για την καλύτερευση της ζωής τους σ' αυτό, ν' αναπτύξουν δραστηριότητα και σχέσεις μ' ένα μικρό αριθμό τροφίμων και όχι με όλη τη δύναμη του ιδρύματος. Η ανάπτυξη της υπευθυνότητας της σκέψης και δράσης σε ατομικό επίπεδο, σίγουρα είναι θετικοί παράγοντες στην εξέλιξη της προσωπικότητας και στην κοινωνικοποίηση του ατόμου.

Η υιοθέτηση του συστήματος των μικρών ομάδων προϋποθέτει την όλη αναδιοργάνωση του τρόπου ζωής στο ίδρυμα, αλλά και την αναθεώρηση του ρόλου των τροφίμων σ' αυτό. Αρχίζοντας από τους κοιτώνες, το σύστημα αυτό απαιτεί σμίκρυνση των χώρων, έστω και με πρόχειρα μέσα.

Οι ομάδες πρέπει να αποτελούνται από 4-8 άτομα και να υπάρχει υπεύθυνος από το προσωπικό για μια ή δυο ομάδες, ανάλογα με τη δυναμικότητα του προσωπικού. Οι μικρές ομάδες στην καθημερινή συμβίωση βοηθούν τους τροφίμους κάθε ηλικίας και ειδικής κατάστασης να αναπτύξουν κοινωνικές σχέσεις και ρόλους, αφού συναναστρέφονται μικρό αριθμό ατόμων, αντί του συνόλου των τροφίμων.

Η μικρή ομάδα μετέχει στη ζωή του ιδρύματος σαν μια μονάδα στο σύνολο των τροφίμων. Ο διαχωρισμός των τροφίμων σε μικρές ομάδες συνοπτικά θα μπορούσε να πει κανείς πως βοηθάει στην αυτενέργεια και την

κινητοποίηση των ατόμων για συμμετοχή στη λειτουργία του ιδρύματος, αρχίζοντας από τη βελτίωση του περιβάλλοντος με προσωπική εργασία και φαντασία, μέχρι τη συμμετοχή στη διοίκηση του ιδρύματος για τη βελτίωση στους όρους διαβίωσης και ανάληψη ευθυνών για λειτουργία ορισμένων τμημάτων. Ο συντονισμός των μικρών ομάδων σε ίδρυμα έχει μεγάλη σημασία για τη διατήρηση της ψυχολογικής τους ισορροπίας που κινδυνεύει από τη ζωή στο κλειστό ίδρυμα.

Οι υπεύθυνοι για τη ζωή των τροφίμων σε ίδρυμα πρέπει οπωσδήποτε να αποφεύγουν να δημιουργούν εξωπραγματικές σχέσεις και βιώματα σε σχέση με τη φυσιολογική ζωή στην κοινότητα. Η σύγχρονη τάση για την οργάνωση της ιδρυματικής ζωής σε κτιριακά συγκροτήματα με πολλά μικρά κτίρια και η πολλαπλή διάσπαση των κατηγοριών των ιδρυμάτων είναι απόλυτα σύμφωνα με το σύστημα των μικρών ομάδων.

Όλη η συμπεριφορά του προσωπικού πρέπει να είναι προσεκτική και μελετημένη ανάλογα με την κάθε περίπτωση. Για το λόγο αυτό είναι απαραίτητη η ευαισθησία και ενημέρωση όλου του προσωπικού σχετικά με την αναγκαιότητα συνολικής συμμετοχής στην ολοκληρωμένη προσπάθεια για την εφαρμογή του συγκεκριμένου σκοπού του ιδρύματος κλειστής προστασίας.

Η λέξη ίδρυμα αναμφισβήτητα δεν πρέπει να χρησιμοποιείται παρά μόνο στο καταστατικό και στους νομικούς τίτλους κάθε ιδρύματος. Η λέξη στέγη είναι μια απλή αντικατάσταση που ενοχλεί λιγότερο τόσο τους τροφίμους όσο και την κοινότητα. (Μαρκοπούλου, 1995)

8.8.1 ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΙΚΗΣ ΖΩΗΣ ΣΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

A. Η σημασία της ομάδας στη σχολική ηλικία

Τα παιδιά της σχολικής ηλικίας θέλουν την ομάδα των συνομηλίκων για να αποκτήσουν το θάρρος που χρειάζονται για να χειραφετηθούν από τους γονείς. Αποκτούν συνείδηση του φύλου τους. Μοιράζονται διάφορα πράγματα με τους άλλους, εργάζονται, παίζουν μαζί, δέχονται τις αποφάσεις της ομάδας. Αντλούν υποστήριξη από την ομάδα των συνομηλίκων στον αγώνα για ανεξαρτησία από τους ενήλικες.

Η ομάδα είναι ο χώρος όπου ανακαλύπτουν ότι και οι άλλοι έχουν παρόμοια προβλήματα. Ακόμη δίνεται η ευκαιρία για ανάληψη ηγετικών ρόλων. Η παραδοχή από την ομάδα έχει μεγάλη σημασία για τα παιδιά. Μπορεί να υπάρξει ανταγωνισμός μεταξύ μεμονωμένων παιδιών ή υποομάδων για την ηγεσία. Ακόμη παιδιά με χαμηλή υπόσταση μπορεί να γίνουν οι αποδιοπομπαίοι τράγοι.

Η συμμετοχή σε ομάδες δίνει διέξοδο στη σωματική, συναισθηματική και πνευματική ενέργεια και στις ορμές με τις οποίες κανονίζεται ο βαθμός της κοινωνικής ανάπτυξης του παιδιού. (Γαζεριάν, 1984)

B. Η κοινή συμβίωση στο ίδρυμα

Όταν μιλάμε για ομαδική ζωή στο ίδρυμα δεν μπορούμε να λάβουμε υπόψη μας μόνο την ομάδα των παιδιών, αλλά πρέπει να θυμόμαστε ότι υπάρχει

και η ομάδα του προσωπικού. Οι δύο αυτές ομάδες βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση. Το είδος της αλληλεπίδρασης είναι σημαντικό για τα παιδιά, αλλά και για τους ενήλικες.

Στο ίδρυμα το παιδί ζει υποχρεωτικά με μια ομάδα ανεξάρτητα από την ικανότητα του να χειριστεί την ομάδα ή να δημιουργήσει σχέση μ' αυτήν. Οι προηγούμενες εμπειρίες του το έχουν διαμορφώσει μ' έναν ορισμένο τρόπο και αυτές θα καθορίσουν και την συμπεριφορά του προς τους ενήλικες και τους συνομηλίκους του. Οι υπεύθυνοι των ιδρυμάτων δεν μπορούν βέβαια να ελέγξουν τις προηγούμενες εμπειρίες των παιδιών, διαμορφώνουν όμως τις συνθήκες του ιδρύματος που έχουν σημασία για το παιδί όχι μόνο για το παρόν, αλλά και για το μέλλον του.

Το νεοεισερχόμενο παιδί έχει πολλά ερωτηματικά και φόβους που δημιουργούνται από το άγνωστο που υπάρχει μπροστά του. Όσο καλύτερα έχει προετοιμαστεί για τον αποχωρισμό από το οικογενειακό και κοινωνικό του περιβάλλον, τόσο πιο εύκολη θα είναι η ένταξή του. Επίσης όσα περισσότερα γνωρίζει για το ίδρυμα και τις συνθήκες του τόσο λιγότεροι θα είναι οι φόβοι του. Ξέρουμε όμως ότι στις περισσότερες φορές αυτό δεν συμβαίνει. Δεν έχει γίνει ικανοποιητική δουλειά με το παιδί, το παιδί συχνά τοποθετείται σε ίδρυμα μακριά από τον τόπο κατοικίας του με αποτέλεσμα να μην έχει τη δυνατότητα μιας προηγούμενης επίσκεψης.

Δύο είναι τα κύρια θέματα που απασχολούν τον νεοεισερχόμενο και που πρέπει να τα ξεπεράσει:

Για να μπορέσει ν' αντιμετωπίσει τις ανησυχίες του σχετικά με το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον πρέπει να ξεπεράσει την αίσθηση του χαμού που νιώθει ο καθένας όταν συμβούν μεγάλες αλλαγές στις προσωπικές συνθήκες του.

Να προσαρμοστεί ικανοποιητικά στην ομαδική ζωή του ιδρύματος.

Στο ίδρυμα υπάρχουν ομάδες τεχνητές και φυσικές. Τεχνητές είναι οι ομάδες στα πλαίσια των οποίων τα παιδιά κοιμούνται, τρώνε, εργάζονται, μαθαίνουν, ψυχαγωγούνται, συζητούν, παίρνουν αποφάσεις. Παράλληλα υπάρχουν αναρίθμητες φυσικές ομάδες: ομάδες φιλίας, συμμαχίες, εφήμερες ομαδοποιήσεις για συγκεκριμένα γεγονότα. Αν και κάθε μια από τις ομάδες αυτές έχει τη δική της δυναμική και δομή, είναι σημαντικό για το προσωπικό να γνωρίζει τις επιπτώσεις της κάθε ομάδας στη ζωή του ιδρύματος γενικά, αλλά και στη ζωή του κάθε παιδιού.

Το πλήθος αυτό των σχέσεων παρέχει πολλές ευκαιρίες για την ανάπτυξη της ταυτότητας και την κοινωνικοποίηση, για την εκμάθηση ρόλων και αξιών. Οι ανάγκες και οι δυνατότητες αυτών των ομάδων, αν εκτιμηθούν σωστά, προσφέρουν στο προσωπικό ευκαιρίες να τις αξιοποιήσει και να παρέμβει κατάλληλα για να συμβάλλει έτσι στη σωστή ανάπτυξη των παιδιών.

Η καθημερινή ρουτίνα δίνει την ευκαιρία για πολλές και σημαντικές συναισθηματικές και κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μελών του ιδρύματος, των παιδιών και των ενηλίκων.

Είναι σημαντικό, αν και όχι πάντα εύκολο, να μπορούν τα παιδιά να εμπλακούν και να συμμετέχουν σ' αυτές τις δραστηριότητες. (Γαζεριάν, 1984)

Γ. Συγκρούσεις

Στο ίδρυμα δημιουργούνται συγκρούσεις μεταξύ μελών του προσωπικού, μεταξύ παιδιών και μελών του προσωπικού και μεταξύ των παιδιών. Παρόλο που οι συγκρούσεις είναι σε διαφορετικά επίπεδα όλες επηρεάζουν τα παιδιά με διαφορετικό βέβαια τρόπο και σε διαφορετικό βαθμό.

Σημαντικές είναι οι συγκρούσεις, τα αίτια που τις προκαλούν, ο τρόπος που αντιμετωπίζονται, οι συνέπειες τους για όλους. Καλό είναι να προλαμβάνονται οι συγκρούσεις, όταν όμως δεν είναι δυνατόν τότε πρέπει να μπορούν να αντιμετωπιστούν με τρόπο που θα είναι βοηθητικός για όλους.

Είναι πολύ σημαντικό για τα παιδιά του ιδρύματος που τα περισσότερα θα έχουν ζήσει τους πιο αρνητικούς τρόπους αντιμετώπισης συγκρούσεων, να δουν και να μάθουν τους πιο θετικούς που αφενός δίνουν προσωπική ικανοποίηση και αφετέρου είναι κοινωνικά χρήσιμοι.

Οι πηγές των συγκρούσεων είναι πολλές και ποικίλες. Διαφορετικές αξίες, αρχές συμπεριφοράς, ατομικές και ομαδικές ανάγκες, ενδιαφέροντα είναι μερικά από τα αίτια που προκαλούν συγκρούσεις σε μια ομάδα. Για να μπορεί το προσωπικό και τα παιδιά να βρίσκουν λύση στις συγκρούσεις που υπάρχουν πρέπει αρχικά να τις γνωρίζουν και να έχουν τη διάθεση να βρουν λύσεις. Όσο μεγαλύτερο θα είναι το νόημα που έχει η ομάδα για το άτομο τόσο μεγαλύτερη θα είναι και η διάθεση για την εξεύρεση λύσεων.

Ο ρόλος του ατόμου που έχει θέση ηγετική είναι πολύ σημαντικός στη διευκόλυνση των ατόμων για την αντιμετώπιση της σύγκρουσης. Ο ρόλος αυτός αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία όταν τα παιδιά είναι ανώριμα, παρουσιάζουν καθυστερημένη κοινωνική ανάπτυξη και θεωρούν δύσκολο ή αδύνατο να πάρουν μέρος σε εκδηλώσεις που προϋποθέτουν παραίτηση, από κάτι προσωπικά επιθυμητό για το καλό του συνόλου. (Γαζερίαν, 1984)

Δ. Αξίες και κανόνες συμπεριφοράς

Οι αξίες και οι κανόνες συμπεριφοράς που υπάρχουν στο ίδρυμα σε γενικές γραμμές είναι ίδιες μ' αυτές που υπάρχουν και έξω από το ίδρυμα.

Μπορεί να είναι όμως και διαφορετικές σε ορισμένα θέματα αξίες ανάλογα με το ποιος είναι ο φορέας. Τα παιδιά που έρχονται στο ίδρυμα έχουν ίδιες ή διαφορετικές αξίες από αυτές που υπάρχουν στο ίδρυμα. Όσα παιδιά έχουν ίδιες αξίες δεν θα έχουν δυσκολίες προσαρμογής στον τομέα αυτό, εκείνα όμως τα παιδιά που έχουν διαφορετικές αξίες και που δεν είναι παραδεκτές, πρέπει να τις αποβάλλουν, για να τις αντικαταστήσουν μ' αυτές που είναι παραδεκτές και επικρατούν και στο ίδρυμα. Αυτό δεν είναι πολύ εύκολο να γίνει.

Τα άτομα διαμορφώνουν το δικό τους κώδικα αξιών ανάλογα με την οικογένειά τους και τον κοινωνικό χώρο που έχουν ζήσει.

Γίνεται φανερό πόση σημασία αποκτά η ομαδική ζωή στο ίδρυμα για τη διαμόρφωση αυτού του κώδικα αξιών. Οι αξίες των ενηλίκων, αλλά και των άλλων παιδιών, οι τρόποι με τους οποίους αυτές εκφράζονται και συνδέονται με την καθημερινή ρουτίνα είναι παράγοντες που επηρεάζουν. (Γαζεριάν, 1984)

Ε. Πειθαρχία

Αυτό είναι ένα πολύ σημαντικό θέμα για την ιδρυματική ζωή. Ούτε η τέλεια επιτρεπτικότητα, αλλά ούτε και η πυγμή είναι τρόποι αντιμετώπισης των παιδιών. Κάθε φορά που θα χρειαστεί η επιβολή κάποιου περιορισμού ή κάποιας ποινής, είναι βασικό να ληφθούν υπόψη η δυναμική της ατομικής κατάστασης. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η συμπεριφορά των παιδιών, αλλά και κάθε ατόμου, είναι διαφορετική στην ατομική και στην ομαδική κατάσταση και επομένως ο ενήλικας που θα χειριστεί μια κατάσταση δεν θα την αντιμετωπίσει με τον ίδιο τρόπο αν βρίσκεται αντιμέτωπος με ένα ή πολλά παιδιά.

Η ιδρυματική ζωή έχει κάποιες ειδικές απαιτήσεις από το άτομο, από το παιδί, εφόσον η κοινή συμβίωση απαιτεί περισσότερη πειθαρχία από ότι η ζωή σε μια μικρή ομάδα ή στην οικογένεια. Ακόμη ασκείται κάποια πίεση στις διαπροσωπικές σχέσεις με ανθρώπους με τους οποίους κανείς είναι υποχρεωμένος να ζήσει.

ΣΤ. Ψυχαγωγία-Ελεύθερος χρόνος

Μια άλλη εκδήλωση της ομαδικής ζωής, πολύ σημαντική για το άτομο, είναι η χρήση του ελεύθερου χρόνου και η ψυχαγωγία. Οι ενήλικες έχουν το δικό τους ρόλο και τα παιδιά το δικό τους. Οι ενήλικες θα θέσουν τα πλαίσια που θα ανταποκρίνονται στις ανάγκες των παιδιών και τα παιδιά μέσα σ' αυτά τα πλαίσια θα κάνουν τις επιλογές τους.

Είναι βέβαια αυτονόητο ότι αλλάζει το πλαίσιο, καθώς αλλάζουν οι ανάγκες των παιδιών και οι συνθήκες του ιδρύματος. (Γαζεριάν, 1984)

8.9 ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

Παράλληλα με την προσπάθεια βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των περιθαλπομένων, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην προσπάθεια εξάλειψης των βασικών χαρακτηριστικών του ασύλου που είναι ο αποκλεισμός, η αποπροσωποποίηση, η επαναληπτικότητα και η μονοτονία.

Για το σκοπό αυτό προγραμματίστηκαν και λειτουργούν συγκεκριμένες δραστηριότητες που έχουν χαρακτήρα θεραπευτικό, εκπαιδευτικό και κοινωνικοποιητικό. Αυτές οι δραστηριότητες είναι:

Ατομικές συνεργασίες, με την κοινωνική λειτουργό. Κατά τη διάρκεια αυτών των συνεργασιών η περιθαλπόμενη μπορούν να συζητήσουν για τα καθημερινά τους προβλήματα, για τις ανησυχίες τους, τα παράπονά τους τις σχέσεις τους με τους άλλους περιθαλπόμενους ή με το προσωπικό.

Ομάδες δημιουργικής απασχόλησης. Δημιουργούνται ομάδες όπου τα κριτήρια είναι οι βιολογική αλλά και ψυχοκινητική ηλικία. Επίσης λαμβάνονται υπόψη ορισμένες συμπεριφορές περιθαλπομένων.

Σκοπός των ομάδων αυτών είναι η κοινωνική και περιβαλλοντική εκπαίδευση των μελών της. Ειδικότερα, στόχοι των ομάδων είναι:

- A) η ανάπτυξη της ικανότητας των μελών να ασχοληθούν και να συγκεντρώσουν την προσοχή τους σε συγκεκριμένες δραστηριότητες
- B) η ανάπτυξη της κοινωνικότητας τους και τις ικανότητας συμμετοχής και συνεργασίας μεταξύ τους
- Γ) Η εκμάθηση εννοιών και η εκπαίδευσή τους σε κοινωνικές δεξιότητες
- Δ) η συναισθηματική τους έκφραση
- E) η εξατομίκευση και η δημιουργία ενδιαφερόντων και

Στ) Η κατανόηση ορισμένων κανόνων συμπεριφοράς.

Επιπλέον δευτερεύοντα στόχος των ομάδων αυτών είναι:

A) Ο εμπλουτισμός του λεξιλογίου των μελών

B) Η ανάπτυξη σημαντικών λειτουργιών (φαντασία, προσοχή, μνήμη κ.λ.π.)

Γ) Η κατανόηση του χρόνου, του χώρου και των διαστάσεων

Δ) Η αισθητική και αισθητηριακή αγωγή και

Ε) Η εισαγωγή σε μαθητικές έννοιες και η γνωριμία με τα χρήματα.

Τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την επίτευξη των παραπάνω στόχων είναι η συζήτηση συνοδευόμενη από εποπτικό υλικό και εικόνες από την καθημερινή ζωή, η ζωγραφική, οι χειροτεχνίες, το παιχνίδι, η δραματοποίηση, το κουκλοθέατρο, η μουσική και οι επισκέψεις σε πλαίσια.

Ομάδες αυτοϋπηρέτησης. Στοχεύουν στην ανάπτυξη δεξιοτήτων των περιθαλπομένων σε καθημερινές δραστηριότητες, (όπως προσωπική υγιεινή, πλύσιμο σιδέρωμα, ψώνια κ.λ.π.). με σκοπό την αυτονόμησή τους και συνεπώς η δημιουργία καλύτερης αυτοεικόνα και αυτοσεβασμού.

Μεγάλη έμφαση δίνεται στην προσωπική υγιεινή, η οποία έχει διαστάσεις καλλωπισμού, προσωπικής ευχαρίστησης και εξατομίκευσης των περιθαλπομένων. Στα πλαίσια αυτών των ομάδων, οι περιθαλπόμενοι βοηθιούνται να οργανώσουν μόνοι τους τα προσωπικά αντικείμενα υγιεινής, και να μην είναι κοινά σε κάθε πτέρυγα ή και ανύπαρκτα.

Αθλητικές δραστηριότητες. Έχουν σκοπό τη γνώση του σώματος, την αντίληψη χώρου, χρόνου και τον συντονισμό σκέψης και κίνησης.

Στοχεύουν στην εκτόνωση, σωματική και συναισθηματική, στην κοινωνική αγωγή μέσα από την συνεργασία και την άμιλλα και στην μείωση του αισθήματος μειονεκτικότητας, λόγω σωματικής αναπηρίας.

Ελεύθερος χρόνος. Για να αποφευχθεί η απραξία των περιθαλπομένων τα απογεύματα και η ενασχόλησή τους αποκλειστικά με εργασίες ρουτίνας του ιδρύματος είναι ελεύθερη να περνούν την ώρα τους σε έναν χώρο που δημιουργούνται ομάδες.

Εξωτερικές δραστηριότητες. Προγραμματίζονται και πραγματοποιούνται έξοδοι των παιδιών.

Οι εξωτερικές αυτές δραστηριότητες, έχουν σκοπό εκπαίδευση των περιθαλπομένων, την έκθεσή τους σε καινούργια ερεθίσματα, την εκμάθηση κοινωνικών δεξιοτήτων και αποδεικτικών τρόπων συμπεριφοράς, την ψυχαγωγία τους, την δημιουργία καλών σχέσεων μεταξύ τους, την ενσωμάτωση των περιθαλπομένων στη κοινότητα, καθώς και την κοινωνική συναλλαγή τους με ανθρώπους της κοινότητας.

Γιορτές. Οι γιορτές διοργανώνονται είτε στο ίδρυμα, είτε έξω στην κοινότητα, με την ευκαιρία ονομαστικών εορτών, γενεθλίων ή άλλων σημαντικών γεγονότων. Σκοπό έχουν την διατάραξη της μονοτονίας, της καθημερινής ζωής στο άσυλο, την εξατομίκευση και την δημιουργία σχέσεων μεταξύ των περιθαλπομένων.

Τα παραπάνω επιτυγχάνονται με την ενεργό συμμετοχή των περιθαλπομένων στην εξεύρεση ή κατασκευή δώρων, με την μεταξύ τους κοινωνική συναλλαγή κατά την διάρκεια της γιορτής και τέλος με τη συμμετοχή τους στην προετοιμασία και την διακόσμηση. (Σουλτάνη – Ζαχαριάς – Ασημόπουλος, 1992)

8.10 ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΙΛΟΥΝ ΓΙΑ ΤΟ ΙΔΡΥΜΑ

Κατηγορίες παραπόνων – αιτημάτων των παιδιών:

Α) *Σωματική και ψυχολογική μεταχείριση* των παιδιών από το προσωπικό των ιδρυμάτων. Παράπονα για σκληρή μεταχείριση, σωματική και ψυχολογική κακοποίηση, έλλειψη σεβασμού της προσωπικότητας του παιδιού, αδικίες, επιβολή αυστηρών κυρώσεων και αιτήματα για πιο ανθρώπινη συμπεριφορά και εμπιστοσύνη στα παιδιά.

Β) *Συνθήκες διαβίωσης, υλικοτεχνική υποδομή*. Παράπονα για σοβαρές ελλείψεις στην υλικοτεχνική υποδομή και την παροχή φροντίδας σε θέματα φαγητού, χώρων, θέρμανσης, ρουχισμού, ιατρικής περίθαλψης και αιτήματα για την κάλυψη αυτών των ελλείψεων.

Γ) *Δυνατότητες και ευκαιρίες για ατομική ανάπτυξη* των παιδιών μέσα στα πλαίσια του ιδρύματος. Παράπονα για μαζική μεταχείριση, πειθαρχία, αυστηρή ρουτίνα, έλλειψη ελευθερίας, επιλογής, συμμετοχής και αιτήματα για προσωπικό χώρο, ζωή με ερεθίσματα, ελεύθερο χρόνο, ψυχαγωγία, ευκαιρίες για πρόοδο, ανάπτυξη της προσωπικότητας, ανάληψη ευθυνών δυνατότητα επιλογής, ελευθερία στις σχέσεις με φίλους – οικογένεια – κοινότητα και συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων που αφορούν την ζωή τους.

Δ) *Κατανόηση και συναισθηματική υποστήριξη από το προσωπικό*. Παράπονα για έλλειψη κατανόησης, συμπάραστασης, προτύπων συμπεριφοράς, ηθικών αξιών και αιτήματα για περισσότερη αγάπη, στοργή, ενεργητική υποστήριξη και καθοδήγηση και ειδικευμένο προσωπικό.

Τα περισσότερα παιδιά τα απασχολεί η έλλειψη ελευθερίας, η αδυναμία να διαμορφώνουν μια προσωπική ζωή, η κακομεταχείριση που τους μειώνει την αυτοεκτίμηση και δείχνει την έλλειψη σεβασμού στην προσωπικότητά τους από

τους ενήλικες του ιδρύματος και λιγότερο οι συνθήκες διαβίωσης και ελλείψεις υλικοτεχνικής υποδομής στο ίδρυμα.

Τα παιδιά που ζουν σε εκκλησιαστικά ή ιδιωτικά – φιλανθρωπικά ιδρύματα είναι πιο πιθανό να εκφράζουν και θετικά συναισθήματα, αυτό δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι οι συνθήκες διαβίωσης είναι καλύτερες σε αυτά τα ιδρύματα. Μπορεί, ίσως, να σημαίνει ότι σε ένα μικρότερο, οικογενειακού τύπου πλαίσιο, όπως είναι συνήθως αυτά τα ιδρύματα, είναι πιο δύσκολο για τα παιδιά να εκφράσουν ελεύθερα τα παράπονά τους χωρίς να αισθάνονται ενοχές, ενώ αντίθετα, σε ένα πιο απρόσωπο πλαίσιο η αποξένωση τα διευκολύνει να εκφράσουν θυμό, επιθετικότητα ή διαμαρτυρία.

Στις συνηθισμένες οικογένειες τα παιδιά συμμετέχουν στη διαμόρφωση των οικογενειακών κανόνων. Στα ιδρύματα, το πλαίσιο είναι ήδη διαμορφωμένο πριν το παιδί και συχνά είναι τόσο άκαμπτο, που πολύ λίγα ή σχεδόν τίποτα δεν μπορεί να κάνει το παιδί για τα να το αλλάξει. Το αποτύπωμα αυτής της όψης της ιδρυματικής ζωής στην προσωπικότητα και την κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού είναι συχνά καθοριστικής σημασίας.

Μερικά από τα παιδιά μπορεί να απολαμβάνουν ένα καλύτερο επίπεδο ζωής στο ίδρυμα από ότι στο σπίτι τους και να δείχνουν σεβασμό και εκτίμηση για τη φροντίδα της κοινωνίας. Καμιά όμως υλική παροχή δεν μπορεί να υποκαταστήσει την απώλεια της αίσθησης του «ανήκει». Η συναισθηματική στέρηση εξαιτίας της έλλειψης στενών διαπροσωπικών σχέσεων από την οποία υποφέρει το παιδί που ζει στο ίδρυμα, η παραβίαση της προσωπικής του ζωής και των ορίων του και η καταρρακώσει της αξιοπρέπειας και του αυτοσεβασμού του, υπονομεύουν συστηματικά την ψυχική του υγεία.

Η ιδρυματική προστασία ανοικτά διακηρύσσει ότι έχει ως στόχο τη βελτίωση της ζωή του παιδιού. Επομένως, κάθε δυσλειτουργία θεωρείται από το παιδί ως υποκρισία ή ανικανότητα των ενηλίκων. Η διαμαρτυρία τους λοιπόν θα

μπορούσε να ειπωθεί ως μια προσπάθεια να διατηρήσουν τη συγκρότηση του εαυτού τους διαμορφώνοντας ένα συγκεκριμένο πλαίσιο αναφοράς του τι είναι «κακό» και τι «καλό».

Πολλά από τα παιδιά ξέρουν ότι είναι στο ίδρυμα γιατί είχαν κακοποιηθεί από τους γονείς τους. Είναι ένα παράδοξο για αυτούς η ανακάλυψη ότι μπορούσαν να κακοποιηθούν και στο χώρο «προστασίας» και αυτή είναι ένα παράδοξο της κοινωνίας μας. Δημιουργούμε ιδρύματα για να σώσουμε τα παιδιά από αντίξοες συνθήκες διαβίωσης, αλλά ο κύκλος της κακοποίησης διαιωνίζεται σε αυτά τα ιδρύματα. (Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, 1993)

8.11 ΘΕΜΑΤΑ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΠΟΥ ΜΕΓΑΛΩΝΟΥΝ ΧΩΡΙΣΤΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΦΥΣΙΚΟΥΣ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ

Η ταυτότητα θεωρείται σαν το αποτέλεσμα προσωπικών και κοινωνικών διαδικασιών και ο όρος χρησιμοποιείται για να καθορίσει το είδος της συνείδησης που όλοι φέρνουμε μέσα μας για το ποιοι είμαστε και ποια εικόνα έχουμε για τον εαυτό μας. Ανάλογα με την ποιότητα και τη δύναμή της η αίσθηση της ταυτότητας υποδηλώνει ένα συναίσθημα διαχωρισμού από τους άλλους, ενώ παράλληλα μας επιτρέπει να συμμετέχουμε με κάποιο βαθμό σιγουριάς σε καθημερινές κοινωνικές συναλλαγές και σχέσεις. Μας κάνει να νοιώθουμε ασφαλείς, να νοιώθουμε ότι «ανήκουμε» και να έχουμε συνείδηση του εαυτού μας σαν ατόμου μοναδικά διαφορετικού από τα άλλα άτομα, ενώ συγχρόνως μας κάνει ικανούς να δεχόμαστε εξάρτηση, όταν αυτή είναι απαραίτητη και να αποτελούμε μέλος της ανθρώπινης κοινότητας.

Η ταυτότητα ή η προσωπικότητα είναι το αποτέλεσμα πολλαπλών ψυχολογικών, κοινωνικών και πολιτισμικών επιδράσεων, που όλες ενώνονται με στόχο τη δημιουργία ενός ενιαίου και ολοκληρωμένου εαυτού. Κατά τη διαδικασία της διαμόρφωσης της ταυτότητας αφομοιώνονται οι νέες γνώσεις, τα βιώματα παραδοχής και φροντίδας που είχε το άτομο, η θετική του θέση μέσα στην κοινότητα και η γνώση της προσωπικής ιστορίας και της γενεαλογίας του.

Τα άτομα που υιοθετούνται και σε μικρότερο βαθμό αυτά που ζουν σε ανάδοχες οικογένειες, βιώνουν μια πιο αποκλειστική φροντίδα και στενότερους δεσμούς με τους θετούς ή ανάδοχους γονείς τους, από ότι όσοι μεγαλώνουν σε ιδρύματα μ' αυτούς που τους φροντίζουν. Σημαντικές ποιοτικές διαφορές παρατηρούνται μεταξύ των τριών ομάδων, αλλά κυρίως μεταξύ των υιοθετημένων ή αυτών που μεγάλωσαν με ανάδοχους γονείς αφενός και της

ομάδας των ιδρυμάτων αφετέρου. Η τελευταία ομάδα έχει λιγότερες ευκαιρίες για στενή σχέση και αποκλειστική φροντίδα.

Συμπερασματικά, οι περισσότεροι που μεγάλωσαν σε ιδρύματα, αισθάνονται ότι στερούνται ένα μεγάλο μέρος από τις χαρές της παιδικής ηλικίας και αποδίδουν πολλά από τα προβλήματά τους στις συνθήκες που μεγάλωσαν. Χαρακτηρίζουν το απρόσωπο των ιδρυμάτων, την ανελιξία των κανονισμών, την έλλειψη της ιδιωτικής ζωής, την αυστηρότητα της τιμωρίας που είναι καταστρεπτικά για την ψυχή.

Ο Berry (1975) υποστηρίζει ότι τα παιδιά που ζουν σε ιδρύματα χρειάζονται «ήπιες» καθημερινές εμπειρίες για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα για να αντισταθμιστούν προηγούμενες «επώδυνες» εμπειρίες τους. Οι εμπειρίες των παιδιών στα ιδρύματα πιθανώς να ευθύνονται και για το σημαντικά υψηλότερο ποσοστό των ψυχιατρικών παραπομπών. Τέλος, παρατηρήθηκε ότι, τα παιδιά των ιδρυμάτων είχαν ένα χαμηλό επίπεδο συναισθηματικής ευημερίας.

Μια από τις διαστάσεις, που κατά τον Erikson (1968) καθορίζει την ανάπτυξη της ταυτότητας στο άτομο, είναι η ψυχο-ιστορική, που αφορά το συναίσθημά του για τη γενεαλογία του, δηλαδή το συναίσθημα της συνέχειας που έχει, συνδέοντας τα διάφορα στάδια του κύκλου ζωής από τα οποία όλοι περνούμε. Ο Erikson αναφέρεται την ανάπτυξη ταυτότητας σε κάθε άτομο και όχι μόνο σ' αυτά που μεγαλώνουν χωριστά από τη φυσική τους οικογένεια.

Είναι ευνόητο ότι όσοι μεγάλωσαν σε ιδρύματα γνώρισαν την πραγματική τους κατάσταση, αλλά σ' αυτούς είχε δοθεί πολύ λίγη ή καμιά πληροφόρηση για τους φυσικούς γονείς και τα συμβάντα της ζωής τους. Ήταν πιο βέβαιοι και συγκεχυμένοι για το παρελθόν από τις δύο ομάδες. Ήθελαν να ξέρουν «γιατί ήταν στο ίδρυμα», «ποιο ήταν οι γονείς τους», «τι τους συνέβη» και «τι τους επιφύλασσε το μέλλον».

Από τις τρεις ομάδες, αυτοί που μεγάλωσαν στα ιδρύματα αισθάνονταν οι περισσότεροι στιγματισμένοι και πολύ ανήσυχοι για την θέση τους, βασισμένη στο πως πίστευαν ότι τους έβλεπε η κοινότητα, ήταν η εικόνα του «κακού», του «ανώμαλου», του «κατώτερου», του «διαφορετικού». «Ο κόσμος πιστεύει ότι σε βάζουν σε ίδρυμα επειδή είσαι κακός», «αυτό που σε πόναγε στο σχολείο είναι να σε αποκαλούν το παιδί του ιδρύματος». Αυτό που ήταν ακόμα πιο δραματικό ήταν ότι μερικοί είχαν ήδη αρχίσει να βλέπουν τους εαυτούς τους όχι κανονικούς ή διαφορετικούς.

Η δεδομένη αποτυχία της φυσικής οικογένειας να λειτουργήσει σωστά για το παιδί ήταν ένας επιπρόσθετος παράγοντας που βάρυνε στις σκέψεις των παιδιών στις ανάδοχες οικογένειες και ακόμα περισσότερο αυτών που έζησαν σε ιδρύματα. Η έλλειψη ανοχής για τη γονική αποτυχία δεν ήταν χαρακτηριστικό μόνον της ευρύτερης κοινότητας.

Μερικά μέλη του προσωπικού των ιδρυμάτων συχνά έκαναν υποτιμητικές αναφορές στις φυσικές οικογένειες των παιδιών, υποδεικνύοντας συγχρόνως ότι οι τρόφιμοι έπρεπε να αισθάνονται ευγνώμονες που κάποιος φρόντιζαν γι' αυτούς. Τέτοια σχόλια είχαν αρνητική επίδραση στην προσωπική, γενεαλογική και κοινωνική ταυτότητα των παιδιών. (Triseliotis, 1984)

8.13 ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΝΟΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Ίδρυματοποίηση δεν σημαίνει αναγκαστικά νοητική αποστέρηση. Ένα παιδί με την μητέρα του δεν εγγυάται την καλύτερη νοητική του ανάπτυξη. Έχει παρατηρηθεί ότι, οι μητέρες στις οποίες επέστρεψαν τα παιδιά, είχαν σημαντικά προβλήματα διαφόρων ειδών και καθώς βρίσκονταν κάτω από αγχογόνες συνθήκες, δεν είχαν τη δυνατότητα να αφιερώσουν ιδιαίτερη προσοχή στα παιδιά τους. Η προσοχή αυτή ήταν λιγότερη από αυτή που αφιέρωναν οι θετές μητέρες.

Όσον αφορά λοιπόν τις επιδράσεις στη νοητική ανάπτυξη, το επίπεδο παροχής ερεθισμάτων και εξατομικευμένης προσοχής είναι τα στοιχεία που παίζουν καθοριστικό ρόλο. Η σοβαρή αποστέρηση, χαρακτηριστικό των παραδοσιακών ιδρυμάτων προκαλεί σοβαρές μαθησιακές δυσκολίες. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι όλα τα ιδρύματα είναι κατακριτέα. Αντιθέτως, υποστηρίζεται ότι ορισμένα ιδρύματα είναι καλύτερα από ορισμένες οικογένειες.

Άστοργος χαρακτήρας είναι ο όρος που χρησιμοποίησε ο Bowlby για να περιγράψει το άτομο που, ως αποτέλεσμα της γονικής αποστέρησης, δεν έχει τη δυνατότητα να διαμορφώσει μόνιμους και με νόημα συναισθηματικούς δεσμούς με άλλα πρόσωπα, σχέσεις αγάπης, γάμου, γονέων-παιδιών, ή φιλικές σχέσεις. Έχοντας χάσει την ευκαιρία να διαμορφώσει σταθερές προσκολλήσεις στα πρώτα έτη της ζωής του, το άτομο παραμένει συναισθηματικά ελλειμματικό. Αυτό όμως το οποίο τόνισε με επιτυχία ο Bowlby ήταν η ψυχολογικά ασυνεπής και στερημένη αγάπης φροντίδα, την οποία υφίσταται συνήθως τα αποστερημένα παιδιά.

Όταν οι άνθρωποι πηγαίνουν και έρχονται στη ζωή κάποιου (διαφορετικές μητρικές μορφές), με τέτοιους ρυθμούς, δεν υπάρχει ευκαιρία για διαμόρφωση μακροπρόθεσμων σχέσεων. Υπάρχει σαφώς μεγάλη ασυνέπεια στην ανατροφή των παιδιών αυτών. Με δεδομένη αυτού του είδους την ανατροφή, δεν πρέπει να μας προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι τα συναισθήματα των παιδιών αυτών για τους άλλους αμβλύνονται.

Έτσι τι ίδιο περιβάλλον μπορεί να είναι καλό από κάποιες απόψεις και κακό από κάποιες άλλες. Τα ιδρύματα μπορούν να προσφέρουν πολλή προσοχή και πλήθος ερεθισμάτων, με αποτέλεσμα να ενισχύεται η νοητική ανάπτυξη του παιδιού. Τα ίδια ακριβώς ιδρύματα όμως είναι δυνατό να προσφέρουν αυτή την προσοχή με τέτοιον απρόσωπο τρόπο, ώστε να παρεμποδίζουν την κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού. (Schaffer, 1996)

8.13 ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΗ ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΤΟΥΣ ΣΕ ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΚΛΕΙΣΤΗΣ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗΣ

Τα συμπεράσματα που απορρέουν από την μακρόχρονη παραμονή των παιδιών κλειστής περίθαλψης, είναι τα εξής:

Η ικανοποιητική κάλυψη των φυσικών αναγκών δεν είναι επαρκής για να εξασφαλίσει την ικανοποιητική κοινωνική και νοηματική ανάπτυξη.

Η ιδρυματική εμπειρία στην παιδική ηλικία μπορεί να έχει ολέθρια και μακρόχρονα αποτελέσματα στη συμπεριφορά και την ψυχική υγεία του ατόμου.

Πολλά, αν όχι η πλειοψηφία των παιδιών που εισάγονται στα ιδρύματα, θα μπορούσαν να παραμείνουν στα σπίτια τους, αν η κοινωνία διέθετε αποτελεσματικές και επαρκείς υπηρεσίες.

Τα παιδιά που μεγάλωσαν σε ιδρύματα στερούνται στοιχειωδών κοινωνικών ικανοτήτων ή έχουν μάθει τρόπους συμπεριφοράς που είναι προσαρμοσμένοι στο περιβάλλον του ιδρύματος, αλλά είναι δυσλειτουργικοί σε άλλα περιβάλλοντα.

Η μακρόχρονη παραμονή σε ίδρυμα επηρεάζει δυσμενώς την κοινωνική συμπεριφορά και την ψυχική υγεία των παιδιών και ότι η συμπεριφορά τους είναι τόσο δυσλειτουργική στο περιβάλλον του σχολείου, σε σύγκριση με αυτή στο περιβάλλον του ιδρύματος. (Καλλινικάκη, 1988)

8.14 ΤΟ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΣΕ ΙΔΡΥΜΑΤΑ

Η ψυχοδυναμική θεωρία έχει εφαρμοστεί κατά την πρακτική της κοινωνικής εργασίας σε ιδρύματα μέσα από διάφορες θεωρητικές εξελίξεις. Ο Righton (1975) καταδεικνύει τους θεωρητικούς δεσμούς ανάμεσα σε τρεις διαφορετικές θεωρητικές θέσεις:

Η θεραπεία προγραμματισμένου περιβάλλοντος. Προέρχεται από την ψυχαναλυτική θεωρία τη ριζοσπαστική εκπαίδευση και την εργασία του Homer Lane, του Neill και του Lyward.

Η θεραπεία περιβάλλοντος. Η ψυχοδυναμική εργασία με ομάδες και περιλαμβάνει την ψυχολογία του εγώ και τις απόψεις του Lewin για την θεωρία του πεδίου δράσης και του ζωτικού χώρου, δηλαδή του συνολικού φυσικού, κοινωνικού, πολιτισμικού και ψυχολογικού περιβάλλοντος ενός ατόμου που διαμένει σε ίδρυμα, ως ένα μέσο για την κατανόηση των τρόπων αλληλεπίδρασης μεταξύ ατόμων και μεταξύ των μελών μιας ομάδας.

Ο Keenan (1991) καταδεικνύει πως η εργασία που βασίζεται στην θεωρία του ζωτικού χώρου εστιάζεται στους λόγους για τους οποίους οι πελάτες βρίσκονται στο πλαίσιο ενός ιδρύματος.

Οι θεραπευτικές κοινότητες προέρχονται από την εργασία του Maxwell Lones (1968) και του Clark (1974).

Ένα μέρος της δουλειάς αυτής έχει επηρεαστεί από την ψυχοδυναμική εργασία με ομάδες του Bion (1961). Μεταξύ άλλων, γνωστή είναι η συμβολή της εργασίας της Mezies – Lyth (1988), η οποία καταδεικνύει με ποιους τρόπους μέλη του προσωπικού που αντιμετώπιζαν δυσάρεστες συναισθηματικές καταστάσεις, χρησιμοποιούσαν τους ψυχολογικούς μηχανισμούς άμυνας για την διατήρηση της συναισθηματικής τους ισορροπίας.

Οι συμπεριφορικές προσεγγίσεις είναι μια σημαντική κατηγορία θεωριών για την εργασία σε ιδρύματα. Η πιο διαδεδομένη προσέγγιση είναι η μέθοδος της συμβολικής αμοιβής. Πρόκειται για συστήματα που αφορούν την διαχείριση του συνολικού προγράμματος ενός ιδρύματος. Δεν είναι θεραπευτικά προγράμματα για άτομα τα οποία τυχαίνει να διεξάγονται σε ιδρυματικά πλαίσια, αλλά εκπροσωπούν μια προσέγγισης της εργασίας σε ιδρύματα κάθε αυτής.

Οι συμβολικές αμοιβές είναι ένα σύστημα συντελεστικής εξάρτισης που παρέχει ενίσχυση μετά από ένα μεταβαλλόμενο χρονικό διάστημα. Το προσωπικό του ιδρύματος ορίζει έναν κατάλογο συμπεριφορών προς ενίσχυση.

(Payne, 2000)

8.15 ΒΕΛΤΙΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΙΔΡΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΓΙΑ ΜΕΙΩΣΗ ΤΩΝ ΑΡΝΗΤΙΚΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Η ιδρυματική περίθαλψη ως μορφή παιδικής προστασίας έχει τα τελευταία χρόνια κατακριθεί, κυρίως λόγω της αποτυχίας της να προσφέρει στο παιδί ένα δοτικό και πλούσιο σε ερεθίσματα περιβάλλον καθώς και τα εφόδια να αντεπεξέλθει ικανοποιητικά στην ζωή του. Υπάρχει γενική παραδοχή ότι η μακροχρόνια ιδρυματική περίθαλψη, ιδιαίτερα κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής, κάνει το παιδί ευάλωτο σε μελλοντικές εντάσεις. Όσο πιο μικρό μπαίνει το παιδί στο ίδρυμα και όσο πιο πολύ μένει, τόσο μεγαλύτερη είναι η καθυστέρηση στο γνωστικό τομέα και τόσο πιο εκτεταμένες οι συναισθηματικές διαταραχές του και οι διαταραχές συμπεριφοράς. Με όποιον τρόπο και όσο καλή διάθεση και αν έχουν τα ιδρύματα, δεν μπορούν ούτε να αντικαταστήσουν ούτε να υποκαταστήσουν το φυσικό κοινωνικό περιβάλλον της οικογένειας, της γειτονιάς, της ομάδας των συνομηλίκων.

Θα πρέπει, λοιπόν, να ξέρουμε καλύτερα ποια είναι τα όρια, τι μπορεί να μας προσφέρει ένα ίδρυμα και να ζητούμε από το ίδρυμα αυτό που μπορεί να μας προσφέρει με τον καλύτερο τρόπο. Όπως όμως αναφέρει και ο Triseliotis, είναι άξιο προσοχής ότι δεν είναι η ιδρυματική ζωή που φταίει, αλλά η ποιότητα της προστασίας και της φροντίδας που παρέχει.

Επειδή υπάρχουν πάντα παιδιά για τα οποία η μόνη προσωρινή λύση θα είναι το ίδρυμα, θα πρέπει να είναι θεραπευτικό στις παρεμβάσεις που πρέπει να γίνουν στην ιδρυματική περίθαλψη, ώστε να μειωθούν κατά το δυνατό οι γνωστές σε όλους μας αρνητικές επιπτώσεις της. (Παναγοπούλου, 1992)

Με στόχο, οι υπηρεσίες που προσφέρουμε στο παιδί δεν πρέπει να γίνονται τυχαία, πρέπει οι προβληματισμοί μας να αρχίσουν από το στάδιο των

ενεργειών που πρέπει να κάνουμε πριν από την εισαγωγή του παιδιού στο ίδρυμα, όταν ένας ειδικός ή ομάδα ειδικών η πολλές φορές, μόνη η φυσική οικογένεια αποφασίζουν ότι πρέπει ένα παιδί να μπει στο ίδρυμα.

Το στάδιο της ενημέρωσης του παιδιού για την αναγκαιότητα της εισαγωγής του πολλές φορές απλοποιείται ή παραλείπεται από τους υπεύθυνους για την εισαγωγή. Η επίσκεψη του παιδιού στο χώρο του ιδρύματος πριν από την εισαγωγή είναι από σπάνια μέχρι ανύπαρκτη. Έτσι, καλείται το ίδρυμα μαζί με τις τόσες ελλείψεις του να καλύψει και αυτό το κενό.

Η σωστή προετοιμασία της φυσικής οικογένειας είναι τις περισσότερες φορές ελλιπής. Οι φυσικοί γονείς δεν γνωρίζουν ή δε θέλουν να έχουν υποχρεώσεις μετά την εισαγωγή του παιδιού τους στο ίδρυμα, έτσι, θεωρούν την επικοινωνία με το παιδί αγγαρεία και είναι λυπηρό να προσπαθούν τα στελέχη των ιδρυμάτων να τους ευαισθητοποιήσουν για την αναγκαιότητα της επικοινωνίας. Δεν είναι σωστό να μην ξέρει το παιδί τον τρόπο επικοινωνίας με τους φυσικούς γονείς που, πολλές φορές, άλλοι ρύθμισαν για λογαριασμό του, να περιμένει να επικοινωνήσει με την οικογένεια του και να ακούει ψέματα από τους γονείς και πολλές φορές από το στέλεχος για να μην το πληγώσει ή για να μειώσει την επιθετική συμπεριφορά του.

Ένας άλλος σπουδαίος τομέας που χρειάζεται προετοιμασία στο σύστημα παιδί-γονείς- ίδρυμα είναι η προετοιμασία του ιδρύματος για την υποδοχή του παιδιού. Η γενική ενημέρωση, λοιπόν των στελεχών που θα υποδεχτούν το νέο παιδί, η τακτοποίηση του χώρου που θα μείνει, με ενίσχυση των δυνατοτήτων δημιουργίας ατομικής γωνιάς για να τοποθετήσει τα προσωρινά του αντικείμενα, σημεία της αναφοράς του και η ενημέρωση των άλλων παιδιών για το νέο παιδί που έρχεται στην ομάδα, είναι απαραίτητα. Το στέλεχος πρέπει να δεχτεί το παιδί ζεστά, να του γνωρίσει το χώρο του, την ομάδα, ένα δικό του υπεύθυνο και να ετοιμαστεί μια μικρή συγκέντρωση για να αισθανθεί ότι ήρθε

σε ένα χώρο που το αγαπούν, το περιμένουν και όχι σε μια ομάδα που είναι αρνητική για την ένταξή του πριν ακόμη το γνωρίσει, γιατί καθένας από όλους που μένουν στο ίδρυμα εισπράττει από τον ερχομό του και μια δυσκολία.

Έτσι λοιπόν, το στάδιο προετοιμασίας και υποδοχής του παιδιού θα πρέπει να τονίζεται στο προσωπικό των ιδρυμάτων ως μια αρχική προσπάθεια βελτίωσης της φροντίδας προς το παιδί, γιατί αυτό αποδείχτηκε ότι μειώνει την επιθετική συμπεριφορά που δημιουργεί ένα αφιλόξενο περιβάλλον. Η συμμετοχή και η ευαισθητοποίηση όλου του προσωπικού, από τον διευθυντή μέχρι το βοηθητικό προσωπικό κρίνεται απαραίτητη γιατί όλοι μπορούν, καθένας από τον τομέα δουλειάς του, να βοηθήσουν ή να χαλάσουν τη δουλειά των υπολοίπων.

Οι καλύτερες συνθήκες διαβίωσης είναι ένα άλλο σημείο που πρέπει να προσεχθεί. Οι χώροι των ιδρυμάτων πρέπει να βελτιωθούν και να εκσυγχρονιστούν. Μιλώντας για βελτιώσεις που πηγάζουν από την αγάπη όσων δουλεύουν για το παιδί. Χωρίσματα όχι μεγάλης αξίας μπορούν να οριοθετηθούν στο μεγάλο απρόσωπο χώρο των κοιτώνων την ατομικότητα. Ζεστά χρώματα και αφίσεσ που να φανερώνουν τα ενδιαφέροντα των παιδιών και χώροι να τοποθετούν προσωπικά τους είδη. Το φαγητό μπορεί να δίνεται όχι σε απέραντες αίθουσες με μεγάλα τραπέζια, αλλά σε μικρότερα, όπου μπορεί το παιδί ελεύθερα να επιλέγει το φίλο του, να τρώει μαζί του και να έχει τη δυνατότητα της μεταξύ τους επικοινωνίας. (Παναγοπούλου,1992)

Έτσι λοιπόν, όπου δεν έχουμε δυνατότητες ριζοσπαστικών αλλαγών στον εξοπλισμό και στο χώρο που απαιτούν χρήματα και ξεφεύγουν πολλές φορές από τις δυνατότητες του ιδρύματος, μπορούμε με ενδιαφέρον μαζί με τα παιδιά να δημιουργήσουμε στο χώρο ζεστές γωνιές παιχνιδιού και αναπαύσεως.

Στα περισσότερα ιδρύματα το προσωπικό και τα παιδιά πηγαionoέρχονται. Για ένα παιδί που μεγαλώνει στο ίδρυμα δεν θα υπάρχει η πιθανότητα κανείς να

του πει πως ήταν μωρό ή να του θυμίσει μικρά περιστατικά και κατορθώματα που αποτελούν βασικό μέρος της ιστορίας της οικογένειας. Μπορεί το προσωπικό να αντιμετωπίσει το πρόβλημα αυτό κρατώντας προσωπικό αρχείο.

Το πρόγραμμα ή ο κανονισμός είναι απαραίτητος για την ομαλή λειτουργία του ιδρύματος. Πολλές φορές όμως, πρέπει να μην είναι άκαμπτος και να ενθαρρύνονται οι πρωτοβουλίες του προσωπικού για διαφοροποίηση του.

Η ανάγκη να μειωθεί η μονοτονία που αναμφισβήτητα έχει η ζωή του παιδιού στο ίδρυμα, θα πρέπει να είναι ένας ακόμη στόχος. Δεν θα πρέπει ένα παιδί να φεύγει από το ίδρυμα χωρίς να έχει το ίδιο συμμετοχή σε καθημερινές δραστηριότητες (π.χ ετοιμασία πρωινού, αγορά, παρασκευή φαγητού). Η συμμετοχή των παιδιών θα γίνεται από ένα σύστημα αυτοδιοίκησης που θα είναι ανάλογο με την ηλικία τους και δεν θα έχει χαρακτήρα ανταπόδοσης υπηρεσιών, επειδή φιλοξενείται.

Ένας άλλος τομέας είναι οι έξοδοι των παιδιών, οι ελευθερίες που απαιτούν, για ιδρύματα που τις παρέχουν χωρίς όρια και για άλλα που τα προστατεύουν κάτω από ένα αυστηρό σύστημα απαγόρευσης. Όταν τους παρέχουμε ελευθερίες πρέπει να σκύβουμε κοντά τους μετά από κάθε έξοδο για να μοιραστούμε μαζί τους την αγωνία και τα μηνύματα που πήραν από ένα κόσμο όπου τα βγάζουμε χωρίς πολλές φορές να είναι έτοιμα.

Μιλάμε για ευαισθητοποίηση οικογενειών για την αναδοχή και δεν έχουμε ακόμη κατορθώσει να ευαισθητοποιήσουμε την κοινότητα να τα δεχτεί όχι σαν τα παιδιά του ιδρύματος, αλλά με τα ονόματά τους.

Η ενσωμάτωση των παιδιών στο χώρο του σχολείου δεν είναι πάντα εύκολη. Τα παιδιά είναι περισσότερο επιθετικά, υπερκινητικά, με έντονες μαθησιακές δυσκολίες, όχι γιατί δεν έχουν δυνατότητες, αλλά γιατί έχουν επηρεαστεί από ένα στερημένο περιβάλλον που αδιαφόρησε γι' αυτά, που δεν

αξιοποίησε τις άπειρες δυνατότητες τις οποίες ανακαλύπτουμε. Εάν έχουν την τύχη να έχουν συνεργάσιμη φυσική οικογένεια ή μια ευκαιρία να τα τοποθετήσουμε σε καλή ανάδοχη οικογένεια.

Η εργασία στα ιδρύματα απαιτεί τεράστια αποθέματα συναισθημάτων, γνώσεων και ευελιξίας. Το να ζει κανείς με μια ομάδα παιδιών που κουβαλούν μαζί τους επανειλημμένες απορρίψεις και να δημιουργεί ένα αρμονικό περιβάλλον, στο οποίο οι ανάγκες κάθε ατόμου θα μπορούν να ικανοποιούνται, είναι ένα δύσκολο και εξαντλητικό έργο, τόσο από συναισθηματική όσο και από σωματική άποψη.

Η πείρα έχει δείξει ότι για να μπορεί το προσωπικό ενός παιδικού ιδρύματος να έχει πραγματική κατανόηση και να βοηθάει τα παιδιά χωρίς να χάνει την υπομονή και τη στοργή του, χρειάζεται πολλή προσπάθεια από τη διοίκηση και από ειδικούς συμβούλους. Αν το προσωπικό αφηθεί χωρίς βοήθεια για να αντιμετωπίσει μια ομάδα δύσκολων παιδιών, θα καταφύγει αναγκαστικά σε άκαμπτες μεθόδους πειθαρχίας, θα δυσκολευτεί να αντιμετωπίσει τις ατομικές με ευελιξία και ακόμη κι αν έχει εκπαιδευτεί σωστά, δεν θα μπορεί πάντοτε να θέτει σε εφαρμογή τις γνώσεις του.

Η πρόσληψη ειδικευμένου προσωπικού στα ιδρύματα είναι απαραίτητη για την ψυχολογική στήριξη των παιδιών και των άλλων υπαλλήλων. Πρέπει να εξασφαλίζει τα εχέγγυα για μια συναισθηματική επικοινωνία, ώστε να μην έχουμε την απρόσωπη σχέση, η οποία γίνεται ακόμη πιο απρόσωπη όταν στην ευθύνη ενός υπαλλήλου υπάρχουν πολλά παιδιά.

Η ενίσχυση των εκπαιδευτικών δυνατοτήτων του κάθε παιδιού, η καλλιέργεια ενδιαφερόντων και η ενίσχυση των ταλέντων μέσω της δημιουργικής απασχόλησης, οι ευκαιρίες για ενεργό εποικοδομητική συμμετοχή στο πρόγραμμα της κοινότητας είναι στόχοι, εάν θέλουμε να προσφέρουμε σε όσα παιδιά περιθάλλουμε τη βάση για μια σωστή κοινωνική επανένταξη.

Ένα άλλο σημαντικό κεφάλαιο είναι η σύνδεση του παιδιού με το οικογενειακό περιβάλλον, ο σχεδιασμός επιστροφής σε αυτό και όταν δεν είναι για το συμφέρον του παιδιού, η έγκαιρη απόφαση για άλλες μορφές παιδικής προστασίας, ώστε τα παιδιά να μην παραμένουν στα ιδρύματα για πολλά χρόνια, οπότε το πρόβλημα της αποκατάστασής τους γίνεται πιο έντονο.

Η ενίσχυση του προγράμματος επιστροφής των παιδιών, όπου είναι δυνατό, στις οικογένειες το βράδυ, ώστε η οικογένεια που δεν αντέχει τη συνεχή παρουσία του παιδιού, να μάθει να του προσφέρει, έστω και γι' αυτές τις λίγες ώρες, την αγάπη που έχει ανάγκη και σιγά-σιγά να τη μάθουμε να θέλει το παιδί με τις ιδιαιτερότητές του και να το πάρει κοντά της.

Ακόμα και τα ιδρύματα που έχουν καλές συνθήκες διαβίωσης, που έχουν εκσυγχρονίσει τα προγράμματά τους, που δίνουν δυνατότητα καλής εκπαίδευσης, δεν μπορούν να προσφέρουν την αγάπη, την ασφάλεια, την εξατομικευμένη βοήθεια, την τριβή με την καθημερινότητα που η οικογένεια μπορεί να προσφέρει. Επομένως, πρέπει να ενθαρρυνθούν οι οικογένειες που δεν μπορούν να αναλάβουν το βάρος (συναισθηματικό ή οικονομικό), που συνεπάγεται η συνεχής φροντίδα, να προσφέρουν φιλοξενία Σαβ/κα, γιορτές, καλοκαίρια, παίρνοντας ένα συγκεκριμένο παιδί.

Τέλος, όσον αφορά την αναδοχή, πρέπει να προσεχθεί να γίνει σωστή επιλογή αναδόχων και να στηριχθεί από αρμόδιες υπηρεσίες, αφού οι ανάδοχοι γονείς περάσουν από σχετική εκπαίδευση.(Παναγοπούλου,1992)

8.17 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΑ ΙΔΡΥΜΑΤΙΚΑ ΠΛΑΙΣΙΑ

Η φύση της κλειστής ζωής στο ίδρυμα απαιτεί την εφαρμογή διαμεθοδικής κοινωνικής εργασίας για την σωστή εκπλήρωση του σκοπού της προστασίας του ατόμου σ' αυτό. Η κατανομή του αριθμού των τροφίμων σε ανάλογο αριθμό κοινωνικών λειτουργών είναι απαραίτητη για να είναι δυνατή η κοινωνική εργασία με άτομα, ομάδες και την κοινότητα σε βάθος. Η κοινωνική εργασία χρειάζεται χρόνο και συνέχεια στις επαφές για να δικαιολογεί τη λειτουργικότητά της.

Ο κοινωνικός λειτουργός που εργάζεται σε ίδρυμα κλειστής προστασίας είναι σε καθημερινή επαφή με το άτομο πελάτη σε μια κλειστή κοινότητα με ειδική σύνθεση φορτισμένη με ιδιόμορφα συναισθήματα που δημιουργούνται από τη συμβίωση και την επαφή με το προσωπικό. Η προσωπικότητα, οι γνώσεις και δεξιότητες του κοινωνικού λειτουργού, μαζί με τις αρχές της κοινωνικής εργασίας, πλαισιώνουν το συγκεκριμένο του έργο και τις σχέσεις του με τους τρόφιμους που είναι πιεστικοί και ζητούν αποκλειστικότητα στην προσοχή και το ενδιαφέρον του κοινωνικού λειτουργού, αναζητώντας ίσως ένα υποκατάστατο της μητέρας ή του πατέρα για να δεθούν μαζί του συναισθηματικά. (Μαρκοπούλου, 1995)

Καθήκοντα του κοινωνικού λειτουργού:

- Να ενθαρρύνει την ανεξαρτησία ανάλογα με την ηλικία
- Να υιοθετεί σχετική εξάρτηση όπου αυτή κρίνεται κατάλληλη
- Να προωθεί την αλληλοεξάρτηση
- Να δείχνει κατανόηση των περιπλοκών της ζωής μέσα σε ομάδα

- Να εργάζεται με αποφασιστικότητα και σε βάθος για τα προβλήματα που έγιναν αιτία για την εισαγωγή των τροφίμων
- Να εντοπίζει τα καλά βιώματα στην προηγούμενη ζωή κάθε τροφίμου και να δημιουργήσει πάνω σ' αυτά προϋποθέσεις επιστροφής στο φυσικό του περιβάλλον
- Να ελαττώνει τις διαπροσωπικές συγκρούσεις ή να βοηθά τα άτομα να τα βγάζουν πέρα μεταξύ τους, βοηθώντας τα να ελαττώσουν την ενστικτώδης συμπεριφορά τους
- Να ανταποκρίνεται με ανοχή στις καθημερινές κρίσεις που παρουσιάζονται στα άτομα ή τις ομάδες μέσα στο ίδρυμα ή στο σχολείο
- Να δείχνει κατανόηση της συμπεριφοράς και των αιτιών του άγχους και της θλίψης που την προκαλούν
- Να αποβλέπει στην κανονικότητα δημιουργώντας συνθήκες για κανονική εξέλιξη
- Να παρέχει ευκαιρίες για την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων
- Να αναπτύσσει με κατάλληλους χειρισμούς την εμπιστοσύνη και την ικανότητα να αποκτά την εμπιστοσύνη των άλλων
- Να εξασφαλίζει στους τροφίμους τη δυνατότητα να απολαμβάνουν όσο γίνεται την παραμονή τους στο ίδρυμα
- Να προσπαθεί να γίνει το ίδρυμα η βάση για διάφορες δραστηριότητες της κοινότητας, ενθαρρύνοντας και τις σχέσεις τροφίμων με τον κόσμο της ανοιχτής κοινότητας
- Να δίνει τη δυνατότητα, ιδιαίτερα σε νέους, να αποκτούν πρότυπα ενηλίκων

Ο κοινωνικός λειτουργός που αναλαμβάνει το άτομο αμέσως μετά την εισαγωγή του στο ίδρυμα έχει μια πρώτη συνέντευξη μ' αυτό και με την οικογένειά του. Από εκεί και πέρα αρχίζει μια τακτική επαφή κοινωνικού λειτουργού και τροφίμου με προκαθορισμένες συνεντεύξεις. Σ' αυτές επιδιώκεται, στη πρώτη φάση, το ξεπέραςμα του άγχους της αποκοπής από το φυσικό περιβάλλον και η παραδοχή της ανάγκης για παραμονή στο ίδρυμα.

Στη συνέχεια οι συνεντεύξεις αποσκοπούν στην προσαρμογή του τροφίμου στην ιδρυματική ζωή, δηλαδή στη συμβίωση με άγνωστα άτομα και στη ρύθμιση της καθημερινής ρουτίνας από υπηρεσιακά άτομα. Επιδιώκει και τη σύνδεση με το φυσικό περιβάλλον, ώστε να προετοιμάζεται και η έξοδος του τροφίμου από το ίδρυμα. Πολλές από τις συνεντεύξεις πραγματοποιούνται με παρουσία άλλων ή και όλων των μελών της οικογένειας του τροφίμου. Εδώ η τεχνική της παράλληλης συνέντευξης στην οικογένεια είναι απαραίτητο να εφαρμόζεται ώστε το ατομικό πρόβλημα του τροφίμου να συζητιέται και να αναλύεται από όλα τα μέλη της οικογένειας για τη σωστή αντιμετώπισή του, καθώς και των προεκτάσεων που μπορεί να έχει στο οικογενειακό περιβάλλον.

Όσο βρίσκεται ένα άτομο σε ίδρυμα είναι πολύ επικοινωνιακό να εντάσσεται και σε ομάδα κοινωνικής εργασίας. Στις ομάδες κοινωνικής εργασίας η προέλευση είναι προαιρετική και είναι στα καθήκοντα των Κ.Λ να ενθαρρύνουν τους τροφίμους να ενταχθούν σ' αυτές ανάλογα με τα ενδιαφέροντά τους και τις ειδικότερες ψυχολογικές ή κοινωνικές ανάγκες τους.

Οι ομάδες που εντάσσεται το άτομο στο ίδρυμα μπορεί να έχουν θεραπευτικό χαρακτήρα, συμβουλευτικό ή και να αποσκοπούν στην αυτοβοήθεια των μελών. Οι σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα στην ομάδα μπορούν να χρησιμεύσουν σαν θεραπευτικό εργαλείο όχι μόνο γι' αυτούς που έχουν ανάγκη κάποιας ψυχοθεραπείας, αλλά και για όσους χρειάζονται

εμπλουτισμό των κοινωνικών σχέσεων. Ο Κ.Λ επιδιώκει και την ομαδοποίηση εκείνων που συνδέονται άμεσα μ' αυτούς.

Η συνεργασία των κοινωνικών λειτουργών για την εξέλιξη της κάθε περίπτωσης στις ατομικές συνεντεύξεις και στην ομάδα γίνεται κατά τις τακτικές συναντήσεις της ομάδας των κοινωνικών λειτουργών. Εκεί χαράζεται και η πολιτική για παραπέρα κοινωνική εργασία με τους τροφίμους ατομικά, στην ομάδα και οι προσπάθειες που πρέπει να γίνουν με την κοινότητα. Κάθε Κ.Λ. ενισχύεται για την συμμετοχή του στην διεπαγγελματική ομάδα του ιδρύματος.

Με την διαμεθοδική Κ.Ε. στα ιδρυματικά πλαίσια, ο Κ.Λ. εργάζεται με τους τροφίμους ατομικά, στην ομάδα και έξω από το ίδρυμα στην κοινότητα, προετοιμάζοντας την ομαλή επανένταξή του ή απλώς ένταξη. Ο Κ.Λ. συνεργάζεται με παράγοντες της κοινότητας για την εξάλειψη των προκαταλήψεων που κατά παράδοση δημιουργούνται για τους τροφίμους. Η ενθάρρυνση για συμμετοχή των μελών της κοινότητας στη ζωή του ιδρύματος και η επαφή των τροφίμων με τους κατοίκους είναι μια πολύ λεπτή εργασία του Κ.Λ. με την κοινότητα και απαιτεί ιδιαίτερη δεξιοτεχνία.

Η δημιουργία ομάδων φίλων του ιδρύματος ή συγγενών των τροφίμων με ειδικές πνευματικές και σωματικές αναπηρίες είναι μια σημαντική προσπάθεια για το γεφύρωμα των μέσα με τους έξω. Η δημιουργία εθελοντικών ομάδων έχουν σκοπό την δημιουργία κοινωνικών σχέσεων με τους τροφίμους σε προσωπικό ή μικρό – ομαδικό μέσα και έξω από το ίδρυμα.

Η κινητοποίηση των εθελοντών της κοινότητας είναι μέσα στα πλαίσια της Κ.Ε., αφού αποσκοπεί στην κοινωνικοποίηση των τροφίμων και στη δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων με μέλη της κοινότητας που κινούνται σε αυτή κατά φυσιολογικό τρόπο, δηλαδή έξω από το ίδρυμα, μέσα στα σπίτια τους. (Μαρκοπούλου, 1995)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΧ

9.1 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- Ο ρόλος των γονέων στην εξέλιξη του παιδιού είναι πολύ σημαντικός, γιατί υπάρχει σχέση αλληλεπίδρασης και ταύτισης με αυτούς. Οι γονείς δημιουργούν τις προϋποθέσεις ανάπτυξης του παιδιού, διαμορφώνοντας το άμεσο περιβάλλον του και του παρέχουν τις δυνατότητες για ποικίλες κοινωνικές επαφές.
- Ένα παιδί που έχει μεγαλώσει χωρίς το πατρικό και μητρικό πρότυπο δεν θα μπορέσει να βρει μια ταυτότητα ή δεν θα μπορέσει να αναπτύξει μια πλήρης και ώριμη προσωπικότητα.
- Τα παιδιά έχουν πραγματική ανάγκη να ανατραφούν σε ένα ζεστό οικογενειακό περιβάλλον. Έχουν ανάγκη από αγάπη, σταθερότητα, συνεπή και σαφή φροντίδα, καθώς και μόνιμες σχέσεις με ανθρώπους που ενδιαφέρονται για να τους φροντίσουν.
- Το σημαντικότερο πρόσωπο στη ζωή του παιδιού είναι η μητέρα του. Από τη στιγμή της γέννησής του ασχολείται πιο άμεσα με το παιδί. Είναι στενά συνδεδεμένο μαζί της. Η θερμότητα που χρειάζεται το παιδί από εκείνη, μπορεί να εκφραστεί με λίγες λέξεις και πράξεις.
- Η παραμέληση, η κακομεταχείριση και η αδιαφορία εμποδίζουν το παιδί να αντιληφθεί τον κόσμο ως καλό, αξιόπιστο και στον οποίο μπορεί να αναπτύξει την ανεξαρτησία του.

- Όταν οι προσπάθειες ενός παιδιού κρίνονται από τους γονείς επιτυχείς, τότε το παιδί θα σχηματίσει την αντίληψη ότι πραγματικά αξίζει και διακατέχεται από το συναίσθημα αυτοπεποίθησης.
- Το παιδί στα πρώτα χρόνια της ζωής του αφομοιώνει γνώσεις, κανόνες που προέρχονται από το κοινωνικό του περιβάλλον και διαμορφώνει τον κοινωνικό του εαυτό.
- Η έλλειψη προσωπικών σχέσεων στο ίδρυμα οδηγεί το παιδί στην ανικανότητα να βρει την επαφή με άλλους ανθρώπους. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα αργότερα αυτό το παιδί να δυσκολεύεται να ενταχθεί στην ζωή μιας κοινότητας.
- Η σταθερότητα στις σχέσεις είναι ιδιαίτερα δύσκολη μέσα σε ένα ίδρυμα, όπου τα διαφορετικά ωράρια, βάρδιες, διακοπές, διακίνηση του προσωπικού, εκθέτουν το παιδί ώστε να μην μπορεί κανένα σταθερό πρόσωπο να συνδεθεί.
- Ο ιδρυματισμός αφήνει έντονα ίχνη την προσωπικότητα, αλλά και στην συμπεριφορά των παιδιών, τα οποία δυσκολεύονται στην δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων και ανάληψη ρόλων και ευθυνών.
- Η μακρόχρονη παραμονή σε ίδρυμα και η απομάκρυνση του παιδιού από την οικογένεια εμποδίζουν την ψυχική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού. Η μητρική και περιβαλλοντική αποστέρηση οδηγούν το παιδί στην ψυχρότητα και στην αδυναμία για την σύναψη διαπροσωπικών σχέσεων.
- Η εξάρτηση του παιδιού από το προσωπικό του ιδρύματος έχει σαν αποτέλεσμα να εμποδίζει το παιδί να λειτουργεί αυτόνομα.
- Το συνηθές φυσικό περιβάλλον του ιδρύματος, όπως οι θάλαμοι με τα πολλά κρεβάτια, χωρίς κανένα χώρισμα μεταξύ τους, οι κοινόχρηστοι χώροι και η

έλλειψη προσωπικού χώρου συνθέτουν το σκηνικό για διαδραμάτιση της αποπροσωποποίησης του παιδιού.

- Τα παιδιά που μεγάλωσαν στο ίδρυμα στερούνται στοιχειωδών κοινωνικών ικανοτήτων ή έχουν μάθει τρόπους συμπεριφοράς που είναι προσαρμοσμένοι στο περιβάλλον του ιδρύματος. Τα ιδρύματα δεν μπορούν να αντικαταστήσουν ή να υποκαταστήσουν το φυσικό- κοινωνικό περιβάλλον της οικογένειας.

9.2 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

- Ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης στο θεσμό της υιοθεσίας και της αναδοχής.
- Η πρόσληψη ειδικευμένου προσωπικού στα ιδρύματα είναι απαραίτητη για την ψυχολογική στήριξη των παιδιών.
- Εξασφάλιση απαραίτητων προϋποθέσεων για την παραμονή του παιδιού στην οικογένεια.
- Καλύτερες συνθήκες διαβίωσης στο ίδρυμα.
- Ενεργή συμμετοχή των παιδιών του ιδρύματος σε δραστηριότητες της κοινότητας.
- Σχεδιασμός επιστροφής των παιδιών στην οικογένειά τους.
- Παρουσία Κοινωνικού Λειτουργού στο χώρο των ιδρυμάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγάθωνος-Γεωργοπούλου Ελένη
Οικογένεια- Παιδική Προστασία-Κοινωνική Πολιτική
Ινστιτούτο Υγείας του παιδιού
Αθήνα 1993
- Διαμαντόπουλος, Δ.Π
Λεξικό Βασικών Εννοιών
Εκδόσεις Πατάκη
Αθήνα, 1994
- Καλλινικάκη Θεανώ
Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα
Ελληνική εταιρεία υγιεινής & νευροψυχιατρικής του παιδιού
Εκδόσεις Ελληνικά γράμματα
Αθήνα 1998
- Κατάκη Χάρης
Οι 3 ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας
Σειρά Ανθρώπινα
Αθήνα 1998
- Μαρκοπούλου Χριστίνα
Ο Κ.Λ σε ειδικά πλαίσια κοινωνικής προστασίας
Εκδόσεις Έλλην
Αθήνα 1995
- Μουχίνα Β.Σ
Παιδική ψυχολογία
Ελληνικά γράμματα Σύγχρονη Εποχή
Αθήνα 1990

- Νόβα-Καλτούνη Χριστίνα
Κοινωνικοποίηση
Η γένεση του κοινωνικού υποκειμένου
Εκδόσεις Gutenberg
Αθήνα 1995
- Παπαιωάννου Καλλιόπη
Καθηγήτρια κ.ε
Παιδιά – Γονείς – Κοινωνικοί λειτουργοί
Εκδόσεις Έλλην
Αθήνα, 2000
- Τσαούση Δ.Γ.
Η κοινωνιολογία του ανθρώπου
Εκδόσεις Gutenberg
Αθήνα 1987
- Χαραλαμπόπουλου Ι.Βασίλη
Η ανάπτυξη της προσωπικότητας
Gutenberg – Παιδαγωγική σειρά
Αθήνα 1987
- Χουντουμάδη Αναστασία
Παιδιά και γονείς στο ξεκίνημα μιας σχέσης
Εκδόσεις Ελληνικά γράμματα
Αθήνα 1994

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Barrett Michele & Mary McIntosh
Η αντικοινωνική οικογένεια
Μετάφραση Δημήτρης Παντελίδης
Εκδόσεις Κάλβος
Αθήνα 1987
- Cohen Dorothy–Stern Virginia
Με την Nancy Balahan
Παρατηρώντας και καταγράφοντας την συμπεριφορά των παιδιών
Εκδόσεις Gutenberg
Αθήνα 1991
- Goffman Erving
Άσυλα
Εκδόσεις Ευρύαλλος
Αθήνα 1994
- Γουίικς Τζ. Φράνσις
Ο εσωτερικός κόσμος της παιδικής ηλικίας
Μετάφραση Μαρίνα Λώμη
Εκδόσεις Γλάρος
Αθήνα 1982
- Herbert Martin
Ψυχολογική φροντίδα του παιδιού και της οικογένειάς του
Εκδόσεις Ελληνικά γράμματα
Αθήνα 1997
- Herbert Martin
Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας
Εκδόσεις Ελληνικά γράμματα
Αθήνα 1995
- Καρλ Φίσλε
Αγωγή του παιδιού με στοργή και κατανόηση
Εκδόσεις Νότος
Αθήνα 1984

- Malcolm Payne
Επιμέλεια Καλλιδικάκη Θεανώ
Σύγχρονη θεωρία της κοινωνικής εργασίας
Εκδόσεις ελληνικά γράμματα
Αθήνα 2000
- Μισέλ Α.
Κοινωνιολογία της οικογένειας και του γάμου
Λ.Μ Μουσούρου
Βασικά στοιχεία για την ελληνική οικογένεια
Εκδόσεις Gutenberg
Αθήνα 1993
- Muhlbauer K.R.
Κοινωνικοποίηση
Παιδαγωγική και εκπαίδευση
Διεύθυνση σειράς Π.Α. Ξεχώλης Ν.Π. Τερζής – Α.Γ. Καψάλης
Θεωρία και έρευνα
Εκδοτικός οίκος αδερφών Κυριακίδη
Θεσσαλονίκη 1990
- Ντίνκμεγιερ Ντον
Το υπεύθυνο παιδί και πως θα το μεγαλώσουμε
Μετάφραση Εύη Νάντσιου
Εκδόσεις Θυμάρι
Αθήνα 1980
- Ντράικωρς Ρούντολ & Σόλτσ Βίκυ
Το παιδί μια νέα αντιμετώπιση
Εκδόσεις Ερμής
Αθήνα 1964
- Schaffer Rudofph
Η κοινωνικοποίηση του παιδιού στα πρώτα χρόνια της ζωής του
Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα
Αθήνα 1996

- Τζάνοφ. Άρθουρ
Το παιδί και ο ψυχικός του κόσμος
Εκδόσεις Μπουκουμάνη
Αθήνα 1983
- Χολτ Τζων
Οι ανάγκες και τα δικαιώματα των παιδιών
Εκδόσεις Καστανιώτη
Αθήνα 1989
- Χουάιτ Σέλντον, Νότκιν-Χουάιτ Μπάρμπαρα
Τα μονοπάτια της ανακάλυψης
Η παιδική ηλικία
Εκδόσεις Ψυχογιός
Αθήνα 1981

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- Γαζεριάν Μπαιτζάρ
Η ομαδική ζωή στο ίδρυμα & οι επιπτώσεις της στην ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού
Εκλογή
Τεύχος 63
(σελ.13-10)
Απρίλης 1984
- Ζηλίδης Γ. Χρήστος
Η κοινωνική προστασία του παιδιού στην Ελλάδα
Κοινωνική Εργασία
Τεύχος 20ο
1990
(σελ. 221-229)
- Κιρπότην Αλίκη
Ο αποχωρισμός των παιδιών από την οικογένεια & η εναλλακτική λύση του ιδρύματος. Μερικές θεωρητικές απόψεις
Εκλογή
(σελ. 113-116)
Τεύχος 52
Αύγουστος 1980
- Μετοχιανάκης Ηλίας Γ –Χλουβεράκης Ι.Γρηγόριος
Παράγοντες της οικογένειας που συμβάλουν στην προσαρμογή του παιδιού στο νηπιαγωγείο
Εμπειρική παιδαγωγική θεώρηση
Παιδαγωγικός λόγος
σελ. 43-44
Αθήνα 2001
- Παναγοπούλου Άννα
Βελτιώσεις στην ιδρυματική ζωή για μείωση των αρνητικών επιπτώσεων στην ανάπτυξη του παιδιού
Εκλογή
Τεύχος 92
(σελ.90-95)
1992

- Σουλτάνη Ε., Ζαχαριάς Β., Ασημόπουλος Χ.
Δραστηριότητες κοινωνικοποίησης & αποκατάστασης χρόνιων
ασυλικών περιθαλπόμενων του ΚΕΕΠ ΠΙΚΠΑ Λέρου
Κοινωνική εργασία
Τεύχος 25
(σελ. 41 – 50)
Αθήνα 1992
- Triseliotis John
Θέματα ταυτότητας στα παιδιά που μεγαλώνουν χωριστά από τους
φυσικούς τους γονείς
Μετάφραση Τασούλα Κουσίδου
Εκλογή
Τεύχος 65
(σελ. 157-165)
Δεκέμβριος 1984

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ- ΛΕΞΙΚΑ

- Abercromie Nicholas, Hil Stephen, Turner Bryan
Λεξικό Κοινωνιολογίας
Εκδόσεις Πατάκη
Αθήνα 1987
- Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια- Λεξικό
Εκδόσεις Ελληνικά γράμματα
Αθήνα, 1989

